

Міністерство освіти і науки України
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

На правах рукопису

АГЕСЬВА ВІКТОРІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 811.111'27:811.161.2'27

АРХЕТИПНА І СТЕРЕОТИПНА СИМВОЛІКА ВОГНЮ
В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук

Науковий керівник:

Корольова Алла Валер'янівна,

доктор філологічних наук, професор

Київ – 2014

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	5
ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ АРХЕТИПІВ І СТЕРЕОТИПІВ У СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ	14
1.1 Архетип та його витлумачення від К. Юнга – психоаналітика до лінгвокогнітивної сучасності	14
1.1.1 Архетипні символи як маркери відображення колективного несвідомого	18
1.1.2 Архетипні концепти і суміжні терміни у когнітивній лінгвістиці	22
1.2 Дефініції феномену стереотип: від У. Ліпмана – до лінгвокогнітивної сучасності	27
1.3 Онтологічна міждисциплінарна природа архетипу вогонь	33
1.4 Архетипна і стереотипна мотивація лексем на позначення вогню як семантичних універсалій	37
Висновки до розділу 1	43
РОЗДІЛ 2 МЕТОДОЛОГІЧНА БАЗА АНАЛІЗУ СИМВОЛІКИ КУЛЬТУРНИХ АРХЕТИПІВ І СТЕРЕОТИПІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ	46
2.1 Діахронно-синхронний підхід до вивчення символічної природи культурних архетипів і стереотипів	46
2.2 Принципи зіставлення архетипного концепту ВОГОНЬ в англійській та українській мовах	52
2.3 Комплексна методика аналізу архетипного концепту ВОГОНЬ в англійській та українській мовах	55
Висновки до розділу 2	60

РОЗДІЛ 3. РЕКОНСТРУКЦІЯ АРХЕТИПНОЇ СИМВОЛІКИ ВОГНЮ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ	64
3.1 Версії походження лексем <i>fire</i> і <i>вогонь</i> в англійській та українській мовах як основа мотивації їх символічних значень	64
3.2 Міфолого-релігійні аломотиви в архетипній символіці вогню в англійській та українській мовах	73
3.3 Асоціативні аломотиви у внутрішній формі лексем <i>fire</i> і <i>вогонь</i> в англійській та українській мовах як основа для переорієнтації архетипів у стереотипи	85
Висновки до розділу 3	92
РОЗДІЛ 4. СТЕРЕОТИПНА СИМВОЛІКА ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З ІНВАРІАНТНО-ВАРІАНТНИМИ КОМПОНЕНТАМИ З СЕМАНТИКОЮ “ГОРІННЯ” В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ	95
4.1 Механізми переорієнтації архетипної символіки вогню у стереотипну в англійській і українській мовах.	95
4.2 Стереотипна символіка вогню та її реалізація через інваріантно-варіантні лексеми у складі фразеологізмів англійської та української мов	103
4.2.1 Стереотипна символіка інваріантних лексем <i>fire</i> і <i>вогонь</i> в англійській та українській мовах	103
4.2.2 Стереотипна символіка варіантних лексем із семантикою “горіння” у складі фразеологічних варіантів англійської та української мов	115
4.2.2.1 Варіантні лексеми <i>candle</i> / <i>свічка</i> у складі фразеологічних варіантів англійської та української мов	116

4.2.2.2	Варіантні лексеми <i>hot</i> / <i>гарячий</i> у складі фразеологічних варіантів англійської та української мов	125
4.2.2.3	Варіантні лексеми <i>spark</i> / <i>іскра</i> у складі фразеологічних варіантів англійської та української мов	132
4.2.2.4	Варіантні лексеми <i>heat</i> / <i>жар</i> у складі фразеологічних варіантів англійської та української мов	135
4.2.2.5	Варіантні лексеми <i>hell</i> / <i>пекло</i> у складі фразеологічних варіантів англійської та української мов	137
4.2.2.6	Варіантні лексеми <i>burn</i> / <i>пекти</i> у складі фразеологічних варіантів англійської та української мов	140
4.2.2.7	Варіантні лексеми <i>grim</i> і <i>блискавка</i> у складі фразеологічних варіантів англійської та української мов	143
4.2.2.8	Варіантні лексеми <i>flame</i> / <i>полум'я</i> у складі фразеологічних варіантів англійської та української мов	144
	Висновки до розділу 4	145
	ВИСНОВКИ	150
	СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	158
	СПИСОК ДОВІДНИКОВИХ ДЖЕРЕЛ	177
	СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ	182
	ДОДАТКИ	184

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АК – архетипний концепт

АКВ – архетипний концепт ВОГОНЬ

Нижче подано перелік скорочень, які супроводжують ілюстративний матеріал української мови, взятий із таких джерел: Прислів'я та приказки. Взаємини між людьми / [упоряд. Михайло Михайлович Пазяк]. – К. : Наукова думка, 1991. – 440 с.; Прислів'я та приказки: Природа. Господарська діяльність людини / [упоряд. Михайло Михайлович Пазяк]. – К.: Наук. думка, 1989. – 480 с.; Українські прислів'я, приказки та порівняння з літературних пам'яток / [упоряд. Михайло Михайлович Пазяк]. – К. : Наук. думка, 2001. – 392 с.; Українські приказки, прислів'я і таке інше / [укл. М. Номис]. – К. : Либідь, 1993. – 768 с. Ці скорочення подано так, як вони представлені упорядниками (укладачами або авторами) у згаданих джерелах, де у списку літератури до цих джерел містяться повні їх назви з вихідними даними.

Висл.

Ільк.

Чуб.

Зак. пр.

Зін. Кл.

Шиш.-Іл.

Скр.

Сл. ід.

Укр. пр.

Бат.

Прип.

Фр.

ВСТУП

Дисертація присвячена вивченню архетипної і стереотипної символіки вогню в англійській та українській мовах. У роботі виявлено первісну мотивацію символіки номінацій *fire/вогонь* в англійській та українській мовах, а також механізми трансформації міфологічного мотиву “горіння” у стереотипні символи, відображені в образному значенні фразеологізмів у кожній із мов.

Антропоцентричний принцип сучасної когнітивної лінгвістики продовжує залишатися домінантним у зіставних студіях, адже спрямовує їх на встановлення особливостей відображення в мовах різних фрагментів навколишньої дійсності (І. Голубовська, С. Денисова, С. Жаботинська, А. Корольова, Дж. Лакофф, К. Мізін, О. Селіванова, О. Тищенко, І. Шевченко та ін.), актуалізуючи аналіз тих мовних знаків, які онтологічно характеризуються перцептивною семантикою (R. Langacker). На особливу увагу заслуговує мовна концептуалізація перцептивно доступних об'єктів і явищ, зокрема ономасіологічне підґрунтя їх смислового простору (О. Березович), з-поміж яких вирізняються найменування першостихій (Н. Чендей), що мають як архетипну, так і стереотипну природу, дослідження якої варто здійснювати в історико-діахронічній площині (Т. Черниш).

Процедура реконструкції мотиваційної основи найменувань стихій передбачає продовження розробки концепції О. Колесника щодо міфологічно орієнтованого семіозису як базового процесу у творенні концептуальних і вербальних образів світу на основі міфологічної символіки, яка становить міфологічний простір етносу (лінгвоспільнот, людства). У такому ракурсі дослідники вже намагалися виявити мотиваційну основу однієї зі стихій, якою є ВОГОНЬ, що й досі не вичерпала своєї проблематичності в аспекті висвітлення її архетипної і стереотипної символіки, яка формувалася на різних рівнях свідомості індоєвропейців. Архетипні символи (В. Кононенко, С. Кримський, М. Маковський, О. Потебня, О. Шелестюк, Ф. Уїлрайт, Р. Monaghan) засновані на давніх міфологічних уявленнях людини про

навколишній світ (первісної свідомості) і включені у структуру міфа; стереотипні ж символи (Ф. Бацевич, В. Красних, О. Кубрякова, О. Левченко, В. Маслова, С. Толстая, J. Bartmiński, В. Sekulski) – це вже рівень повсякденної логіки (сучасної свідомості) людей – представників перш за все конкретного соціуму й етнокультури.

Останнім часом архетипну символіку мовного знака дослідники намагаються розкрити з позицій когнітивної лінгвістики, про що свідчить введення у її апарат російського (*архетипический концепт* – І. Богданова, С. Гучепшокова, В. Карасик, *архетипический лингвокультурный концепт* – У. Савельєва) й українського (*архетипний концепт* – О. Слюніна, *концепт-архетип* – О. Гринько) термінів на позначення лінгвокогнітивної природи найменувань стихій.

Як ключовий елемент мовних картин світу архетипний концепт ВОГОНЬ був проаналізований в аспектах *мовної категоризації* (О. Борискіна, Дж. Лакофф, Г. Приходько, А. Трофімова), *бінарної природи* (Д. Хайрулліна), *вербалізації* (А. Протасова), *образної репрезентації інших концептів* (В. Головатіна), *смислу і функцій у культурі* (В. Янкевич), *фразеологізації термічної семантики* (Я. Бечко, С. Єрмоленко), *метафорично-символічного переосмислення* (С. Белевцова, І. Литвин, І. Попова), *асиметрії у російській і англійській мовах* (О. Палутіна), *лексико-семантичної мотивації* (М. Галаєва) та ін.

Результати попередніх досліджень дають підстави припустити, що, поряд з універсальною архетипною символікою вогню, у традиційних культурах (А. Байбурін) наявна й унікальна для кожного соціуму його стереотипізація, яку можна простежити, здійснивши більш глибоку реконструкцію семантики і форми не лише інваріантних лексем, які вживаються на позначення вогню носіями сучасних європейських мов, а й їх варіантів, що розвинули семантику “торіння” у цих мовах загалом і в англійській та українській – зокрема.

Актуальність дисертації зумовлена її зорієнтованістю на вивчення проблеми взаємозв'язку мови і свідомості, насамперед, у площині співвідношення понять колективне несвідоме і свідоме, які безпосередньо пов'язані з феноменами архетипів і стереотипів, формуванням їхньої символіки та особливостями вираження в різних мовах світу. Поєднання діахронічного й синхронічного підходів до аналізу засобів відображення символіки такого архетипно-стереотипного явища, як ВОГОНЬ у міфологічній і сучасній свідомості носіїв англійської і української мов сприятиме оновленому витлумаченню сутності цього лінгвоментального конструкту, розкриттю механізмів трансформації архетипних смислів у стереотипні, з'ясуванню їх закономірностей і відмінностей в обох мовах.

Метою дисертаційної роботи є реконструкція архетипної і стереотипної символіки вогню в англійській та українській мовах.

Досягнення поставленої мети передбачає реалізацію таких **завдань**:

- критично проаналізувати наукову літературу і сформулювати теоретичні положення роботи щодо вивчення архетипів і стереотипів у мовознавстві;

- розробити методологічну базу аналізу архетипної і стереотипної символіки лексем-першостихій в англійській та українській мовах;

- реконструювати архетипні мотиви й аломотиви у семантиці лексем *fire/вогонь* в англійській та українській мовах;

- виявити механізми трансформації архетипних смислів вогню у стереотипні в інваріантно-варіантних лексемах із семантикою “горіння” у складі фразеологізмів англійської та української мов;

- класифікувати стереотипні фразеологізми з інваріантно-варіантними компонентами з семантикою “горіння” в кожній із досліджуваних мов;

- встановити закономірності та відмінності у формуванні архетипної і стереотипної символіки вогню у свідомості носіїв англійської і української мов.

Об'єктом дослідження є словникові дефініції інваріантних лексем *fire/вогонь*, їх варіантів із семантикою “горіння”, а також фразеологізми із семантикою “горіння”.

Предмет дослідження становлять архетипні та стереотипні мотиви й аломотиви, закодовані у внутрішній і зовнішній формах інваріантно-варіантних лексем і фразеологізмів із семантикою вогню в англійській та українській мовах, а також їх паралелі в інших індоєвропейських мовах.

Фактичним матеріалом дисертації є: *етимологічні джерела англійської мови*: A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language (ed. by Dr. Ernest Klein); The Barnhart Dictionary of Etymology (ed. by Robert K. Barnhart); Oxford Dictionary of English Etymology (ed. by C.T. Onions, G.W.S. Friedrichsen, R.W. Burchfield); An Etymological Dictionary of the English Language (ed. by W.W. Skeat); A Short Etymological Dictionary of Modern English (ed. by Eric Partridge); An Analytic Dictionary of English Etymology (ed. by Anatoly Liberman, J. Lawrence Motchell); The American Heritage Dictionary of Indo-European Roots (ed. by Watkins, Calvert); An Etymological Dictionary of Modern English (ed. by Ernest Weekley); Indogermanisches Etymologisches Wörterbuch (J. Pokorny); Историко-этимологический словарь современного английского языка : Слово в зеркале человеческой культуры (М. Маковский); *української мови*: Етимологічний словник української мови у 7 томах (гол. ред. О. Мельничук), Етимологічний словник української мови у 2 томах (гол. ред. Б. Рудницький), Етимологічно-семантичний словник української мови у 4 томах (за ред. Ю. Мулика-Луцика); *тлумачні словники англійської мови*: Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English / [A. S. Hornby, A. P. Cowie]; Longman Dictionary of English language and culture; Chambers 20th century Dictionary; Pocket Oxford English Dictionary [Електронний ресурс]; The American heritage dictionary of the English language / [ed. Anne H. Soukhanov]; *української мови*: Словник української мови : в 11 т.; Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. І. Т. Бусел]; *фразеологічні словники*: Longman

Dictionary of English Idioms; The Penguin Dictionary of English Idioms; Идиомы английского языка и их употребление / [авт.-сост. Дж. Сейдл, У. Макморди]; Кунин А. Англо-русский фразеологический словарь; Англо-український фразеологічний словник : Близько 30 000 фразеологічних виразів / К. Баранцев (уклад.); Білоноженко В. М. Фразеологічний словник української мови : у 2 кн.; Прислів'я та приказки. Взаємини між людьми / [упорядк. М. М. Пазяк]; Українські приказки, прислів'я і таке інше / [укл. М. Номис].

Методи дослідження. Серед методів і прийомів дослідження – загальнонаукові (*описовий метод* – для класифікації та інтерпретації структурних, семантичних і функціональних властивостей досліджуваних одиниць; *дедуктивно-індуктивний метод* – для аналізу і синтезу наукових теорій і концепцій) і спеціальні лінгвістичні (*порівняльно-історичний*, який ґрунтується на відтворенні та моделюванні вихідних праформ (архетипів) вогню в обох мовах. Пошук генетичного був зорієнтований на здійснення *внутрішньої реконструкції* мотиваційної основи архетипних смислів вогню в англійській і українській мовах, а також спирався на застосування елементів *методу врахування преформантів і табуйованих заперечень* у розвитку значення слова (М. Галаєва, М. Маковський, О. Мельничук); *етимологічний аналіз* передбачав виявлення фонетичних і семантичних змін у структурі лексем *fire/вогень*. За допомогою *методу словникових дефініцій* було визначено ті значення інваріантних лексем *fire/вогень* та їхніх варіантів із семантикою “горіння” у тлумачних і фразеологічних словниках англійської та української мов, які сприяли розкриттю механізмів трансформації архетипної символіки у стереотипну; *зіставно-типологічний метод* дав змогу визначити закономірності та відмінності у формуванні архетипної і стереотипної символіки вогню у свідомості носіїв англійської та української мов; за *tertium comparationis* у роботі обрано ономазіологічний мотив “горіння”, який є інваріантним щодо множинності його варіантних реалізацій (аломотивів); *структурний метод*, зокрема його методики: *компонентний аналіз* застосовано для з'ясування семної організації як власне інваріантних

лексем *fire/вогонь*, так і їх варіантів з семантикою “горіння”; *дистрибутивний аналіз* – для з’ясування сполучувальних властивостей компонентів фразеологізмів, які мають семантику вогню, з іншими компонентами цих образно-символічних утворень.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що у роботі *вперше* на основі етимологічних свідчень *визначено* різну архетипну символіку вогню в англійській і українській мовах, яка сформувалася ще в праїндоевропейську епоху, коли на позначення вогню існували дві назви: 1) **peuor* (англ. *fire*) – деперсоніфікований вогонь, вогонь як безособова стихія, як вільна енергія і 2) **ognis/egnis*, праслов’янське **ogn(j)ь* (укр. *вогонь*) – божественний, персоніфікований вогонь, вогонь як міфологічна істота (співвідносний із небом і пов’язаний з уявленнями про земний вогонь як похідний від небесного, тобто сонячного вогню); *реконструйовано* універсальний архетипний мотив “горіння” в обох етнокультурах; *виявлено* універсальні (“живий” і “мертвий” вогонь; персоніфікація вогню через опозицію “верх”/“низ”; “вогонь – смертельна небезпека”; “вогонь – демонічна істота”; “вогонь – середина, центр”; “вогонь – світло/темрява”; “вогонь – очищувальна сила”) й ідіоетнічні (“вогонь як ритуальне вогнище (діяство американських індіанців) – в англійській мові й обрядове (купальський вогонь) та родинне (домашнє вогнище) – в українській) архетипні аломотиви вогню в англійській та українській мовах; *скласифіковано* стереотипні фразеологічні формули-кліше з семантикою “горіння” у 8 груп з національно-культурною символікою у межах кожної групи в англійській та українській мовах; *удосконалено* методіку внутрішньої реконструкції форми і значення мовних одиниць шляхом аналізу наявності/відсутності у структурі лексем *fire/вогонь* індоевропейських преформантів (М. Маковський, О. Мельничук); *набула подальшого розвитку* теорія етногенетичних культурних моделей (А. Байбурін, М. Толстой) в аспекті поглиблення положень щодо лінгвоментальної сутності архетипних і стереотипних утворень.

Практичне значення одержаних результатів пов'язане із можливістю їхнього застосування у викладанні навчальних дисциплін: “Порівняльна типологія англійської та української мов”, “Лексикологія англійської мови”, “Історія англійської мови” “Практичний курс перекладу”, “Теорія і практика перекладу”, “Лінгвокраїнознавство”, “Сучасна українська літературна мова” (розділ “Лексика і фразеологія”), “Історія української мови”, “Історична граматики української мови”. Матеріали дисертації можна використати при укладанні перекладного англо-українського словника архетипних і стереотипних символів, а також як додаткові відомості до Словника символів культури України.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційного дослідження висвітлювалися у доповідях на *чотирьох* міжнародних конференціях: “Проблеми зіставної семантики” (Київ, 2013), “Україна і світ: діалог мов та культур” (Київ, 2013, 2014); “Научная дискуссия: вопросы филологии, искусствоведения и культурологи” (Москва, 2014), *одній* всеукраїнській – “Сучасні напрямки лінгвістичних досліджень міжкультурної комунікації та навчання іноземної мови в умовах соціокультурної освіти” (Житомир, 2013); на *двох* щорічних науково-звітних конференціях Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (Київ, 2013–2014 рр.).

Публікації. Проблематику, теоретичні і практичні результати дисертаційного дослідження викладено в семи публікаціях: у чотирьох статтях, опублікованих у фахових наукових виданнях України, в одній статті у періодичному виданні іншої держави, а також у тезах доповідей двох наукових конференцій.

Обсяг і структура роботи. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаної літератури (197 найменувань, із яких 37 – іноземними мовами), списку лексикографічних і довідкових джерел (59 позицій, із яких 14 – іноземними мовами), списку текстових джерел (16

найменувань). Повний обсяг дисертації – 229 сторінок, основний зміст викладено на 157 сторінках.

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовано мету, визначено завдання, об'єкт, предмет, наукову новизну одержаних результатів, описано методи дослідження, окреслено практичне значення одержаних результатів, указано форми апробації дисертаційного дослідження.

У першому розділі “Теоретичні засади вивчення архетипів і стереотипів у сучасному мовознавстві” визначено ступінь розробки проблеми у сучасній лінгвістиці, зокрема, проаналізовано ті роботи, в яких вивчалися архетипи і стереотипи на позначення першостихій, зроблено їх критичний аналіз, розглянуто нові праці, де витлумачується природа архетипних концептів, зосереджено увагу на розкритті міждисциплінарної природи першостихії вогню.

Другий розділ “Методологічна база аналізу архетипної і стереотипної символіки лексем-першостихій в англійській та українській мовах” містить розроблену власну комплексну методику з аналізу універсальних та ідіоетнічних характеристик архетипу і стереотипу вогонь у зіставляваних мовах.

У третьому розділі “Реконструкція архетипної символіки вогню в англійській та українській мовах” проаналізовано універсальні й національно-культурні смисли архаїчної символіки вогню, сформовані у процесі смислогенезу, які успадкувалися в двох етнокультурах і зумовили їх сприйняття носіями англійської і української мов.

У четвертому розділі “Стереотипна символіка фразеологізмів з інваріантно-варіантними компонентами з семантикою “горіння” в англійській та українській мовах” показано, як архетипна символіка вогню, що активно взаємодіє з сучасним культурним досвідом носіїв англійської й української мов, трансформувалася у нові смисли.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ АРХЕТИПІВ І СТЕРЕОТИПІВ У СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ

1.1 Архетип та його витлумачення від К.Г. Юнга – психоаналітика до лінгвокогнітивної сучасності

Сучасне зіставне мовознавство, яке сформувалося на тлі порівняльно-історичних концепцій вивчення споріднених мов світу, що ставили за основну мету реконструкцію архетипу (гр. *archétypon* – прообраз, прототип) – вихідну для наступних утворень мовну форму на підставі закономірних відповідників у споріднених мовах [Бурлак, Старостин 2005, Нерознак 1998 та ін.], продовжує наукові пошуки основи зіставлення мовних фактів. Свого часу було запропоноване поняття *tertium comparationis* як третього незалежного параметра зіставлення мовних фактів, на роль якого дослідники пропонували різні мовні форми, категорії, поняття (див. про це докладніше [Кочерган 2006, Манакін 2004, Мізін 2012 та ін.]). Основна проблема при цьому і досі залишається не розв'язаною і стосується питання, чи варто реконструювати архетипи, якщо зіставленню підлягає мовний матеріал у синхронії? Попередні спостереження над результатами зіставно-типологічних досліджень свідчать про певну наївність, а подекуди і суб'єктивність у виявленні спільних тенденцій і відмінних ознак, приписуваних різним мовам (як спорідненим, так і неспорідненим), якщо виконувалася лише процедура зіставлення без глибших реконструкцій, які час від часу заперечують висновки, зроблені на основі сучасних мовних форм.

Архетип у порівняльно-історичному мовознавстві визначають як теоретично можливу форму, що виводиться шляхом порівняння реально засвідчених структурних елементів кількох мов і є репрезентантом прамовного стану сім'ї чи групи споріднених мов. У ролі архетипу можуть

виступати різні мовні одиниці і структури – цілісні лексеми, основи, корені, морфеми, детермінативи, фонеми. Найпоширенішою є реконструкція на рівні морфем. Реконструкція архетипу може здійснюватися для прамовних станів різної хронологічної глибини. Прикладом реконструкції спільноіндоєвропейського архетипу на рівні слова може бути індоєвропейська форма *bhrāter – “брат”, побудована на основі зіставлення д.-інд. bhrātā, авест. brātar, ст.-слов. братръ, лат. frāter, гр. frātēr, тохар. pracaṅ та ін. [Нерознак 1998, с. 47].

Не ставлячи завдання системно проаналізувати міждисциплінарний характер поняття архетип, спробуємо долучитися до уже наявних спроб прокоментувати позицію Карла Густава Юнга, з яким пов’язують історію дослідження цього феномену, і обґрунтувати доцільність його витлумачення у лінгвокогнітивному ракурсі.

Як слушно відзначає О. Донченко, сьогодні “архетипову парадигму викликали до життя потужні глобалізаційні тенденції, бо саме архетипи мають надкультурні й позачасові змісти трансперсонального, всезагального психічного” [Донченко 2011, с. 170]. Спираючись на коментарі О. Донченко, варто погодитись із тим, що архетипи – це кумулятивні уявлення про світ і життя в ньому людини, які не залежать від рівня наявних сьогодні знань.

У філософії К.Г. Юнга архетипи розуміються як структурні елементи несвідомого, що лежать в основі всіх психічних процесів. Це вроджені патерни людської поведінки [...]. Архетипи містять у собі і колективні уявлення, і масову свідомість, і соціальні установки, і стереотипи, – все, що зумовлює можливість взаєморозуміння людей [Донченко 2011, с. 171]. Розглянемо ключові ідеї К.Г. Юнга, які є дотичними до осмислення онтологічної природи архетипу.

Розвинувши і певною мірою відійшовши від психоаналізу З. Фрейда [Фрейд 1980, с. 184–188], К.Г. Юнг поглибив основні положення психологічної науки ідеєю колективного несвідомого [Юнг 2000]. Відповідно до концепції К.Г. Юнга психіка має таку структуру: 1) *Ego* (центр свідомості

та самосвідомості), *особисте несвідоме* (вмістилище конфліктів, спогадів, що колись були усвідомлені, але потім їх було витіснено та забуто, і чуттєвих вражень, яким бракувало “яскравості” для фіксації у свідомості) та 2) *колективне несвідоме* – глибинний шар психіки людини, що є значно глибшим за рівень індивідуального несвідомого, спільним для всіх людей як результат історії людства [Юнг 2000]. Колективне несвідоме тому так і називається, що не накопичується особистим досвідом, а успадковується всіма представниками людства, незалежно від етнічної, культурної тощо приналежності (національними особливостями можуть характеризуватися стійкі сполучення форм виявів архетипів).

К.Г. Юнг припускав, що колективне несвідоме не є кінцем несвідомого. Зокрема, у праці “Аналітична психологія. Тавістокські лекції” він намагається довести думку про те, що колективне несвідоме є найглибшим шаром, до якого ще можна дістатися у вивченні несвідомого загалом – це те місце, де людина вже не є чітко вираженою індивідуальністю [Юнг 2007], тобто за цим уявленням приховане розуміння глобальності та нескінченності несвідомого.

Згідно з теорією К.Г. Юнга, *колективне несвідоме* втілюється в архетипах, що виявляються в міфах та сновидіннях і є не певним конкретним мотивом, а сукупністю мотивів, що варіюються і мають різні форми вираження. У своїх пошуках учений послуговувався методом вільних асоціацій З. Фрейда для аналізу сновидінь та фантазій власних пацієнтів, вивчав міфи, фольклор, легенди та казки різних народів. З-поміж основних архетипів колективного несвідомого К.Г. Юнг визначив такі, як самість, аніма й анімус, тінь, маска, мудрець, Бог [Юнг 1988, с. 131–138].

К.Г. Юнг не претендує на те, що архетипи є його винаходом, навпаки, у роботі “Про архетипи колективного несвідомого” він підкреслює давність цього поняття, даючи зрозуміти, що і до нього мислителі й науковці приходили до ідеї їхнього існування [там само]. Окрім того, у роботі Л. Леві-Брюля поняття “representations collectives”, уживане на позначення

символічних фігур у первісному світотворенні, теж має архетипову природу [Леви-Брюль 1994].

Якщо буквально розуміти поняття *архетип*, його можна ототожнити з поняттям *первісна модель*, первісний психічний образ. У Словнику практичного психолога С. Ю. Головіна йдеться про те, що архетип “визначає суть, форму та спосіб зв’язку спадкових несвідомих першообразів та структур психіки, що передаються від покоління до покоління. Їхня функція – забезпечення основи поведінки та структурування особистості, розуміння світу, забезпечення внутрішньої єдності та взаємозв’язку культури та порозуміння між індивідами [...]. Архетипи завжди наповнені конкретним змістом; вони нейтральні у відношенні добра і зла, їм властиві амбівалентність, іманентність тощо. Вони покладені в основу символіки творчості, ритуалів, міфів, казок, сновидінь і т. ін. Роздивитися їх безпосередньо не уявляється можливим, проте їх вияви можна знайти у феноменах культури, перш за все – в міфології” [Словарь практического психолога 1998, с. 99–100].

До такої ідеї архетипів колективного несвідомого К.Г. Юнг дійшов через філософське переосмислення міфів різних народів. Йому вдалося виокремити в них спільні мотиви та образи на зразок таких понять, як чоловік, жінка, дитина, Бог, мудрець та ін. Як зазначає К.Г. Юнг, “для первісного мислення міф не є казкою чи просто оповіддю. Це насамперед психічне явище, що виражає глибинну сутність душі. Архетипи виявляються в повсякденному житті індивідів” [Юнг 1991, с. 134].

Архетипи, за висловом К.Г. Юнга, створюють міфи, релігії й філософії, що впливають на народи й історичні епохи ([там само]; див про це докладніше [Мелетинский 1991]). На підтвердження цих слів наведемо твердження В.Л. Круглова щодо витлумачення архетипів. Архетипи – це вроджені психічні структури несвідомого, що становлять частину досвіду людства, визначають внутрішні образи об’єктивного життєвого процесу і первісні форми збагнення зовнішнього світу, його глибинні схеми, згідно з

якими творяться думки і почуття, засновані на міфологічних темах і сюжетах; це колективний релікт історичного минулого, що зберігається в пам'яті людей [Круглов, інтернет].

Натомість, як зазначає В.Л. Круглов, юнгівський архетип відображає лише символіко-несвідомий і геперісторичний аспекти життя людей, а відтак, його зміст не є вичерпним, бо не враховує раціональний аспект генотипу культури й історії [Круглов, інтернет]. Окрім того, суперечливість теорії колективного несвідомого, як і всієї психоаналітичної концепції, полягає в неможливості практично або її довести, або спростувати. Жоден психоаналітик не провів ретельних експериментальних досліджень із застосуванням статистичних методів чи надійних валідних методик, які б підтверджували наявність несвідомого загалом та колективного несвідомого зокрема. Усі висновки, до яких дійшли З. Фрейд, К. Юнг, А. Адлер, К. Хорні та інші учні й послідовники З. Фрейда, базуються на їхньому власному емпіричному досвіді, набутому у процесі практичної діяльності. Тому ці теорії постійно критикуються, знаходячи як прибічників, так і скептиків.

1.1.1 Архетипні символи як маркери відображення колективного несвідомого. Одним із аспектів аналізу архетипів колективного несвідомого, який, на нашу думку, варто більш послідовно дослідити, – має бути пов'язаний із таким поняттям, як символ. Основні критерії виділення символів є загальновідомими, з-поміж яких: 1) схожість за асоціацією, 2) полісемантичність, 3) контекстна зумовленість символу (кожен контекстуальний рівень допомагає виявити як збереження, так і втрату певних символічних значень, 4) ритуально-магічна і культурна зумовленість (виникнення символів пов'язане з появою перших елементів культури, 5) антропоцентричність (символізація, задана людині через суспільство, підлягає його психологічним і соціальним настановам і самостійно активно їх виявляє) [Свиридов 1996, с. 7].

Кожна людина, завдяки своїм людським якостям здатна говорити мовою символів і розуміти її; мову символів не треба вчити, її поширення не обмежується певними групами людей, оскільки *символ має архетипну природу* і передається людині на рівні несвідомого (це вже доведений факт, який не потребує додаткових доказів).

К.Г. Юнг писав: “Природі символу властиво поєднувати протилежності, так він поєднує протилежність реально-ірреального; становлячи, з одного боку, психологічну реальність [...], з іншого, – він не відповідає фізичній реальності. Символ є фактом і водночас уявленням” [Юнг 1991, с. 213].

Досліджуючи фольклорну символіку, О.О. Потебня розглядав символ як продукт культурно-історичного розвитку людства, пов'язаний із мовою, світоглядом, пізнанням світу. Вчений уважав символ не тільки явищем мови, міфології, а й явищем усної народної творчості в її родово-видових трансформаціях, жанровій специфіці, динаміці. Індексуючи символи, пов'язані з міфологічними уявленнями, О.О. Потебня мав на увазі комплекс мови, поезії, звичаїв, традицій [цит за пр.: Дмитренко 2004, с. 329].

Що є причиною появи символів у культурі? О.О. Потебня зазначав, що це необхідність відновлювати забуте власне значення слів: калина стала символом дівчини, тому дівчина і названа *красною*, за єдністю уяви вогню як світла у словах: рос. *девица, красный, калина*. О.О. Потебня установив три типи відношень між первісним словом і символом: порівняння, протиставлення і каузальність. І донині у народі хворобу рожистого запалення лікують прикладанням червоної ганчірки, бо рожа наближається в мові до червоного кольору і вогню [цит за пр.: Маслова 2001, с. 102].

Символ, з одного боку, є синтезом культурно-стереотипних, архетипних й індивідуально-символічних сем, а з іншого, – знаком, де позначення становить образ, концепт чи слово, що його виражає, а позначеним – узагальнене, абстрактне поняття або ідея. У першому значенні символ постає як сутність (сутність концепту), а в другому – як явище

[Шелестюк 2004, с. 178]. Як далі пише О.В. Шелестюк, “свідомість сучасної людини становить дифузний науково-міфологічний тип, організований з кількох рівнів, кожному з яких властивий певний тип символів” [там само].

Основні групи символів залежать від рівня свідомості: 1) прототипні символи – це такі, ядром яких є конкретні зорові образи; 2) **архетипні** (міфологічні) **символи** засновані на давніх міфологічних уявленнях людини про навколишній світ; вони сягають прототипів як первісних несвідомих образів і є продуктом різних культур. На відміну від символів-прототипів, символи-архетипи містять міфологічну метафору, включаються у структуру міфа, часто відображають давній анімізм (антропо- и зооморфність), тотемізм; 3) **стереотипні ж символи** – це вже рівень повсякденної логіки у людей певної культури.

Архетип є загальним значенням, притаманним всім індивідам, що зберігається на рівні колективного несвідомого і виявляється у вигляді символів. Символ є безпосередньою реалізацією архетипу, який ніколи не вичерпує всього багатства його значень. К.Г. Юнг описав значну кількість архетипів та їхніх символічних проявів [Юнг 1991].

У лінгвістиці загалом уже утвердилося поняття архетипного символу (Ф. Уїлрайт). “Архетипний клас символів включає ті, що мають однакове або схоже значення для переважної більшості, якщо не для всього людства” [Уїлрайт 1990, с. 98]. Це такі символи, як “небесний батько”, “земля – мати”, “світло”, “кров”, “верх – низ”, “вісь колеса”. “Незважаючи на розмаїття культурних епох і традицій, способів мовлення і реакцій, як у фізичній, так і в загальній психологічній будові людини, наявна природна схожість” [там само].

Окрім закономірностей архетипної символіки, дослідники [Кримський 1998, с. 78] говорять про те, що архетипні символи дають змогу говорити про наявність етнічної лінії спадкоємності і, як наслідок, маємо, наприклад, українські архетипні символи. Як зазначає С. Кримський, “у найвиразніших формах архетипи виступають у національних культурах” [там само].

Загальнолюдська культура існує лише як аспект національних культур, що є цілісно-нормативними виявленнями долі народу, його життєвої траєкторії в універсумі історії [Кримський 1998, с. 78]. Історія, за переконанням дослідника, – це спіраль, що накручується на універсальні цінності, які відтворюються, збагачуються, змінюючи сучасність на всечасність. Ці універсальні цінності і є архетипами. С. Кримський пропонує власне визначення архесимволу, розуміючи під останнім не “духовний ген”, а пресупозиції, тенденції, що в різні епохи реалізується в образах [там само, с. 80]. Дослідник виділяє такі групи архетипних українських символів, що виявляють особливості етноментальної самобутності українців: “серце”, “степ”, “природа”, “слово” (logos), “тра” [Кримський 1998, с. 80]. З одного боку, архетипи *серце, природа, слово, тра* є універсальними, а з іншого, набуваючи ознак національного (народнопоетичного) символу, стають етноунікальними.

Але, на думку Н.О. Лисенко, “не слід ототожнювати традиційні народнопоетичні символи й архетипні. Стикаючись із певним національним ґрунтом, архетипний символ модифікується. Якщо ми розглянемо не архетипні символи загалом, а архетипи, які сприйняла, наприклад, українська культура, то можемо говорити здебільшого лише про модифікації архетипних символів. Такий розподіл не зменшує самобутності й цінності конститuentів культури української нації, але позбавить її від уживання помилкових термінів-дублетів” [Лисенко].

Виходячи з цього, можна припустити, що архетип є смислоформою, загальним значенням (інваріантом-гіперонімом), тоді як символ є його безпосередньою реалізацією (варіантом-гіпонімом). Будь-який комплекс символів не вичерпує всієї змістовності архетипу. У процесі розвитку мови архетипи модифікуються, на основі первинних моделей конструюються похідні.

Отже, архетип – це структура, що може мати різне наповнення залежно від соціуму й індивідуальних особливостей психіки людини. Таке розуміння

архетипу з позицій когнітивної семантики дає підстави говорити про те, що він є ментальним утворенням, тобто концептом.

1.1.2 Архетипний концепт і суміжні терміни у когнітивній лінгвістиці. В апарат когнітивної лінгвістики уже введено термін *архетипний концепт*. Прикладами таких концептів є рос. “сделка с дьяволом”, “враждебный заговор”. Ці вислови, що активно транслюються, є закритими для модифікації і не припускають критичного сприйняття [Карасик 2003, с. 43].

Можна припустити, що архетипним є той концепт, у структурі якого наявні архетипи, які перебувають у різних зв'язках і відношеннях.

Тут необхідно визначити ті складники, які будуть свідчити про архетипний характер концепту, бо шляхом лише “простого перерахування” його рис, виділених із процесу історичної зміни концепту, неможливо перевірити гіпотезу існування його як певного архетипу. Завдання ускладнюється і тим, що, оскільки архетип – структура, а не форма, то різні архетипи цілком можуть мати деякі однакові структуротвірні “елементи”. Тому для обґрунтування гіпотези існування окремого архетипу, потрібно довести низку тез, і тільки підтвердження їх разом може достатньою мірою верифікувати гіпотезу:

- 1) архетип, відбитий у свідомості людини, повинен бути власне як концептом, так і символом (про це якраз ішлося вище);
- 2) архетип як архаїчний феномен має проявлятися в міфах, фольклорі тощо;
- 3) архетип має сприйматися несвідомо (а не внаслідок навчання);
- 4) як структура колективного несвідомого, архетип повинен проявлятися в усіх народів і в усі епохи (зрозуміло, різною мірою).

Термін *архетипний концепт* [Слюніна 2012, с. 5] та його дублети на зразок *концепт-архетип* [Гринько 2013, с. 5] вже активно опрацьовуються в

сучасних лінгвокогнітивних дослідженнях процесів і механізмів вербалізації першостихій, з-поміж яких особливе місце належить архетипу вогонь.

Спільною позицією дослідників у розумінні онтологічної природи архетипного концепту є те, що він витлумачується як “багаторівневе лінгвоментальне утворення, яке притаманне всім представникам етносу та/або людству в цілому та виявляється у свідомості й мовленні кожного індивіда” [Гринько 2013, с. 5]; “як лінгвоментальна категорія, що репрезентує культурні первісні образи, які містяться в колективному несвідомому як набутки колективної уяви й репрезентуються в мові” [Слюніна 2012, с. 5].

Основними характеристиками такого концепту, на думку Гринько О.С., є: високий рівень узагальненості концепту, орієнтування на найважливіші вітальні цінності буття, з чого випливає універсальність для всього людства; нерелятивна, безвідносна природа концепту; амбівалентність (наявність у структурі концепту смислових компонентів із вираженими позитивними або негативними ознаками [Гринько 2013, с. 5]. Натомість дещо інші ознаки архетипного концепту виділяє О.В. Слюніна. Це, зокрема, смислова двоплановість, що виявляються в дихотомії; універсальність; здатність до розвитку; незалежність від культурних і географічних чинників; постійна відтворюваність у мові художньої літератури [Слюніна 2012, с. 5].

Як складне ментальне утворення характеризує архетипний лінгвокультурний концепт У.О. Савельєва, конститутивними ознаками якого дослідниця називає такі: а) розмитий оцінно-маркований образ, що не підлягає раціональній рефлексії, базується на дуальній категоризації світу і виявляється як результат колективного досвіду в індивідуальній свідомості, б) орієнтацію на найважливіші вітальні цінності буття (життя/смерть, небезпека/захищеність, добро/зло, свій/чужий) и універсальність для людства, в) бінарний оцінний характер, який виражається в неподільній діаді позитивної і негативної оцінок [Савельєва 2008, с. 4].

На думку О.С. Гринько, побудова психокогнітивної моделі формування концепту-архетипу стає можливою при синтезуванні структур психіки,

запропонованих З. Фрейдом і К.Г. Юнгом, що передбачає залучення таких шарів, як колективне несвідоме, індивідуальне несвідоме, передсвідоме (як частина індивідуального несвідомого) та свідомість. Крім того, у межах шару свідомості виокремлюється і область вербального мислення (за О.О. Селівановою), що реалізує об'єктивацію концепту-архетипу в мові та дає змогу вивчати його на вербальному рівні. Процес формування концептів-архетипів відбувається у такий спосіб: архетипи колективного несвідомого актуалізуються в індивідуальному несвідомому, передсвідомому, зокрема у вигляді архетипних образів. Архетипні образи, у свою чергу, створюють базис для формування власне концептів-архетипів у свідомості людини [Гринько 2013, с. 5]. Загалом образ – це модель дійсності, яка актуалізує концептуальні властивості метафори, що визначають суть і характер ментальних процесів. Під метафоричною моделлю розуміється структурна імітація образу, що репрезентує концепт з регулярними характеристиками вербалізації його сфер. Відтак, можемо говорити, що в межах свідомого концепти-архетипи вербалізуються на рівні вербального мислення.

При аналізі концептів-архетипів на матеріалі художніх творів Гринько О.С. пропонує аналіз від вербального втілення цього виду концептів до їхніх глибинних витоків. При описі структури вербалізованого концепту-архетипу найчастіше спираються на теорію про ядерно-периферійну будову концепту. Під ядром концепту в даному випадку розуміється стійка структура, сформована з оцінно нейтральних елементів; навколо такого ядра формуються дві незалежні різновекторні периферії. Одну з них створено зі смислових компонентів з уяскравлено позитивними ознаками, інша ж охоплює елементи, що вказують на негативні смислові компоненти концепту. [Гринько 2013, с. 6].

З вищезгаданої позиції О.С. Гринько впливає припущення, що паралельно з поняттям архетипного концепту може вживатися і термін *архетипна метафора*. Останнім часом науковці у своїх працях часто послуговуються останнім терміном. Так, у праці Е.В. Будаєва та

А.П. Чудинова “Зарубіжна політична лінгвістика” її автори, покликаючись на М. Осборна, зазначають, що “в політичному мовленні незалежно від часу, культури й географічної локалізації комунікантів активно вживаними є архетипні метафори. Політики, що бажають переконати адресата, використовують образи природного циклу, світла і темряви, хвороби і здоров’я тощо (див про це: [Яшин 2009 с. 98–100]). Такі метафори спираються на універсальні архетипи, є основою для порозуміння людей і потужним фактором політичного впливу і переконання. М. Осборн сформулював шість постулатів функціонування архетипних метафор у політичній комунікації, які 1) використовуються частіше, ніж нові метафори, 2) однакові в усі часи й в усіх культурах і незалежні від кон’юнктурних умов їх актуалізації, 3) укорінені в загальнолюдському досвіді, 4) співвідносяться з людськими потребами, 5) впливають на переважну частину аудиторії, 6) часто зустрічаються в найважливіших політичних зверненнях у будь-якому суспільстві” [Будаев, Чудинов 2008, с. 49].

Виходячи з суміжності змістового наповнення термінів архетипний концепт і архетипна метафора, варто визнати те, що на сьогодні маємо всі підстави говорити про окрему проблему щодо лінгвокогнітивної природи архетипів, яка може бути вирішена за умови упорядкування таких суміжних понять, як *міфологема*, *архетипна* (або *архаїчна*) *модель*, *архетипні ознаки*, *архетипні формули*, *архетипні мотиви*.

Ця дублетність пояснюється тим, що останнім часом поняття *архетип* набуло ширшої семантики і стало вживатися на позначення будь-яких загальнолюдських мотивів, не прив’язаних до юнгіанства в буквальному розумінні. Сьогодні використання архетипів як універсальних першообразів є потужним емоційним засобом впливу у будь-яких сферах сучасного глобалізованого життя. Сучасна свідомість людини за своєю природою становить інертне утворення, яке здебільшого лишається архаїчним. Як зазначають Н.Ф. Калина та І.Г. Тимошук: “міфологічна свідомість мислить архетипними образами, а це одночасно мислення смислами, зафіксованими в

образах пізнання світу [...] . Несвідомий акт міфотворчої думки зачіпає передусім ті аспекти реальності, що ігноруються раціональною свідомістю [Калина, Тимощук 1997, с. 216]”.

Підсумовуючи, зазначимо, що архетипи змушують людей сприймати, переживати та реагувати на події. Вони не є спогадами чи цілісними образами. Це ті фактори, які є передумовою поведінки людини, заснованої на універсальній моделі сприйняття, мислення та дій у відповідь на якусь подію чи об’єкт. Вродженою у цьому випадку є тенденція когнітивно та емоційно-поведінково реагувати на конкретні ситуації.

Як свідчить проаналізована наукова література, присвячена різним аспектам аналізу архетипів, які так чи інакше пов’язують із К.Г. Юнгом, і дотепер у різних сферах наукового знання тривають дискусії навколо концепції колективного несвідомого – глибинного шару психіки людини, що лежить глибше рівня індивідуального несвідомого і є спільним для всіх людей. За теорією К.Г. Юнга, колективне несвідоме виражається через архетипи, що виявляються в символах. Символ є безпосередньою реалізацією архетипу, але ніколи не вичерпує всього багатства його значень.

У процесі розвитку мови архетипи модифікуються, на основі первинних моделей конструюються похідні. З таких позицій архетип визначаємо як структуру, що може мати різне наповнення залежно від соціуму й індивідуальних особливостей психіки людини. Таке розуміння архетипу дає підстави говорити про те, що він є ментальним утворенням, тобто концептом, і свідчить про його лінгвокогнітивну природу. В апарат когнітивної лінгвістики уже введено терміни рос. *архетипический концепт* (І.О. Богданова, С.А. Гучепшкова, В.І. Карасик), *архетипический лингвокультурный концепт* (У.О. Савельєва) та їх українські еквіваленти *архетипний концепт* (О.В. Слюніна), *концепт-архетип* (О.С. Гринько).

1.2 Дефініції феномену стереотип: від У. Ліппмана – до лінгвокогнітивної сучасності

Фундаментальні перетворення змісту основних процесів сучасності, характеру і форм їх існування привертають увагу дослідників до різних феноменів, які існують у реальному світі, з-поміж яких можна назвати феномен стереотипу, історія вивчення якого та й самого процесу стереотипізації почалася з виходу у світ 1922 року праці американського журналіста й соціолога Уолтера Ліппмана “Суспільна думка” [див. її перевидання російською мовою: Уолтер Липпман Общественное мнение / перевод с англ. Т.В. Барчуновой. – М. : Институт фонда “Общественное мнение”, 2004. – 384 с.]. Порушені у цьому дослідженні проблеми визначили наукові стратегії щодо важливості вивчення стереотипів, незважаючи на те, що абсолютизація деяких сторін цього поняття призвела до його одностороннього, а подекуди й негативного потрактування.

Слово *стереотип* (грец. *stereos* – твердий, *typos* – відбиток) потрапило до загальноживаної лексики з топографії, де воно вживалося у ХУІІІ ст. на позначення форми для друку відбитків. Перший компонент слова – *стерео* походить від грецької мови, в якій він мав значення “твердий, об’ємний”, що сягає індоєвропейського *ster – “жорсткий, міцний” [ЕС 2006, с. 411]. Словник сучасної української мови тлумачить стереотип як те, що часто повторюється і чого дотримуються, що найчастіше наслідують у своїй діяльності [СУМ, т. 9, с. 689], а в науковий обіг термін стереотип, як уже згадувалося вище, було введено У. Ліппманом, який витлумачував його “як особливу форму сприйняття навколишнього середовища, світу, що нас оточує. Ця форма сприйняття має, на його думку, безпосередній вплив на дані наших почуттів ще до того, як вони (ці дані) будуть нами усвідомлені, бо “існує певний зв’язок між подіями, які відбуваються зовні, і свідомістю, через яку вони пропускаються [...]” [Липпман 2004, с. 102].

Незважаючи на чимало недоліків, які має теорія стереотипів, започаткована У. Ліппманом, йому все ж таки вдалося не тільки виділити реально існуючий феномен стереотипу, охарактеризувати основні закономірності його функціонування, але й з'ясувати дві найважливіші причини стереотипізації. Перша – використання принципу економії зусиль, характерного для повсякденного людського мислення, бо якби “в навколишньому світі не було жодного практично осмисленого одноманіття, то звичка сприймати образ, що склався раніше, за нове враження вела б не до економії зусиль, а лише до помилок. Але якщо одноманіття все ж таки існує, то відмова від усіх стереотипів на користь абсолютно наївного підходу до досвіду збіднила б людське життя” [Ліппман 2004, с. 104]. Друга причина стереотипізації (яка є, власне, соціальною функцією) – захист групових цінностей, бо стереотипи, на думку У. Ліппмана, є “бастіоном нашої традиції, сховавшись за якими, ми можемо відчувати себе в безпеці” [там само, с. 109].

Основою формування стереотипів є “голове прагнення людини вилучити з наявної ситуації все, що в ній є корисного, і відкласти про запас у вигляді рухливої звички реакцію, щоб використати її у ситуаціях того самого типу” [Бергсон 1992, т. 1, с. 265]. Отже, в основі стереотипізації лежить “психологічна звичка людини повертатися до неодноразово повторюваних ситуацій і реакцій на них, що фіксується у свідомості у вигляді автоматичних стандартних схем і моделей мислення; а також намагання звести різноманітність світу до не багатьох категорій і тим самим полегшити собі сприйняття, розуміння й оцінку” [Селіванова 2008, с. 287].

Останнім часом представники гуманітарної сфери знання – соціологи, психологи, когнітологи, соціолінгвісти все частіше звертаються до осмислення феномену стереотипу, зосереджуючи увагу на тих його якостях, які вони помічають з позицій своєї галузі дослідження. Відтак, виділяють стереотипи соціальні, ментальні, етнокультурні, гендерні, професійні, стереотипи спілкування та ін.

У соціології під стереотипом розуміють “схематичний стандартизований образ чи уявлення про соціальний об’єкт, яке, зазвичай, емоційно забарвлене і наділене стійкістю” [Ядов 1970, с. 134]. Подібне визначення соціального стереотипу знаходимо і в “Соціологічному словнику”, де він тлумачиться як односторонній, перебільшений і, як правило, заснований на упередженнях погляд, притаманний соціальній, етнічній групі або класу [Аберкромби 1997, с. 322].

Різновидом соціальних стереотипів є етнічні стереотипи, які характеризують членів етнічних груп, приписуються їм або асоціюються з ними. З погляду етносоціології етнічний стереотип – це “спрощений, схематизований, емоційно забарвлений і надзвичайно стійкий образ етнічної групи (племені, народності, націй, будь-якої групи людей, які пов’язані спільністю походження й відрізняються певними рисами від інших людських груп), що легко поширюється на всіх її представників; схематизована програма поведінки, яка є типовою для представників якого-небудь етносу” [Данилюк 2003, с. 121]. В етнічному стереотипі знаходять відображення, як правило, зафіксовані оцінні думки про моральні, розумові, фізичні та інші якості представників різних етнічних спільнот. До найсуттєвіших властивостей етнічних стереотипів відносять, по-перше, їхній емоційно-оцінний характер; по-друге, стійкість (щоправда, доволі відносна) та ригідність до нової інформації; по-третє, високий ступінь єдності уявлень членів групи як про власну етнічну групу, так і про інші етнічні групи [там само, с. 122].

У лінгвокультурології стереотип – це фрагмент чи образ картини світу, сформований у свідомості носіїв мови, це “певний образ-уявлення, це ментальний “малюнок”, стійке, мінімізовано-інваріантне, зумовлене національно-культурною специфікою уявлення про предмет чи про ситуацію” [Красних 2002, с. 178]. Характеризуючи стереотип як явище, В.А. Маслова відводить йому роль “представника культури” та “опори особистості в діалозі культур” [Маслова 2001, с. 108]. Будучи, з одного боку,

спрощеним і схематичним уявленням, яке характеризує дійсність у найпростішому вигляді, стереотипи, тим не менше, виконують надзвичайно важливу функцію: є основою менталітету народу, допомагаючи особистості орієнтуватися у навколишньому світі. Світосприйняття частково перебуває в полоні мовної картини світу, яка стає для певного етносу фундаментом усіх культурних стереотипів [Маслова 2001, с. 111]. Носії однієї лінгвокультури визначають принципи і користуються категоріями стереотипних уявлень, щоб зберегти інформацію про представників іншої мови та культури. Мова у певний спосіб полегшує пізнання світу, бо сам світ, як зазначає О.О. Селіванова, характеризує концепцію лінгвістичного детермінізму, “уже позначений мовними знаками, а нова реальність може отримати ім’я на основі знака вже знайомої реальності за схожістю, суміжністю, асоціативно. До того ж навчання мови у процесі соціалізації є нав’язуванням людині певних стереотипів разом з особливим способом світобачення й інтерпретації досвіду, властивим кожній мові” [Селіванова 2008, с. 265].

У когнітивній лінгвістиці стереотип відносять до змістової сторони мови та культури і розглядають “як стандартну думку про соціальні групи або окремих осіб як представників цих груп” [Дем’янков, Кубрякова 1996, с. 177]. У такому розумінні стереотип пов’язується з мисленням людини і корелює з картиною світу. Мовна картина світу і мовний стереотип співвідносяться при цьому як частина до цілого. Стереотип, як уважає Ф.С. Бацевич, – це “когнітивно-психологічне утворення, схематизований і односторонній образ явища, людини, речі тощо, який ґрунтується на невеликій (часто одній) кількості рис оцінного характеру, що вважаються типовими (взірцевими) для всього класу явищ, речей тощо; суб’єктивне поняття поточного мислення і мовлення, невід’ємна складова мовної картини світу” [Бацевич 2004, с. 339].

У словниковій статті “Стереотип” [Краткий словарь когнитивных терминов 1997, с. 177] В.Г. Дем’янков виділяє такі функції стереотипів: *когнітивну* – генералізація (іноді надмірна) інформації при засвоєнні

інформації, коли відзначається щось, що впадає в око. [...]; *афективну* – певна міра етноцентризму в міжетнічному спілкуванні, яка виявляється як постійне виділення “свого” на протигагу “чужому”; *соціальну* – розмежування “внутрішньо групового” і “позагрупового”, яке веде до соціальної категоризації, до створення соціальних структур, на які активно орієнтуються в повсякденному житті [Демьянков 1997, с. 177, Quasthoff 1989, S. 40].

В.В. Красних у роботі “Этнопсихология и лингвокультурология : курс лекцій” розмежовує *стереотип поведінки і стереотип-уявлення*. Перший визначає поведінку і дії, які варто здійснювати, тимчасом другий – уявлення, яке визначає те, на що варто очікувати в тій чи іншій ситуації [Красных 2002, с. 179]. Стереотипи поведінки зберігається у свідомості у вигляді штампів, які виступають у ролі канонів. Вони диктують чи вимагають певної комунікативної поведінки, виконуючи прескриптивну функцію. Стереотипи-уявлення зберігаються у вигляді кліше і функціонують як еталони. Їх відмінність від стереотипів поведінки полягає в тому, що вони “передбачають не стільки саму поведінку, скільки набір асоціацій і визначають мовну форму їх вираження, виконуючи предикативну функцію” [там само, с. 180].

Поведінка кожної людини індивідуальна й багатогранна, але незважаючи на це можна з упевненістю стверджувати, що поведінка людини у будь-якому суспільстві типізована, тобто підпорядковується нормам, прийнятим у даному суспільстві. Це є свідченням того, що стереотипи існують у будь-якому суспільстві, але набір стереотипів, що особливо важливо, у кожному з них є специфічним. На регулювання поведінки людини в межах рідного культурного і мовного простору впливають культурні стереотипи, які починають засвоюватися відтоді, коли людина починає усвідомлювати себе частиною певного етносу, частиною культури.

Виділяють дві форми поведінки в тому чи іншому соціокультурному просторі: 1) вільну, варіативну поведінку (індивідуальну для кожної людини)

і 2) регламентовану поведінку, яка підпорядковується стереотипам поведінки, які існують у даному суспільстві.

Головна проблема при вивченні стереотипів суто з мовознавчих позицій пов'язана з засобами їх вираження у різних мовах. Загалом інтерес до стереотипів спілкування в мовознавстві активізувався у кінці 70-х років у зв'язку з розвитком комунікативного підходу. Проте, уперше на стереотипність певних формул спілкування звернув увагу Л.П. Якубинський, який писав, що “[...] у загальній сумі наших взаємодій з іншими людьми значна частина належить шаблонним взаємодіям, які обростають шаблонними мовленнєвими взаємодіями; між тими й іншими встановлюється найтісніший асоціативний зв'язок” [Якубинский 1923, с. 167]. Подібні “шаблонні фрази” Л.П. Якубинський протиставляє іншому типу фраз, “де є певне комбінування” [Якубинский 1923, с. 175–176].

У роботах Н.І. Формановської стереотипи спілкування розглядаються як одиниці усного мовленнєвого етикету, до якого авторка зараховує мікросистему національно специфічних вербальних одиниць, “прийнятих суспільством для встановлення контакту з комуні кантами і підтримки спілкування у бажаній тональності” відповідно до правил мовленнєвої поведінки [Формановская 1979, с. 72–73]. Н.І. Формановська називає стійкими формулами спілкування такі слова, словосполучення і висловлювання, які С.М. Ервін-Трипп визначила як стандартизовані мовленнєві стереотипи, які включають “слова привітання, подяки, вибачення та ін. [...], – тобто випадки, коли можливість альтернативних варіантів обмежена і передбачувана” [Эрвин-Трипп 1975, с. 347].

Автори “Современного речевого этикета” надають перевагу для даних одиниць термінам кліше і штамп (Л.П. Ступін, К.С. Ігнат'єв). На нашу думку, ці терміни дуже схожі, хоча в соціолінгвістиці і психолінгвістиці між ними проводиться чітка межа. Т.М. Дрідзе вважає, що мовленнєві кліше – це будь-яка готова мовленнєва формула, критерієм для виділення якої є регулярність її появи у чітко визначених повторюваних

мовленнєвих ситуаціях. “Мовленнєве кліше стає мовленнєвим штампом, якщо воно з будь-якої причини втратило для інтерпретатора своє текстове інформаційне навантаження, стало безглуздим, незначущим для реципієнта, тобто стало дисфункціональним. Такі кліше називають штампом свідомості” [Дридзе 1980, с. 139]. Але за іншим визначенням, “Мовленнєвий штамп – стилістично маркований засіб мовлення, [...] стійкий знак для вираження певного мовленнєвого змісту, який має експресивне й образне навантаження, має негативно-оцінне значення і відноситься до бездумного і позбавленого смаку використання виразних засобів мови”. У цьому є відмінність штампу від нейтральних понять стандарту, стереотипу (кліше), які мають “нормативно-необхідний характер і є доцільно застосовуваними готовими формулами відповідно до комунікативних вимог” [ЛЭС 1990, с. 508]. Як бачимо, значення кліше в обох випадках ідентичні. Але мовленнєвий штамп має негативну конотацію. Головною ознакою мовленнєвого штампу, на наш погляд, є повна втрата образності, експресивності, індивідуальності (результат масового виробництва, на яке штамп претендує).

1.3 Онтологічна міждисциплінарна природа архетипу вогонь

Становлення культур й еволюція архаїчної свідомості відбилися в різних інтерпретаціях найдавніших знаків – як універсальних, так й ідіоетнічних. Одним із таких знаків є архетип Вогонь, осмислення якого упродовж історії людства дає підстави вважати його універсальним символом – першостихією. Уявлення про цю стихію становлять надсистемну програму поступу людини, лінгвоспільнот і лінгвокультур (О. Колесник). У культурах багатьох етносів вогонь має функціональну цінність у різних сферах, які виводять його на рівень ментальних утворень, що втілюють семантичний образ і задають модель вирішення семіотичних завдань. Так, структуралісти включили вогонь до універсальних одиниць інтерпретації навколишнього світу. Зокрема, К. Леві-Стросс у своїй роботі “Міфології:

Сире і приготоване” виявив посередницьку функцію вогню в “окультуренні” природи. Опозиція “сире”/“приготоване” визначається ним як найфундаментальніше протиставлення всередині культурного коду [Леві-Строс 2000].

Вищенаведені твердження впливають і з інших найсучасніших спостережень дослідників-мовознавців, що намагаються вирішити і досі дискусійні проблеми, пов’язані із коментуванням універсальної і національно-специфічної символіки першостихій загалом та вогню зокрема (див. докладніше: [Кабанова, Кохан 2009, с. 254–259]). Ці розвідки спираються на попередні висновки, зроблені у працях представників інших сфер наукового знання. Як виявлення колективного несвідомого, архетип Вогонь глибоко проаналізовано в роботах К.Г. Юнга; тлумачення вогню в сновидіннях знаходимо у А. Менегетті; вплив образу вогню і його вираження в індивідуальному духовному досвіді – в російсько- й англомовній роботі Г. Башляра “Психоаналіз вогню” (“The Psychoanalysis of Fire”, 1993).

Використання архетипної символіки вогню для опису картин світу фіксується в міфологіях, культурах (обрядках, ритуалах), релігіях, і, природно, в мовах. Численні прояви вогню в міфології, обрядах, ритуалах і віруваннях зумовили появу наукових праць міждисциплінарного характеру, в результаті яких сформувалися декілька теорій щодо витлумачення природи вогню: *солярна теорія* (В. Mannhardt, М. Мюллер, О. Афанасьєв, О. Потебня); *концепція небесного вогню (як втілення блискавки – А. Kuhn, F. L. W. Schwartz); теорія вогню як атрибута бога підземного царства* (О. Котляревський); *очисна теорія* (Дж. Фрезер, Е. Rohde, В. Грябан); *еволюційна теорія* (Э. Тайлор); *аграрна теорія (вогонь як елемент родючості – В. Вундт).*

Слід окремо згадати якнайповніше зібрання міфів про генезу вогню А. Куна “Походження вогню і божеств” (“Die herabkunft des feurs und des gotterfranks”, 1859), Дж. Фрезера “Міфи про походження вогню” (“Myths of the origin of fire”, 1930 / “Myths sur l’origine du feu”, 1931), а також дослідження

язичницьких витоків вогню представника еволюційної школи Е. Тайлора, що розділяв поклоніння вогню на два види: перший відносив до фетишизму, другий – до політеїзму. Феномен самоспалення розкольників вивчено в монографії М. Костомарова “Розкол”, побутові й святкові аспекти російської культури, пов’язані з вогнем, відображені в історичних описах І. Забеліна. Археологічні відкриття курганних й інших поховань сприяли вивченню значення вогню у сфері похоронної обрядовості О. Котляревським.

Становлення логіко-дискурсивних практик демонструє спадщину міфологічних уявлень про вогонь у філософській рефлексії О. Лосєва. Нове розуміння вогню як духовного надбання відображено в численних розвідках з семіотики культури (Вяч. Вс. Іванов, К. Леві-Стросс, В. Пропп, В. Топоров та ін.).

Породження нових смислів сприйняття архетипу Вогонь можна простежити на прикладах таких засобів його об’єктивації, як метафори і фразеологізми. Тут уже йдеться про лінгвокогнітивну сутність архетипного концепту ВОГОНЬ (далі – АКВ).

Так, наприклад, у своєму дослідженні Трофімова А.В. дійшла висновку, що у структурі концепту ВОГОНЬ виокремлюються такі архетипи: 1) людина; 2) життя; 3) смерть; 4) небезпека; 5) руйнівна сила; 6) об’єднувальна сила; 7) очисна сила [Трофімова 2005]. Оскільки вогонь сам по собі є першостихією, що відносить його вже до архетипів, то його багаторівнева структура відображає як давні, міфологічні уявлення представників архаїчної свідомості, так і сучасні конотації вогню, характерні для різних етнокультур. До наведеного архетипного концепту слід додати ще такі елементи першобуття, як вода, повітря і земля (субстанції алхімії, що ще за часів Давньої Греції були наділені специфічним значенням і пов’язаним із ним символічним переосмисленням).

Останні характеристики можна виявити за допомогою такої техніки аналізу архетипного концепту, як профілізація, засоби якої дають можливість зрозуміти суть значення мовного знака [Bartmiński 1993]. Польський

етнолінгвіст Є. Бартмінський погоджується з концепцією Р. Ленекера [Langacker 1987, р. 7] у тому, що мовознавець повинен збудувати мовний портрет предмета, яку називає профілюванням. Даючи власну дефініцію профілюванню, Є. Бартмінський стверджує, що це суб'єктивна мовно-понятійна операція, яка полягає у своєрідному формуванні образу предмета через трактування його в таких аспектах, як походження, якість, форма, функції тощо [Bartmiński 1993]. Результатом процесу профілювання польський учений вважає профіль і визначає його як спосіб організації смислу всередині значень.

Профілізація концепту є дисперсною технікою творення його вербального портрета [Приходько 2008, с. 110], яка пов'язана передусім із дискурсивною діяльністю людини і зумовлює її суб'єктивно-оцінне ставлення до концепту. Техніка профілізації, на думку А. Приходька, зводиться до прийомів матеріального представлення потенційних можливостей концепту, що опосередковується синтагматикою мовлення, продуктом якої є дискурс з його безкінечною кількістю текстів і контекстів [там само]. Тому, досліджуючи вербальну профілізацію концептів, А. Приходько виділяє метафоричні, синонімічні, алюзивні та паремійні прийоми.

Метафорична профілізація є найбільш дієвим прийомом суб'єктивного озовнішнювання концептів [там само], оскільки концепти (особливо абстракції) мають схильність “обростати” [там само] в мовній свідомості образно-метафоричними та іншими сполучувальними асоціаціями. Синонімічна профілізація є презентацією концептуального інваріанта його семантичними дублетами, або варіантами [Приходько 2008, с. 112], де ім'я концепту стає фактично гіперонімом для низки значеннєво близьких до нього феноменів. Алюзивна профілізація концепту є одним із видів метафори у вигляді натяків чи навіть жартів, у той час, як паремійна профілізація заснована на національно-культурному потенціалі фразеологізмів.

Як висновок, зазначимо, що розкриття архетипної символіки вогню в різних етнокультурах є можливим за умови його аналізу як міждисциплінарного явища, зокрема з позицій міфології, семіотики культури, філософії і, насамперед, мови.

1.4 Архетипна і стереотипна мотивація лексем на позначення вогню як семантичних універсалій

Загальнолінгвістичний план вивчення культурної комунікації базується на теоретичному положенні, що “основною онтологічною властивістю мови як ідеально-матеріального утворення є подвійне позначення її одиниць: 1) у системі (результати пізнавального досвіду) і 2) в мовленні (процес формування і вираження знань)” [Уфимцева 1976, с. 41].

Це дозволяє дослідникам стверджувати, що в мові відбите довкілля та внутрішній світ людини, її культурний, життєвий і перцептивний досвід, а також узагальнено результати кваліфікативно-оцінних сфер пізнання, вербалізованих у системі колективного досвіду та знань, що мають різний ступінь категоризації, оскільки акт пізнання починається з порівняння об’єктів, формування мисленнєвих класів, виділення певних ознак, за якими групуються елементи онтологічного, таксономічного тощо класів. Ці твердження свідчать про те, що номінація є класифікаційною сферою, пов’язаною з іменуванням та співвіднесенням позначуваних реалій, явищ, подій з об’єктами позамовної дійсності. З огляду на таку постановку проблеми постає запитання щодо підґрунтя виникнення первинних значень у різних мовах, тобто ономасіологічний аспект процесу номінації, витоки якого пов’язані з поняття мотивації мовного знака.

Підґрунтя для вивчення мотивації було закладено ще у працях В. фон Гумбольдта про внутрішню форму мови. У своїй розвідці “Про відмінність будови людських мов та їх вплив на духовний розвиток людства” В. фон Гумбольдт підкреслював, що внутрішня форма мови – “не що інше, як

аспект, що перетворює звукову форму у звукову творчість. Саме з її допомогою мова виявляється здатною надати висловлення всьому, до чого у процесі творення ідей прагнуть найвидатніші науковці” [Гумбольдт 1984, с. 100]. Учений далі зазначає: “Для того, щоб артикуляційне чуття змогло знайти необхідні для позначення звуки, потрібно, щоб у внутрішній сфері кожне поняття було відмічене певною властивою йому ознакою або було пов’язане з іншими поняттями” [там само, с. 103].

На відміну від В. фон Гумбольдта, який намагався розкрити сутність внутрішньої форми мови в цілому, О. Потебня зосередився на внутрішній формі слова, яку він розумів як “відношення змісту думки до свідомості” [Потебня 1985, с. 218], додаючи – “вона показує, як уявляється людині власна думка. Цим тільки можна пояснити, чому в одній і тій же мові може бути багато слів для позначення одного й того ж предмета, і, навпаки, одне слово цілком відповідно до вимог мови може позначати предмети різнорідні” [там само]. Далі автор зазначає: “Внутрішня форма є також центром образу, одна з його ознак, яка переважає над усіма [...]. Внутрішня форма, крім фактичної єдності образу, дає ще знання цієї єдності; вона становить не образ предмета, а образ образу, тобто уявлення” [там само, с. 33–34].

Ономасіологічний підхід до мотивації передбачає встановлення причинного зв’язку між словом і реалією, яку воно позначає, що можемо спостерігати у визначенні Л. Медведєвої: “Мотивація безпосередньо пов’язана зі встановленням природи найменування, що відображає характер зв’язку між назвою речі та самою річчю” [Медведева 1989, с. 86].

У своїй монографії “Когнітивна ономасіологія” О. Селіванова визначає мотивацію як “наскрізну для моделі породження психоментальну операцію, результатом якої є семантико-ономасіологічна залежність мовних знаків (того, що породжує, і того, що виникає), яка виникла на основі складної системи зв’язків концептів людської свідомості” [Селіванова 2000, с. 158]. Мета мотивації, за її словами, – “репрезентація в ономасіологічній структурі вербалізованого елемента фреймової когнітивної моделі, обраного

номінатором, що відображає інтеріоризацію властивостей позначуваного, їх асоціативно-образне, метафоричне, парадоксальне сприйняття” [Селіванова 2000, с. 158].

Більшість учених (М. Маковський, В. Топоров, В. Топорова, Т. Цив’ян) схиляються до думки, що так звані першозначення розвинулись у руслі магічного мислення і стали попередниками розгалуженої лексико-семантичної системи індоєвропейських мов на пізніших етапах еволюції. У їх космологічних концепціях міфологічний праобраз трактується через поєднання макрокосму і мікркосму, сягаючи основ сущого: початку / кінця, життя / смерті, ентропії / гармонії тощо.

Це положення дає можливість зрозуміти кореляцію мовних знаків з архетипною структурою символу, їх мотивацію за допомогою стрижневих космогонічних понять, з-поміж яких внутрішня форма слова становить унікальне джерело для свідчень зі сфери міфології [Фрейденберг 1998, с. 187]. Внутрішня форма як ергон мовного знака, енергія сутності речі становить той першообраз, у якому через матеріальне вираження, опредметнення фокусуються, перехрещуються аксіологічний, логічний та прагматичний компоненти. Ще О. Потебня довів, що через спосіб позначення можна вийти на реконструкцію того первісного значення, образу, що лежить в основі об’єктивації, дескрипції культурно-семіотичних кодів. Значною мірою це стосується архетипних принципів мотивації, які лежать у підґрунті лексем, що позначають першостихії [цит. за пр.: Тищенко 2000, с. 25]. А. Байбурін вбачає у реконструкції архетипних рис мислення цілісність архаїчної культури, нерозчленованість знакових систем [Байбурін 1990, с. 3]. У процесі об’єктивації етнокультурного простору свідомість не просто дублює за допомогою знакових утворень відображувану дійсність, а виділяє в ній суттєві для суб’єкта ознаки і властивості, конструює останні в ідеальні, узагальнені (універсальні) моделі дійсності.

Порівняння лексеми *вогонь* із широким контекстом індоєвропейських паралелей дає змогу частково реконструювати її універсальну семантику.

Універсальні смисли архаїчної символіки вогню, сформовані у процесі смислогенезу, утворюють семіотичну модель, яка успадковується в культурах і визначає її сприйняття. Інтерпретація таких універсалій має бути покладена в основу визначення семантичних ознак лексем *fire/вогонь* і архетипних концептів FIRE/ВОГОНЬ, у результаті аналізу яких будуть актуалізовані диференціальні, індивідуальні й потенційні їх семи, а також національно-культурні смисли в англійській і українській мовах. Укорінена у свідомості носіїв англійської та української мов матриця (архетипна символіка) активно взаємодіє з їх сучасним культурним досвідом, у процесі якого трансформуються колишні символи й утворюються нові смисли, тобто стереотипи сприйняття вогню, а можливо, і кенотипи (новообрази, за Е. Епштейном).

Універсальні форми першоелементів, за спостереженнями В. Янкевич, використовувалися для пояснення світу від часу зародження культури. Проте, їх інтерпретація в ролі одиниць культурних кодів, які містять універсальні смисли і за допомогою яких відбувається структурування світу, є відкриттям науки ХХ століття.

Вогонь як один з архаїчних компонентів культури включено до універсального коду, що також у свідомості носіїв мови є тим феноменом, завдяки якому здійснюється пізнання світу. Універсальним у культурі стає осмислення вогню в двох аспектах його фізичного вітілення: 1) як полум'я і 2) як ідеальної, сакральної субстанції. Фізично виявлений вогонь набуває космологічних характеристик: небесний (сонце, блискавка), земний (вогнище) і підземний (вулкан) [Янкевич 2003, с. 164–165].

Як елементи мовних картин світу, лексеми на позначення першостихій, до яких належить і номінація вогню, були науково описані і в одній лінгвокультурі [Курбатова 2000, Гришина 2002, Янкевич 2003], і в зіставленні, насамперед з російською етнокультурою [Борискина 1999, Палутіна 2004]. Проте глибока реконструкція архетипу вогонь в українській мові на тлі порівняння з іншими мовами, зокрема з англійською, ще чекає на

своє дослідження, насамперед у плані аналізу наявності/відсутності у структурі лексем *fire/вогонь* індоєвропейських преформантів. Припускаємо, що поряд з універсальною символікою вогню в різних культурах, реконструкція семантики і форми лексеми *вогонь* в українській мові, порівняно з первісним значенням і планом вираження її еквівалента *fire* – в англійській, дасть цікаві нові результати. Загалом спроби дослідити лексему *вогонь* в порівняльно-історичному мовознавстві наявні в роботах Т. Гамкрелідзе, В'яч. Вс. Іванова, М. Маковського, О. Потебні, Ю. Степанова.

Для уточнення походження і функцій цих субстанцій у мові використовуються метафори як смислові посередники. До універсальних смислів вогню можна віднести також уявлення про людські його характеристики: творчу, життєдайну енергію, кохання тощо.

Представники функціональної теорії (В.Я. Пропп та ін.) вивчали функції вогню в обрядах і ритуалах, наголошуючи на можливості пояснити у такий спосіб його значення.

Як відомо, ритуал своєю акціональною і знаковою природою актуалізував саму структуру буття в циклічності й повторюваності його складників. На думку О. Тищенка, такий підхід дає змогу розглядати систему ритуально-обрядових номінацій, складником яких є вогонь, у тісному зв'язку із системою космоцентричних архаїчних уявлень [Тищенко 2000, с. 33–34]. Духовно-практична діяльність людини наскрізно пов'язана з вогнем, тому чимало обрядових знаків мотивовані різними функціями (пізнавальною, ціннісною, прагматичною) вогню. Тісне злиття в обрядових мовних знаках вогню пізнавальних, ціннісних та прагматичних складових зумовлюють формування когнітивних ознак концепту ВОГОНЬ, що вербалізується через дериваційні моделі лексем-вербалізаторів, виявляючи етнокультурну специфіку. Унаслідок розвитку різних етнокультур актуалізуються конотативні смисли вогню, при цьому зберігаючи інваріантною архетипну символіку універсальної семіотичної моделі цього концепту.

Згодом універсальні архетипні смисли трансформуються у сучасних етнокультурах, виявляючи свій ідіоетнічний (національно-зумовлений) характер. Як потужний каталізатор розвитку культури, у сучасному світі вогонь поступається місцем електриці. У повсякденному житті для приготування їжі, опалення й освітлення використовується електроенергія. Саме тут починає актуалізуватися соціокультурна символіка поняття вогонь, основне значення якого значно звужується. Свічки, каміни стають елементами престижу, виконуючи свою індивідуальну роль у кожній конкретній соціокультурі й набуваючи ознак стереотипу.

Загалом дослідники [Lippman 1965] виділяють дві основні функції стереотипів: функцію економії когнітивних зусиль та захисну функцію. Захисна функція полягає в тому, що стереотипи сприяють збереженню традицій, звичок та статусу людини всередині певної групи, виступаючи тією “фортецею”, за якою людина відчуває себе захищеною: “Системи стереотипів можуть бути підвалинами нашої особистої традиції, захисниками нашого становища в суспільстві [...]. Можливо, вони не пропонують цілком повну картину світу, натомість, складають можливу картину світу, звичну для нас [...]” [Lippman 1965, p. 71].

Тут варто нагадати, що стереотипізація досвіду сприймається як необхідний механізм для збереження та передачі етнічної традиції. Стереотип виступає еквівалентом стандартизованого об’єкта, але в культурній площині. Це збірний, заздалегідь сформований образ, який породжений цією колективною думкою. На противагу матеріальним об’єктам навколишнього світу, стереотип не є чимось конкретним, що можна легко виявити. Стереотип виникає, коли ми впізнаємо риси знайомої схеми, при виборі так званих атрибутів, “характерних” для певної групи людей чи притаманних певній ситуації. Стереотипізація є процесом, у ході якого засобами виділення конкретних рис чи окремих деталей у всій повноті реальності виявляється сформована колективна модель.

Висновки до розділу 1

Архетипи є передумовою поведінки людини, заснованої на універсальній моделі сприйняття, мислення та дій у відповідь на якусь подію чи об'єкт. Як свідчить проаналізована наукова література, присвячена різним аспектам аналізу архетипів, які так чи інакше пов'язують із К.Г. Юнгом, і дотепер у різних сферах наукового знання тривають дискусії навколо концепції колективного несвідомого – глибинного шару психіки людини, що лежить глибше рівня індивідуального несвідомого і є спільним для всіх людей. Архетип розуміємо, слідом за К.Г. Юнгом, як генетично фіксовані давні образи й соціально-культурні ідеї, що є надбанням колективного несвідомого і покладені в основу будь-якої творчості. З одного боку, архетипи – це гіпотетична модель, несвідоме прагнення, за проявами якого можна судити про його наявність, а з іншого, – це також і первісні образи несвідомого, які повторюються протягом усієї історії як певні мотиви. Ці первісні образи втілюються у вигляді символів у міфах і віруваннях, у творах літератури, мистецтва тощо. З огляду на це, робимо припущення, що колективне несвідоме виражається через архетипи, які виявляються в символах. Символ є безпосередньою реалізацією архетипу, але ніколи не вичерпує всього багатства його значень.

Розкриття архетипної символіки вогню в різних етнокультурах є можливим за умови його аналізу як міждисциплінарного явища, зокрема з позицій міфології, семіотики культури, філософії і, насамперед, мови. Такий підхід до вивчення архетипів зумовлює розгляд останніх як універсальних концептів, що мають власну вербалізацію в різних мовах, яка пов'язана з вище згаданими позиціями. Процес формування концептів-архетипів відбувається за такою моделлю: архетипи колективного несвідомого актуалізуються в індивідуальному несвідомому, передсвідомому, зокрема у вигляді архетипних образів. Архетипні образи, у свою чергу, створюють базис для формування власне концептів-архетипів у свідомості людини. У

межах свідомого концепти-архетипи вербалізуються відповідно на рівні вербального мислення.

Універсальні форми першоелементів, до яких належить вогонь, використовувалися для пояснення світу від часу зародження культури. Проте їх інтерпретація в ролі одиниць культурних кодів, які містять універсальні смисли і за допомогою яких відбувається структурування світу, є відкриттям науки ХХ століття. Вогонь як один з архаїчних компонентів культури включено до універсального коду, що також у свідомості носіїв мови є тим феноменом, завдяки якому здійснюється пізнання світу. Універсальним у культурі стає осмислення вогню в двох аспектах його фізичного вітілення: 1) як полум'я і 2) як ідеальної, сакральної субстанції. Фізично виявлений вогонь набуває космологічних характеристик: небесний (сонце, блискавка), земний (вогнище) і підземний (вулкан).

Згодом універсальні архетипні смисли трансформуються у сучасних етнокультурах, виявляючи свій ідіоетнічний (національно-зумовлений) характер. Архетипи покладені в основу формування стереотипів, адже останні – це своєрідна єдність колективного й індивідуального елементів в осмисленні фрагментів навколишньої дійсності. Як потужний каталізатор розвитку культури, у сучасному світі вогонь поступається місцем електриці. У повсякденному житті для приготування їжі, опалення й освітлення використовується електроенергія. Сааме тут починає актуалізуватися соціокультурна символіка поняття вогонь, основне значення якого значно звужується (індивідуалізується). Свічки, каміни стають елементами престижу, які виконують свою індивідуальну роль у кожній конкретній соціокультурі й набувають ознак стереотипу.

Стереотип відносять до змістової сторони мови та культури і розглядають як стандартну думку про соціальні групи або окремих осіб як представників цих груп. У такому розумінні стереотип пов'язується з мисленням людини і корелює з картиною світу. Мовна картина світу і мовний стереотип співвідносяться при цьому як частина до цілого.

Виділяють три основні функції стереотипів: *когнітивну* – генералізація інформації при її засвоєнні; *афективну* – виявлення етноцентризму в міжетнічному спілкуванні, постійне виділення “свого” на тлі “чужого”; *соціальну* – розмежування “внутрішньо групового” і “позагрупового”, яке веде до соціальної категоризації, до створення соціальних структур, на які активно орієнтуються в повсякденному житті.

Поведінка кожної людини індивідуальна й багатогранна, але незважаючи на це можна з упевненістю стверджувати, що поведінка людини у будь-якому суспільстві типізована, тобто підпорядковується нормам, прийнятим у даному суспільстві. Це є свідченням того, що стереотипи існують у будь-якому суспільстві, але набір стереотипів, що особливо важливо, у кожному з них є специфічним. На регулювання поведінки людини в межах рідного культурного і мовного простору впливають культурні стереотипи, які починають засвоюватися відтоді, коли людина починає усвідомлювати себе частиною певного етносу, частиною культури.

Порівнюючи англійську та українську мови (ширше культури), слід зазначити, що в цих мовах наявна значна кількість уявлень і бачень, архетипів та стереотипів, які є універсальними, незважаючи на певну дистантність та відсутність прямих тісних контактів між обома народами, особливо в минулому.

Та все ж більш широкий порівняльний аналіз англійської та української лексем *fire/вогонь* засвідчує досить строкату картину світу обох народів, де поряд з випадками доволі точного збігу наявні значні розбіжності. Підсумком такого порівняння є опис і пояснення розбіжностей у семантиці цих лексем, а, отже, самих образів, сформованих у свідомості носіїв англійської та української мов, пов'язаних із вогнем.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДОЛОГІЧНА БАЗА АНАЛІЗУ СИМВОЛІКИ КУЛЬТУРНИХ АРХЕТИПІВ І СТЕРЕОТИПІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

2.1 Діахронно-синхронний підхід до вивчення символічної природи культурних архетипів і стереотипів

Проблемі впливу мови на світогляд присвячено різноаспектну літературу, в якій обговорюється не тільки правомірність такої постановки питання, а й методи впливу мови на наївну й наукову картини світу [Вежбицкая 1996, Маслова 2000 та ін.]. Однак ні спростувати цю гіпотезу, так само, як і висловити досить переконливі аргументи на її захист, ще нікому не вдалося через відсутність методів її перевірки.

Мова пам'ятає й зберігає таємниці, в ній прихований вищий смисл. Це дозволяє говорити про когнітивну пам'ять слова. Роль мови в ментальності людини й загалом в її житті, безумовно, є унікальною. Втративши в певний період *долінгвальну* (домовну) безвинність, людина вже не може цілком відмовитися від мови. Але при цьому й сама система мовних значень пов'язана з системою знань та відношеннями когнітивної інтерпретації.

Згідно з цим твердженням можна сформулювати постулат про культурну і концептуальну єдність: система мовних значень співвідноситься в інтерпретативному режимі з культурною компетенцією носіїв мови. Концептуальне наповнення цієї компетенції – одна з характерних рис менталітету народу. Найголовнішим цього останнього є те, що О.О. Потебня називав “народним духом”, адже в мові, точніше в системі характерних для неї образів, еталонів, стереотипів, міфологем, символів і т. ін. втілено світобачення народу та його світорозуміння [Потебня 2000]. Ця співвідносність зумовлює те, що мова не тільки відображає дійсність у формі її “наївної” картини й виражає відношення до її фрагментів з позицій

цінностей картини світу, але й відтворює з покоління в покоління культурно-національні установки і традиції народу – носія мови.

У новому тисячолітті ідея єдності поширюється на духовний світ людства. З таких позицій мова розуміється як єдиний когнітивно-семантичний простір, що організує сили всіх мов та людські знання про світ. Змістово-семантична сторона цього простору – предмет аналізу лінгвістики та інших суміжних дисциплін, оскільки лінгвістичними маркерами інформації є найдрібніші елементи мовної свідомості – семи, наявність яких цілком доведена теоретично й експериментально. Неповторні комбінації універсальних за природою кількісно обмежених у семантичному просторі смислових ознак (сем) за законами гармонії відтворюють неповторні семантичні структури слів у різних мовах та мовну сегментацію картин світу в цілому (А. Вежбицька, В. Манакін, В. Маслова).

Проте, якими б унікальними не здавалися нам семантичні відмінності між лексемами та стійкими словосполученнями різних мов, більшість з них відображають реалізацію потенційних смислових варіантів в межах колись спільних, тобто архетипних, етимологічних кодів слів та словосполучень. Цінним тезаурусом семантичної картини світу є “Этимологический словарь славянских языков”, за редакцією О.М. Трубачова. Щодо індоєвропейських мов, то привертає увагу праця Т.В. Гамкрелідзе, В’яч. Вс. Іванова “Индоевропейский язык и индоевропейцы”, друга частина якої містить семантичний словник праіндоєвропейської мови, що відображає типологічну верифікацію європейської протокультури [Гамкрелідзе, Іванов 1984, с. 13]. Суттєвим є те, що знайдений дослідниками єдиний мовний етимологічний комплекс репрезентує єдиний семантичний простір, що підтверджує ідею єдності когнітивно-семантичної сфери, яка є основою цілісності й різноманітності мов світу.

Мовні картини світу, існуючи в різних ієрархічно підпорядкованих сферах людської свідомості, є варіаціями єдиного простору. Єдність відмінностей – ось та діалектична формула, якій підпорядковуються мовні

картини світу націй і народностей та співвідношення полів мовної свідомості самих мовців. Але ж слід пам'ятати, що загальнолюдська когнітивно-семантична сфера, загальна людська мова існує не а ргіогі, а в самих національних мовах завдяки їх своєрідності й неповторності.

Особливу роль у трансляції культурно-національної самосвідомості народу та його ідентифікації відіграють символи певної мови, бо в їх образному змісті втілено культурно-національне світобачення. Але тільки при співвіднесенні образного змісту символів з архетипами (міфологемами) та стереотипами національної культури та їх інтерпретації у просторі матеріальної, соціальної чи духовної культури відкривається і культурно значимий смисл самого образу.

З огляду на це, слід відзначити, що на тлі співвіднесеності з такими установками, які стали надбанням менталітету кожного народу, й інтерпретації образного змісту в смисловому (ми б сказали – енергетичному) вимірі цих установок національної культури, символи набувають значення *культурних архетипів і стереотипів*. Важко точно сказати, як саме вони виникають, але те, що вони відображуються в мовленнєвій поведінці носіїв мови – факт беззаперечний.

Саме таким архетипом є вогонь, який аналізували англійські дослідники еволюціоністичного напрямку Е. Тайлор і Д. Фрезер у контексті проблем культу небесного вогню та ритуального використання вогнищ у різних народів. Ці й інші дослідження дають змогу говорити про концептуальний характер вогню, його менталізацію як сформованого образу у свідомості носіїв різних мов та вербалізацію в мовних формах, зокрема і стереотипних (етикетних, фразеологічних, метафоричних тощо).

Вивчення архетипового концепту **ВОГОНЬ** і його основних стереотипних характеристик, відбитих в англійській та українській мовах, на наш погляд, передбачає осмислення розуміння концепту загалом як ментального утворення та його діахронічної природи зокрема.

Типів концептів, описаних ученими, досить багато (хоча це питання ще не дістало вичерпного висвітлення в сучасній лінгвістиці). При цьому всі представлені типи концептів інтегрують один одного, повніше представляючи світ денотатів, а також виражають національно-мовну картину світу і менталітет носіїв певної мови.

З позицій лінгвосеміотики концепт можна представити як синтез понять, знань, асоціацій, переживань, які виникають у свідомості людини в результаті діяльності, соціалізації тощо. Іншими словами, концепт становить певну структуру, що складається з а) безпосереднього чуттєвого досвіду – сприйняття світу органами чуття; б) предметної діяльності людини; в) розумових операцій із уже наявними в її пізнанні концептами; г) мовного знання (концепт може бути виражений і роз'яснений людині в мовній формі); д) свідомого осмислення мовних одиниць [Стернин 2001, с. 64].

Методичний інструментарій, використаний при аналізі концептів-архетипів на загальнокультурному та індивідуальному рівнях, є синтезом методик, що застосовуються в рамках різних концепцій мови (об'єктивістській, суб'єктивістській, емпіричній і діяльнісній) та підходів, які ґрунтуються на цих концепціях [Гринько 2013, с. 6]. Так, залучення лексикографічних джерел може розглядатися в тому числі як один із етапів аналізу концептів у межах семантико-когнітивного підходу (М. Болдирев, В. Дем'янков, С. Жаботинська, О. Кубрякова, Р. Павільонис та ін.), який передбачає дефініційний аналіз, спрямований на виявлення семантично близьких одиниць мовних форм у термінах слів-ідентифікаторів.

Результати детального вивчення образів-символів та алюзій у художньому тексті, якими оперує когнітивно-поетологічний підхід (Л. Белєхова, О. Бабелюк, О. Воробйова, В. Ніконова, М. Фріман, Р. Цур та ін.), уможлиблюють з'ясування ознак архетипності в одиницях, які семантично не співвідносяться зі словом-репрезентантом концепту [там само]. Такий синтез інструментів дослідження дає можливість отримати більш розгорнуту картину вербалізації концептів-архетипів та виявити

механізми їхнього переломлення в індивідуальній свідомості. Натомість розмежування концептів на лінгвокогнітивні та лінгвокультурологічні є недостатньо обґрунтованим, адже концепти мають когнітивну природу й визначені культурою незалежно від спрямування їхнього аналізу. Індивідуальний концепт, безумовно, містить фрагмент особистісного досвіду, який знов-таки опосередковано пізнавальною здатністю людини та її зануреністю в соціум і культуру.

У сучасних працях із лінгвокультурології і когнітивної лінгвістики переважно структура концепту аналізується в її статичному аспекті. Але, на нашу думку, такий підхід є не повним, адже не відображає тієї генетичної основи, на якій власне відбувається зародження і формування концепту [Корольова 2010, с. 67]. Покликаючись на А. Корольову [там само], яка пише, що діахронічне вивчення структури концепту запропонував представник московської школи концептологів Ю. Степанов, виокремивши основний, додатковий шар і внутрішню форму цього утворення [Степанов 1997, с. 41–42], варто наголосити на слушності такого погляду. Ідеї Ю. Степанова свого часу були розвинуті М. Алефіренком, який визначив етимон як відправний пункт еволюції концепту і перший етап його вербалізації [Алефиренко 2005, с. 143].

Цей погляд у лінгвістів виник не випадково, бо, якщо звернутися до історії вивчення концептів, то варто згадати французьких філософів Ф. Гваттарі та Ж. Дельоза, які з-поміж суттєвих характеристик концепту називають, окрім множинності, фрагментарної цілісності, саме історію. Цікавою є їх думка і щодо структури концепту. “У концепті, як правило, наявні складові, які походять від інших концептів, адже кожний концепт, здійснюючи членування, набуває нових образів” [Делез 1998, с. 25–28]. Концепт – “це центр збігу, згущення й накопичення його складових”. Зрештою, “концепт – це мисленнєвий акт, де думка діє із безкінечною швидкістю” [там само, с. 31–33].

Діахронічне підґрунтя концепту, що безпосередньо пов'язане із архетипною його природою, вбачав і Р. Барт, розуміючи під концептом “щось конкретне, одночасно історичне та інтенціональне”, “спонукальну причину, яка закликає міф до життя” [Барт 1989, с. 82]. Концепт, на думку дослідника, “допомагає відновити ланцюжок причин і наслідків, рушійних сил та інтенцій, адже це не є щось абстрактне” [там само, с. 82]. Це – “конденсат несформованих, нестійких, туманних асоціацій, пов'язаний із тією чи іншою ситуацією, що має відкритий характер” [там само, с. 82–83]. Концепт виступає як “певна цілісність, розпливчастий згусток уявлень” [там само, с. 86].

Наведені аргументи щодо діахронічної і динамічної природи концепту свідчать про те, що такі його ознаки, як фрагментарна цілісність, історія, наявність складових, суб'єктивність, процесуальність, не чітко визначена структура, здатність до взаємодії з іншими концептами та “згусток” уяви були запозичені лінгвістами від філософів.

Етимологічний аналіз як визначальний у філософсько-культурологічному та лінгвокультурологічному підходах до вивчення концептів (С. Воркачов, В. Карасик, М. Піменова, А. Приходько, Ю. Степанов та ін.) спрямовано на висвітлення глибинних значень лексем-вербалізаторів. Це, у свою чергу, дає змогу виявити особливості ранніх етапів репрезентації концептів-архетипів, що є важливим з огляду на їхню архаїчну природу.

Загалом виокремлення компонентів структури концепту має детермінуватися вектором дослідження. За синхронічного підходу необхідним є виявлення співвідношення структурних елементів концепту на сучасному етапі (словникові дефініції імен концептів, лексем, що їх вербалізують, інші образні одиниці або результати асоціативних експериментів); у діахронно-синхронічному аспекті є важливою співвіднесеність між вихідною (первісною) інформацією і тією, яка представлена у концепті на сучасному етапі. Таким чином, діахронно-

синхронний аналіз сприяє виявленню трансформацій, змін, що відбуваються у структурі концепту і зумовлюються його динамічною природою.

2.2 Принципи зіставлення архетипного концепту ВОГОНЬ в англійській та українській мовах

Як структура зі специфічною семантикою і культурно-зумовленим потенціалом, АКВ утворює певний змістовий простір, а сукупність його лексем-вербалізаторів утворюють “семантичне поле” у кожній із досліджуваних нами мов – англійській і українській. Сучасна лексична семантика й етнолінгвістика оперують поняттям “семантичне поле” стосовно лише однієї мовної системи та одного умовно синхронного зрізу. Натомість С. Толстая визначає як безперечно перспективні дослідження і полісистемного масштабу, які мають надзвичайну цінність з ономасіологічного погляду – йдеться про набір мотиваційних семантичних ознак (моделей, за С. Толстою), що безпосередньо співвідносяться із культурним змістом [Толстая 2002, с. 115].

Семантичні поля, на думку О. Березович, можна досліджувати на трьох рівнях: семантичному, мотиваційному та на рівні культурної символіки [Березович 2007, с. 5]. Аналіз семантики і культурного складника АКВ свідчить про те, що одиниці, які його номінують, є досить специфічними, в яких архетипні і стереотипні ознаки, а відтак, семантичні і культурні характеристики перебувають у відношеннях взаємної детермінації. Зібраний фактичний матеріал дає вагомі підстави припустити, що у цю взаємодію може бути включеним і рівень мотиваційний. Саме він сприяє вирішенню надзвичайно важливого у порівняльно-історичному і зіставному контекстах питання, як взаємодіє семантична структура номінаторів АКВ, їх соціокультурний потенціал зі структурою вербальною. Звернення до власне мотивів вибору форми у центрі уваги матиме питання, який саме мотиватор або група мотиваторів забезпечує вербальне вираження архетипного або

стереотипного змісту і чому саме цей мотиватор (мотиватори) здатний концентрувати у собі семантику вогню у кожній етнокультурі. Зміст такої мотивації може мати як мовний, так і позамовний характер.

Для того, щоб відповісти на поставлені запитання, необхідно розробити комплексну методика аналізу АКВ в англійській та українській мовах, яка буде ґрунтуватися на відповідних принципах: системному, семантичному, ономаціологічному, методах та прийомах: порівняльно-історичному, зіставному, структурному (з його методиками компонентного і дистрибутивного аналізу), польової методики, ономаціологічного аналізу, функціонального, а також процедурі кількісних підрахунків.

Розроблена комплексна методика спиратиметься на вихідні принципи зіставлення.

Принцип системного підходу зумовлює аналіз структури АКВ у плані виявлення семантичних ознак його номінаторів як одиниць, що складають елементарну мікросистему цього концепту. Також системним є дослідження когнітивних ознак АКВ, сформованих у процесі його функціонування в англійській та українській мовах, що дасть змогу простежити набуття цим архетипним концептом стереотипної символіки. Цей принцип сприятиме розкриттю мовних і позамовних факторів впливу на формування цілісного уявлення про архетипну і стереотипну символіку вогню у свідомості носіїв англійської і української мов.

Семантичний принцип є основою системного і визначає вектор зіставлення: від змістової основи зіставляваних явищ до засобів (форми) їх вираження у кожній із мов. Йдеться про зіставлення мовних одиниць із семантикою “горіння” у контексті відображення ними певної стереотипної ситуації та її вербального позначення в англійській та українській мовах. Класифікація мовних одиниць із семантикою “горіння” на підставі логіко-семантичного критерію дасть змогу систематизувати прагматично і семантично сумірні мовні одиниці у досліджуваних мовах і складе надійну основу зіставлення.

Ономасіологічний принцип зорієнтований на аналіз засобів вербального вираження позамовного змісту одиниць АКВ. Зосередження на мотивах вибору саме такої форми позначення вогню дасть змогу реконструювати культурні (архетипні (міфологічні, релігійні тощо) та стереотипні) мотиваційні складники, вектори та тенденції переведення думки у (словесну) форму.

Мотиваційний складник (ономасіологічний мотив) у роботі обрано за *tertium comparationis* (еталон порівняння). У дослідженнях лінгвокультурологічного плану жодна реальна мова не може служити еталоном, адже, обираючи будь-яку мову-посередника у ролі еталону, лінгвісту загрожує небезпека егоцентризму, коли власна культура стає відправною при виконанні аналізу [Вежбицкая 2001 (а) і (б)]. Крім того, у лінгвокультурологічному дослідженні ризикованою є оцінність, маркування фактів однієї культури як норми або приписування їм знаків + / -. Це виконати складно, оскільки історично склалося, що кожен народ має свої стереотипні уявлення про інші етноси, ставлення до яких здебільшого визначається через поняття етноцентризму, тобто крізь призму власних традицій, звичаїв, релігії і мови, що видаються правильними і зумовлюються так званою мегаломанією (самозвеличенням), яка властива всім народам і є невід'ємним складником національного менталітету. Як правило, ті риси, які у свого народу вважаються позитивними, при сприйнятті іншого – мають негативний характер [Глазунова 2010, с. 235]. Тому дослідники підкреслюють, що при аналізі такого матеріалу слід відштовхуватися не від рис, характеристик, апріорі приписуваних тому чи іншому національному характеру, а рухатися в зворотному напрямку – виявляти властивості національного характеру на основі аналізу фактів національної специфіки [Падучева 1997, с. 21].

Функціональний принцип передбачає врахування призначення АКВ у кожній із мов – його оцінки носіями мов та виявлення шляхів переорієнтації функціонального навантаження: від архетипної символіки до стереотипної.

Принцип функціональної ідентичності АКВ корелює з максимальною гомогенністю щодо людського чинника (його іллокутивна інтенція зорієнтована на досягнення перлокутивного ефекту).

2.3 Комплексна методика аналізу архетипного концепту ВОГОНЬ в англійській та українській мовах

При будь-якому зіставному дослідженні мов потрібно мати основу для зіставлення. Ефективність зіставного аналізу, за переконанням М. Кочергана, залежить від вдало вибраного еталона (основи зіставлення, спільного знаменника, *tertium comparationis*), за яким визначається реалізація в мовах певної ознаки [Кочерган 2006, с. 13]. Спираючись на праці з компаративістики [Бондарко 1988, с. 12–19; Шгерманн 1989, с. 144], учений вважає оптимальним так званий двосторонній зіставний аналіз, де в основу зіставлення покладено третій член (*tertium comparationis*) – певне позамовне поняття, не належне до жодної із зіставляваних мов явище, дедуктивно сформульоване метамовою. Такий аналіз дає можливість виявити всі засоби вираження чогось у зіставляваних мовах [Кочерган 2006, с. 15]. Пошук типологічного як подібного не в самому мовному матеріалі, а в принципах його організації буде зосереджено у внутрішній та зовнішній формі одиниць із семантикою вогню, у системі тих загальних інтеркультурних та інтермовних чинників, що стають потужними стимулами їх взаємодії та уможлиблюють декодування архетипної і стереотипної символіки вогню, сформованої у свідомості носіїв англійської та української мов. Тут важливими константами зіставлення стануть елементи загального змісту та формальної структури вираження цього змісту як прецедентні феномени.

Виходячи з вищезазначеного, основним методом у роботі буде *зіставний*, заснований на принципі системного зіставлення семантичних [Кочерган 2006, с. 77] і когнітивних ознак АКВ в англійській та українській мовах і спрямований на виявлення їхньої специфіки на тлі спільних рис.

Останнім часом зіставне мовознавство усе більше схиляється до думки про однакову дослідницьку вагу як відмінного, так і спільного, адже відмінне найчіткіше виявляється на основі спільного [Кочерган 2006, с. 34]. У такому разі доцільно говорити про співвідношення типологічного (загальнолюдського) та генетичного (національного й локального (ареального)) [Мокиєнко 1982, с. 364–369].

Зіставний метод дослідження архетипної і стереотипної символіки вогню в англійській та українській мовах спрямований передусім на пошук спільного і відмінного в архетипних і стереотипних формулах вогню. Хоча їхня магічна і ритуальна функції з часом і втратили актуальність, змінившись на експресивну, однак логіка конструювання формул, вибір мовних знаків тут підлягають законам вербалізації концептуального змісту мовних знаків [Березович 2007, с. 293] в англійській та українській мовах. Тому цілком логічним бачиться припущення про те, що ці закони будуть значною мірою симетричними. Саме тут найактивнішими можуть стати історичні й культурні доміанти процесу трансформації ментальної структури АКВ у вербальну – шляхом наповнення смисловою символікою його номінаторів та адекватних засобів її вираження у кожній із мов.

Для реконструкції зовнішньої і внутрішньої форми власне лексеми *fire* і лексеми *вогонь*, а також лексем, що мають семантику вогню, необхідним є застосування як основного *порівняльно-історичного методу*, який ґрунтується на відтворенні та моделюванні вихідних праформ (архетипів) мовних явищ. У дисертації цей метод дасть змогу підтвердити гіпотезу щодо архетипної символіки першостихії вогонь.

Пошук генетичного буде зорієнтовано на власне мовний матеріал. Вирішення цього завдання пов'язане з реконструкцією мотивацій вибору стійких магічно-ритуальних, міфологічних, культурно-обрядових архетипних формул вогню. Уточнімо, що в роботі розуміємо під поняттям мотивація, яке використовується як різними напрямками однієї науки, так і в різних науках гуманітарного спрямування. Зокрема, поняття мотивації різняться у

словотворі, етимології, ономастиці, семантиці, фольклористиці, літературознавстві, про що неодноразово зазначалося у працях, пов'язаних із дослідженням цього питання [Кияк 1988; Кубрякова 1981].

Наше витлумачення мотивації наближається до ономасіологічного його розуміння, що стосується передусім внутрішньої форми мовних одиниць. З ономасіологічного погляду поняття мотивації збігається із поняттям способу реалізації певного принципу номінації, що у сфері лексем із семантикою вогню пов'язується із фіксацією у їх внутрішній формі сакрального, магічного, релігійного, культурного і згодом соціального змісту архетипу і стереотипу вогню.

Оскільки маємо справу зі специфічним видом номінації за допомогою як окремого слова (англ. *fire, flame(s), blaze, spark*, укр. *вогонь, полум'я, свічка, вогнище*), так і словесної формули на зразок фразеологізмів (англ. *play with fire*, укр. *живий вогонь, мандрівний вогонь, вогнем і мечем*) і прислів'їв (англ. *Add fuel to the fire* / укр. *Підливати (нідлити) масла у вогонь*), то робочим у дослідженні приймемо розуміння мотивації, що базується на змістовій стороні цих мовних знаків і передбачає у якості мотивувальної ознаки мотив [Родионова 2000, с. 7] вогню як архісеми, на тлі якої будуть актуалізовані інтегральні, диференційні і потенційні семи. Ця процедура буде виконуватися на основі *методики компонентного аналізу* [Кочерган 2006, с. 97].

Такий комплексний підхід дасть можливість простежити загальні тенденції й закономірності, а також відмінності у формуванні архетипної і стереотипної символіки вогню і з'ясувати роль як власне лексем із семантикою вогню, так і кожного компонента словесних формул досліджуваних одиниць у формуванні їх образно-символічного змісту в англійській і українській мовах. Під компонентом словесних формул будемо розуміти народні уявлення про сприятливість/несприятливість вогню, які зафіксовані у поєднанні різних мовних одиниць, що асоціюються з цими уявленнями. Наприклад, англійське прислів'я *Throw the fat in the fire, to*

[ФСМ 1956, с. 352] мотивоване асоціаціями англійців з розпалюванням пристрастей. Фразеологізм укр. *гра з вогнем* [ШФСМ 2010, с. 76] мотивований актуалізацією у свідомості носіїв української мови дуже небезпечних дій, вчинків, які можуть потягти за собою неприємні наслідки. А в тих одиницях, де закарбовано міфологічні уявлення про безпеку/небезпеку вогню, персоніфікованого в міфологічних істотах на зразок язичницького бога Перуна – бога грози, грому, громовиці як каральної сили – укр. *Хай тебе Перун трісне* [Паз., с. 330], стійка дистрибуція (взаємодія) компонентів структури утворює своєрідні шари архетипних і стереотипних смислів, що об'єднують культурно дотичні ідеї, сумірні із вираженням семантики вогню.

Семантика мотиву, за переконанням С. Неклюдова, не лише інтертекстуальна, а й парадигматична. Вона спирається на “знання традиції”, є значно ширшою, ніж те, що маніфестується; мотив належить не лише словесній формулі, а усій традиції загалом. Його значення не виводиться лише із внутрішньофразової синтагматики – для розуміння причин його вибору необхідна його співвіднесеність, по-перше, з картиною світу відповідної національної культури, а, по-друге, із загальнолюдським сюжетно-мотивним фондом і основоположними у ньому семантичними універсалами [Неклюдов 2004, с. 236].

Розуміння мотивації як корелята способу номінації приводить нас до ономасіологічних параметрів зіставлення. У широкому розумінні (за В. Манакіним) ономасіологічні параметри зіставлення – це такі ознаки (подібностей) і відмінностей, які вказують на неоднакові способи номінації одних і тих самих об'єктів у різних мовах [цит. а пр.: Неклюдов 2004, с. 235]. У контексті нашого дослідження такими об'єктами будуть форми (різні засоби, тобто мовні одиниці – від слова – до фразеологізму) вираження семантики “горіння”. Підвищена увага до ономасіологічної сторони мовних одиниць, зокрема й таких, що наповнені культурним змістом, спостерігається й при вивченні далекоспоріднених мов. Саме ономасіологічні ознаки (за наявності значного шару типологічних рис) проступають при зіставленні

найбільш рельєфно й експліцитно. Зіставлення особливостей мотивацій мовних формул із семантикою “горіння” в різних мовах дозволяє побачити те, що часто залишається поза увагою – відбитки культури й релікти мовної творчості народів, порівняти специфіку цієї мовотворчості у структурі АКВ, збагативши у такий спосіб і власну мовну свідомість.

Внутрішня форма, покладена в основу номінації лексем і словесних формул із семантикою “горіння” як сутність, що безпосередньо пов’язана із ономасіологічним вектором дослідження, виступає як засіб процесу мотивації і водночас як поєднувальний механізм між формою як формальною сутністю та її здатністю виражати певний зміст. У такому розумінні внутрішню форму можна інтерпретувати як основу мотивованості [Кияк 1988, с. 98–107]. За О. Потебнею, “внутрішня форма є відношенням змісту думки до свідомості; вона показує, як уявляється людині її власна думка” [Потебня 1922, с. 83]. Внутрішня форма виступає як основа мотивованості семантики “горіння”, поєднує зміст і форму цих специфічних мовних знаків, якими є лексеми і словесні формули на позначення вогню. Вона одночасно закріплює відповідну гносеологічну інформацію (дискретні елементи первинних концептуальних уявлень) у вигляді сприятливості/несприятливості вогню для людини.

Вищенаведені положення є переконливими аргументами для вибору ономасіологічного мотиву як *tertium comparationis* у нашому дослідженні, оскільки він інваріантний щодо множинності своїх варіантних реалізацій, причому не лише в одній національній традиції. Кожна конкретна реалізація мотиву – це завжди актуалізація одного із аспектів його змістового обсягу, що, своєю чергою, формується системою таких мотивів. Таким чином, ономасіологічний мотив матиме свою структуру, яка формується системою вертикальних та горизонтальних відношень мотивів. Вертикальна структура формується системами варіантів мотивів (аломотивів), які виявлятимуть різний ступінь ізоморфізму та аломорфізму у зіставлюваних мовах. Горизонтальна структура пов’язана із системами мотиваторів, що поєднують

варіанти мотивів і їх вербалізацію у кожній з мов. Мотиватори охоплюють класи слів, пов'язаних мотиваційними відношенням із варіантами мотивів.

Мотиваційний аналіз буде здійснено за багатостороннім порівнянням в ономасіологічному спрямуванні з урахуванням результатів *семасіологічного аналізу*. Такий інтегрований підхід спирається на вектор дослідження: від семантики наявних у мовах досліджуваних одиниць до ментальних сфер ототожнення певного магічного, сакрального, міфологічного, культурного, соціального змісту, потім до визначення змістового обсягу мотиву, або мотиваційної структури (основу його складатиме семасіологічний аналіз), і до результатів вербалізації певних варіантів мотивів засобами кожної мови з урахуванням культурного складника вибору форми мотиватора на позначення змісту “горіння”.

Таким чином, дедуктивним методом, при якому об'єктом дослідження спочатку стає система номінативних одиниць, а предметом – мотиваційні моделі, що диктуються культурними чинниками [Родионова 2000, с. 161], визначивши змістовий обсяг мотиву “горіння” у різних його проявах у кожній мові, аплікативним методом, отримавши спільне та відмінне, визначаємо і сфери ототожнення цих смислів [Рут 1992, с. 313], які вербально забезпечують ментальний складник вербалізації.

Останнім етапом в аналізі є визначення мотиваційної структури ономасіологічного мотиву та систем мотиваторів, які у кожній мові забезпечують перехід ментального складника мотивації у вербальний. Це дасть змогу підсумувати, як одна й та ж мотиваційна ознака вербалізується у різних мовах з огляду на типологічне і генетичне.

Висновки до розділу 2

Вивчення архетипного концепту ВОГОНЬ і його основних стереотипних характеристик, відбитих в англійській та українській мовах,

спирається на розуміння концепту загалом як ментального утворення та його діяхронічної природи зокрема.

Виокремлення компонентів структури концепту ВОГОНЬ зумовлено двовекторним підходом: у діяхронному аспекті встановлено співвіднесеність між вихідною (первісною) інформацією і тією, яка представлена у концепті на сучасному етапі (словникові дефініції імен концептів FIRE I ВОГОНЬ, що його вербалізують, інші образні одиниці). Діяхронно-синхронний аналіз сприяє виявленню трансформацій, змін, що відбувалися у структурі архетипного концепту ВОГОНЬ і були зумовлені його динамічною природою.

Діяхронно-синхронний аналіз архетипного концепту ВОГОНЬ ґрунтується на таких принципах: системному, семантичному, ономасіологічному та методах і прийомах: порівняльно-історичному, зіставному, структурному (з його методиками компонентного і дистрибутивного аналізу), польової методики, ономасіологічного аналізу, функціонального, а також процедурі кількісних підрахунків.

Для реконструкції зовнішньої і внутрішньої форми власне лексеми *fire* і лексеми *вогонь*, а також лексем, що мають семантику вогню, було застосовано як основний *порівняльно-історичний метод*, який ґрунтується на відтворенні та моделюванні вихідних праформ (архетипів) вогню в обох мовах. Пошук генетичного був зорієнтований на реконструкцією мотивацій вибору стійких магічно-ритуальних, міфологічних, культурно-обрядових архетипних формул вогню, а також спирався на застосування елементів *методу врахування преформантів і табуйованих заперечень* у розвитку значення слова (М. Галаєва, М. Маковський, О. Мельничук).

Витлумачення мотивації наближається до ономасіологічного розуміння, що стосується передусім внутрішньої форми мовних одиниць. З ономасіологічного погляду поняття мотивації збігається із поняттям способу реалізації певного принципу номінації, що у сфері лексем із семантикою “горіння” пов’язане з фіксацією у їх внутрішній формі сакрального,

магічного, релігійного, культурного і згодом соціального змісту архетипу і стереотипу вогню.

Внутрішня форма виступає як основа мотивованості семантики “горіння” поєднує зміст і форму цих специфічних мовних знаків, якими є лексеми і словесні формули на позначення вогню. Вона одночасно закріплює відповідну гносеологічну інформацію (дискретні елементи первинних концептуальних уявлень) у вигляді сприятливості/несприятливості вогню для людини.

Вищенаведені положення є переконливими аргументами для вибору ономасіологічного мотиву як *tertium comparationis* у дослідженні, оскільки він інваріантний щодо множинності своїх варіантних реалізацій, причому не лише в одній національній традиції. Кожна конкретна реалізація мотиву – це завжди актуалізація одного із аспектів його змістового обсягу, що, своєю чергою, формується системою таких мотивів. Ономасіологічний мотив має свою структуру, яка формується системою вертикальних та горизонтальних відношень мотивів. Вертикальна структура формується системами варіантів мотивів (аломотивів), які виявляють різний ступінь ізоморфізму й аломорфізму у зіставляваних мовах. Горизонтальна структура пов’язана із системами мотиваторів, що поєднують варіанти мотивів і їх вербалізацію у кожній із мов. Мотиватори охоплюють класи слів, пов’язаних мотиваційними відношенням із варіантами мотивів.

Мотиваційний аналіз здійснено за багатостороннім порівнянням в ономасіологічному спрямуванні з урахуванням результатів *семасіологічного аналізу*: від семантики наявних у мовах досліджуваних одиниць до ментальних сфер ототожнення певного магічного, сакрального, міфологічного, культурного, соціального змісту, потім до визначення змістового обсягу мотиву, або мотиваційної структури (семасіологічний аналіз), і до результатів вербалізації певних варіантів мотивів засобами кожної мови з урахуванням культурного складника вибору форми мотиватора на позначення змісту вогню.

Останній етап – визначення мотиваційної структури ономазіологічного мотиву та систем мотиваторів, які у кожній мові забезпечують перехід ментального складника мотивації у вербальний. Це дало змогу підсумувати, як одна й та ж мотиваційна ознака вербалізується в англійській та українській мовах з огляду на генетичне і типологічне.

Процедура *кількісного аналізу* застосовувалася для підрахунків співвідношення мовних засобів репрезентації архетипного концепту **ВОГОНЬ** в англійській та українській мовах.

РОЗДІЛ 3

РЕКОНСТРУКЦІЯ АРХЕТИПНОЇ СИМВОЛІКИ ВОГНЮ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

3.1 Версії походження лексем *fire* і *вогонь* в англійській та українській мовах як основа мотивації їх символічних значень

Система основних архетипних символів зумовлена певним типом світобачення, характерного для різних лінгвокультурних спільнот. Якщо розуміти архетип, за О. Левченко, як “властивий різним культурам загальний зразок, принцип, що регулює напрямки вербалізації та оцінність” [Левченко 2005, с. 72–75], то цілком умотивованим бачиться звернення до вертикальної структури міфологічного простору з традиційним елементом вогню.

Свого часу ще К. Юнг наголошував, що немає жодної вагомій ідеї чи погляду без їхніх історичних праобразів, які сягають зрештою архетипних праформ, сутність яких окреслилась тоді, коли свідомість ще не думала, а сприймала. Коли індивід доходить до цих праобразів, він починає говорити наче тисячами голосів і завдяки цьому підносить особисту долю до долі людства [Юнг 1991].

Як зазначає В. Маслова, “для Юнга архетипи – це гіпотетична модель, несвідоме устремління, за проявами якого можна судити про його буття. Однак архетип – це також і первісні образи несвідомого, що повторюються протягом усієї історії у різних мотивах. Ці первісні образи й мотиви втілюються у вигляді символів у міфах і віруваннях, у творах літератури і мистецтва [Маслова 2001, с. 102].

Як уже вище згадувалося, потреба реконструювати забуті значення слів зумовила появу символів: калина стала символом дівчини, яка називається *красною* на основі асоціацій з вогнем і світлом. Прокоментуємо три типи відношень між вихідним словом і символом: 1) порівняння, 2) протиставлення і 3) причино-наслідкові відношення [цит. за пр.: Маслова

2001, с. 102], виявлені О.О. Потебнею. Щодо вогню, то давня людина уявляла (порівнювала) його істотою-володарем, яка здатна трансформувати речі: *one fire drives out another, put not fire to flax*, взаємодіяти зі стихією (архетипом) води: *he would go through fire and water for her* тощо. З одного боку, вогонь і вода мають спільні ціннісні характеристики: *fire and water are good servants, but bad masters, fire and water have no mercy*; а з іншого, – протиставляються, часом вода нейтралізує дію агресивного вогню: *when the house is burned down, you bring water, pouring oil on the fire is not the way to quench it* тощо [Хайруллина 2010, с. 131–132].

Справжні архетипи наявні в міфології і фольклорі, тому коли йдеться про міфологеми у фразеологізмах чи інших мовних феноменах, то частіше термін міфологема є синонімом до архетипу.

З-поміж сновних архетипів К. Юнга наявний і Прометей – символ вогню. Архетипний образ *вогню* як “субстанції давньої алхімії” привертав увагу дослідників, як цілком слушно зауважує О. Петриченко, ще з часів Парацельса і до сьогодні перебуває у центрі наукових розвідок, що вивчають зв’язок поетичного образу з основними природними стихіями. Цим стихіям ми приписуємо особливу значущість і пов’язуємо з нею різні символічні переосмислення [Петриченко 2003, с. 127].

Традиційним є погляд, що словесний образ – це символічна форма відображення реальності через конкретно-чуттєву даність (уявлення) предмета відображення. Завдяки образу, що лежить в основі внутрішньої форми лексем *fire / вогонь*, остання відрізняється від інших форм репрезентації дійсності, зокрема архетипних, по-перше, своїм міфологічним, магічним, сакральним, релігійним, культовим тощо характером вираження; по-друге, узагальненістю плану змісту. У найпоширенішому трактуванні архетипи образів – це давні вихідні, питомі образи, спільні (або подібні) для переважної частини людства. Ці образи можуть збігатися, а можуть різнитися засобами вираження у різних мовах і можуть бути реконструйовані як архетипні символи [Белехова 2002, с. 148].

У становленні значень слів у всіх індоєвропейських мовах відіграли процеси табування і метафоризації (див. про це докладніше: М. Маковський). Сучасній людині з її образом мислення важко зрозуміти ту функцію і те значення, яке мала мова у давньому (первісному) суспільстві. Очевидно тому складно простежити і механізми виникнення і розвитку певних значень сучасних слів. Метафоризація в мові має часто прогресивний характер: значення, отримане у результаті метафоризації, у подальшому може виступати як вихідне, нейтральне при утворенні наступної метафори. Відтак, для з'ясування первісної метафори нам необхідно звертатися до даних історії, насамперед до даних про індоєвропейські народи, які перебували на стадії первісної свідомості. Роль імені в космогонічній концепції можна охарактеризувати так: творення можна було вважати завершеним лише після того, як усе, що було створено, отримало своє ім'я – слово, тобто було названо. Саме цей ономатетичний акт В. Топоров уважає першим кроком у становленні культури. Кожне слово спершу було ім'ям, в уявленнях давньої людини воно було сакральним і божественним, яке було під охороною від ворожого впливу [Топоров 1998].

У зв'язку з цим доречно навести думку О. Фрейденберг про те значення, яке слово мало у давніх народів: “Із функції рос. *слова-добра* випливає рос. *хвала, слава, благословение, благо*. Із функції *слова-зла* – рос. *проклятие, брань*. Хвала є слава – живе, живуче слово. Не лише в російській мові *слово* і *слава* є лінгвістично тототожними. У греків у давніх формах мови зберіглася тотожність понять “бути”, “існувати”, “говорити”. Слово є життя [...]; слава є невмирущим, вечно живим словом, безсмертям” [Фрейденберг 1978, с. 56].

Вимовлене слово вважалось тотемом. Члени архаїчної спільноти гадали, що, впливаючи на ім'я, людина впливає і на те, що цим іменем називається. Виконуючи будь-які операції з ім'ям, людина, на думку давніх народів, впливала і на відповідний предмет, підкорюючи його власній волі. Тепер стає зрозумілим смисл буквенної і словесної магії, прагнення

“засекретити” імена тих предметів, які необхідно було убезпечити від ворожого впливу (явище табу). І навпаки, словом боялися викликати до дії злі сили (М. Маковський).

Так, припускаємо, що у внутрішній формі лексем *fire/вогонь* (імена відповідних концептів) закодовані сакральні смисли, розкриття яких є можливим за умови відповіді на такі запитання: 1) до якого часу вчені відносять виникнення в англійській та українській мовах цієї мовної одиниці (лексичний рівень) і 2) яке значення було у цієї одиниці первинним (етимологічний рівень)?

Для того, щоб говорити про етимологію слова, треба уточнити, який аспект власне етимології буде предметом уваги у нашому дослідженні. Загалом етимологія передбачає реконструкцію (прийом порівняльно-історичного методу) найдавнішої словотворчої структури слова й елементів його значення, які внаслідок дії різних процесів виявилися порушеними, втраченими, контамінованими. Реконструюється характер мотивованості значення, а також фактори, які впливають на структуру і значення слова. (Це основне завдання для реконструкції архетипної символіки вогню в обох мовах). Традиційно основна мета етимологічного аналізу полягає в тому, щоб установити, які історичні зміни первісної форми і значення слова зумовили форму і значення, відомі досліднику [Большой энциклопедический словарь “Языкознание” 2000, с. 596].

Для визначення етимології лексем *fire/вогонь* було здійснено комплексне дослідження історико-етимологічних джерел, що допомагають простежити шляхи їх походження і мотиваційну основу первинних значень в англійській і українській мовах. Такі спроби дослідники етнолінгвістичної орієнтації уже робили. У працях Т. Агапкіної [Агапкина 1996], О. Белової [Белова 2008], О. Березович [Березович 2007], А. Журавльова [Журавлев 1976], Л. Педченко [Педченко 2000], О. Снітко й І. Кулінич [Снітко, Кулінич 2005], Т. Черниш [Черниш 1985] та ін. розкриваються властиві архаїчній культурі міфології уявлення й смисли, які в той чи інший спосіб

співвідносяться з лексемами термічної семантики та їх денотатами. Тут варто назвати “Словарь славянских древностей” [СДЭС 1995–2009], а також 10-е число журналу “Кодови словенских култура”, що має назву “Ватра”, присвячені аналізу ролі вогню та пов’язаних із ним об’єктів і явищ у традиційних “мовах культури” слов’янських народів [Кодови 2008].

Окремо слід згадати ґрунтовні розвідки сучасних компаративістів О. Колесніка, В. Левицького, М. Маковського та ін., спираючись на які, долучимося і ми до розкриття символіки вогню через різні версії і гіпотези походження цих лексем, де криються глибинні шари їх смислів.

В. Левицький в одній зі своїх статей [Левицкий 2001] узагальнив основні ідеї етимології кінця ХХ ст. У працях В. Абаєва, С. Борщевського, М. Маковського, О. Мельничука простежується послідовна тенденція до застосування нових дослідницьких прийомів, в основу яких покладено декілька нових гіпотез і ідей, з-поміж яких перспективною видається ідея про *індоєвропейські преформанти*. Ця ідея спершу була сформульована у працях О. Мельничука та інших істориків мови й етимологів, а згодом дістала подальший розвиток у М. Маковського. Так, наприклад, М. Маковський вважає, що в ролі табуйованих елементів в індоєвропейській мові “використовувалися варіативні форми слів – з преформантами и без преформантів”: і.-є. ag- “сакральна дія, жертвоприношення”, проте д.-а. *lac* те саме; і.-є. log- “вода”, але лат. *aqua* те саме; англ. *land* “земля”, але лат. *acrima, lacrima, dacrima* “сльоза” і т. ін. [Маковский 2000, с. 237]. Пор. також (gh)er- “горіти”, (k)er er-/ ar- “горіти” та (u)er-; (r)eg- eg-/ ag-, д.-англ. (l)ieg- “вогнь”, але (u)eg-; (bh)ok- “горіти, вогнь”, (d)hæg- “горіти”; (k)el- al-/ el-, (p)el- “горіти”, а також (gh)el-, (t)el-; (p)euuer- eus “горіти”, а також au, eu- “горіти”.

За спостереженнями М. Маковського, людська прामова складалася з обмеженої кількості сполучень голосних, що використовувалися як суто сакральні символи і відрізнялися синкретизмом тих значень, які вони виражали. Згодом (з релігійних міркувань) навколо голосних групувалися

певні приголосні, які могли стояти як на початку (преформанти), так і наприкінці (поширювачі, детермінативи) сполучень голосних і відповідно були табуйованими елементами (на початку сполучень ставилися також табуйовані заперечення) і тотемами. Наприклад, і.-є. корінь ai- “гнути” “горіти” може виступати з преформантами і з “тотемом” -l: bhel- “горіти”, ghel- “горіти”, pel- “горіти”, tel- “горіти” [див.: Маковський 2000].

Преформанти – це приголосні, які ставилися перед складовими або нескладовими голосними, а також їх сполученнями (ai-, au-, ei- і т.ін.). Голосні й їх сполучення – це вокалічні вузли (М. Маковський) – це найраніші “клітинки людської мови”. Голосні були символом божественної душі, а приголосні – матеріальною оболонкою Духу, уособленого голосними [Маковський 2000, с. 15]. Голосні спершу мали лише одне значення, від якого згодом утворювалася решта значень, представлених у мові. Це значення “вогонь – вода” (вони, своєю чергою, є метафорами первісного значення в індоєвропейських мовах “гнути – ламати”, тобто вогонь уявлявся як “плетіння” язиків полум’я, а вода – як “плетіння” хвиль).

Що стосується безпосередньо англійської лексеми *fire*, то в іншій праці М. Маковського “Удивительный мир слов и значений : иллюзии и парадоксы в лексике и семантике” [Маковський 1989] подаються версії її походження, тобто етимологія, зокрема зазначається, що ця лексема є питомою для англійської мови, адже ще в давньоанглійській мові були відомі лексеми *fyr* зі значенням “вогонь” і *furan*, яке позначало “різати, відрізати, рубати” [Маковський 1989, с. 141].

Як зазначає О. Колесник у своїй статті “Лінгвокультурні та лінгвосеміотичні особливості вербалізації концепту-міфологеми ВОГОНЬ”, “у внутрішній формі номінацій вогню згорнуті мікротексти, що віддзеркалюють онтологічні характеристики відповідного феномена. Вони виявляються у семантиці першооснов: у західногерманських мовах позначення вогню: англ. *fire*, нім. *Feuer*, д. англ. *fyr*, ниж. сакс. *fuur*, фриз. *fjoer*, сх. фриз. *fjuur* < герм. **fuir* < і.-є. **perjos* співвідносяться з д. грец. πῦρ

[EDME]. При цьому і.-є. корінь **reuer* "вогонь" можна співвіднести з і.-є. **reior* "терти, бити", тобто вогонь як вільна енергія є наслідком тертя або удару" [цит. за пр.: Колесник 2013, с. 219]. Відтак, можемо говорити про аломотив 'тертя, биття' як першооснову ономасіологічного мотиву "горіння" в англійській мові, де простежуються ознаки руйнівної сили вогню.

Номінації кельтськими мовами розкривають температурні (термічні) характеристики досліджуваного явища: брет. *tan*, гел. *teine*, ірл. *tine*, *teine*, корн. *tan*, д. ірл. *tene* < **tenet-*, **tenos* < кельт. *te*, < *tep*, бо всі вони мають значення "гарячий". Цей аломотив у мотивації символіки вогню є похідним від попереднього аломотиву. Північногерманські номінації вогню на зразок дан., норв. (бокмол.) *ild*, ісл., фарер. *eldur*, норв. (нюнорск.), швед. *eld* можна співвіднести з і.-є. *al-* "горіти", "продукт горіння" [Pokorny 1959, р. 28], пор. англ. *altar*, гот. *aljari* "запал" демонструють уже основну семантику імені концепту ВОГОНЬ, зокрема англ. *fire*.

Значення основ і.-є. **ai-* "горіти, рухатись" [Pokorny 1959, р. 11] (пор. англ. *ember*, д. англ. *myrge*, нім. *Ammern*, д.в.н. *eimuria* "поховальне багаття", д. фриз. *emer*, д. ісл. *eimurja* "вугілля, що жевріє" < герм. **aim-uzjōn* < і.-є. **ai-* + і.-є. **eus / us* "горіти" [Левицкий 2010, с. 59] але і.-є. **aiu* "життєва сила" [Pokorny 1959, р. 17] засвідчують перехресні зв'язки ономасіологічного мотиву "горіти" концепту ВОГОНЬ із мотивом "життя" концепту ДУША, розкриваючи можливості концепту ВОГОНЬ включати лексеми з переносним значенням, які характеризують енергетичну сутність суб'єкта ЛЮДИНИ. Остання розуміється як організований квант енергії у сплетінні енергетичних потоків певного часо-просторового континууму (тобто, цей квант віддзеркалює те середовище, у якому існує індивід). Функціональний аспект денотата відображено в етимологіях англ. *flame* < англ.-фр. *flaume* < д.фр. *flamme* < лат. *flamma* "вогник", < і.-є. **bhleg-/ *phleg-* "палити, випалювати" [Pokorny 1959, р. 174]. Пор., нім. *Flamme*, укр. *полум'я*, рос. *пламя* [цит. за пр.: Колесник 2013, с. 220].

Можемо припустити, що в давньоанглійській мові були наявні дві лексичні одиниці на позначення архетипу “вогонь”. Ці слова позначали різні образи вогню – як полум’я і як деструктивної дії. Глибші реконструкції англійської лексеми *fire*, які наводить у своїй праці О. Колесник, підтверджують первісну мотивацію “горіння” як руйнівної сили вогню, яке виникає внаслідок тертя або удару.

Етимологія української лексеми *вогонь*, рос. *огонь* представлена в “Историко-этимологическом словаре” П. Черних, який визначає її первинне значення як “розжарені газы, що світяться, виділяються при горінні”; при цьому первинний корінь походить від спільнослов'янського *ognь й індоєвр., можливо, *egnis- : *ognis- [Черных, 1999, т. I, с. 592]. Таке ж значення знаходимо у Сучасному тлумачному словнику української мови: *Вогонь* (вогню) 1. Розжарені газы, що виділяються під час горіння та світяться сліпучим світлом, полум’я [...] [Яковлева, Афонська 2007, с. 113].

Наведемо версії походження лексеми *вогонь* в інших слов'янських мовах. Так, у словнику Макса Фасмера знаходимо такі гіпотези: праслов. *ognis > д.-рус., ст.-слов. *огнь*, укр. *вогонь*, рос. *огонь*, болг. *огън*, сербохорв. *òгань*, *òгња*, словен. *oganj*, чес. *ohěň* (род. п. *ohně*), словац. *ohēň*, пол. *ogień*, в.-луж. *woheń*, н.-луж. *hogeń*. Відповідно, форма *ognis (пор. лит. *ugnis*, латис. *uguns*) співвідноситься з д.-інд. *agniṣ* “вогонь”, хет. *agniṣ*, лат. *ignis* < *egnis [Фасмер 1987, с. 118]. Ці одиниці також можна пов'язати з полісемантичною основою *ak-, *ako- “їсти” [Pokorny 1959, р. 18] (тобто, той, хто поглинає), та її варіантами *ak-men-, *aken- “вістря” [Pokorny 1959, р. 19] (форма язиків полум'я). До цієї ж індоєвропейської основи зазвичай зводять романські номінації вогню, пояснюючи відповідність через чергування /p/ і /f/, як-от: *пекло* – *fuoco*, *вогонь* – *huego* [Юрданова], пор. валон. *feu*, галіс. *fogo*, ісп. *fuego*, іт. *fuoco*, лат. *focis*, порт. *fogo*, ретором. *fieu*, рум. *foc*, фр. *feu*.

Універсальний словник української мови: Орфоепічний. Словотворчий. Етимологічний (уклад. Т. Дорошенко, І. Череп, В. Омеляненко) дає такі версії походження лексеми *вогонь* і подальший розвиток її семантичної

структури: *Вогонь, ню, ні, нів*; ч.р.: рос. *огонь*, білор. *агонь*, друс. *огнь*, макед. *оган*, сербохорв. *огань*, старосл. *огнь*. Слово має праслов'янське коріння; споріднене з лит. *ignis* “вогонь”, лат. *ignis*, і-є. **agnis/egnis* – божественний, персоніфікований вогонь, вогонь як міфологічна істота (співвідносний із небом і пов'язаний з уявленнями про земний вогонь як похідний від небесного, тобто сонячного вогню).

З часу появи слова у складі української лексики його лексичне значення не змінилося, а навіть набуло додаткової конотації. Вогонь: 1. (лише одн.) Полум'я; розпечені гази навколо палаючого предмета; 2. Пляма світла; світло від освітлювальних приладів; 3. Стрілянина; 4. (перен.) Натхнення; 5. (перен) Блиск очей, що відображає душевний стан людини; 6. (перен) Підвищена температура [Дорошенко та ін. 2009, с. 551].

Це дає змогу зробити попередні висновки про те, що лексема “вогонь” є за походженням досить давньою: і в українську мову вона перейшла з праслов'янської, яка, у свою чергу, успадкувала її з індоєвропейської мови-основи. З цієї причини ця лексема зустрічається в багатьох європейських та азіатських мовах, що мають загальне індоєвропейське джерело (давньоіндійське **agni-*, латинське *ignis-*, литовське *ignis-*).

Отже, відповідно до уявлень про “сакральну” і “профанну” мови ще в праіндоєвропейську епоху на позначення вогню існували дві назви: *reiog (англ. *Fire*) – **деперсоніфікований вогонь**, вогонь як безособова стихія і *egnis або *ngnis (укр. *вогонь*) – божественний, **персоніфікований вогонь**, вогонь як міфологічна істота (співвідносний із небом і пов'язаний з уявленнями про земний вогонь як похідний від небесного, тобто сонячного вогню).

3.2 Міфолого-релігійні аломотиви в архетипній символіці вогню в англійській та українській мовах

Найдавніші дохристиянські уявлення про світ були позначені анімізмом. Ототожнення всього живого і неживого ґрунтується на вірі в особливу (надприродну) силу природних явищ. З метою вплинути на людину у світі наші предки зверталися до чотирьох основних стихій: *води, вогню, землі та повітря*. Ці чотири стихії наділені, за висновком О. Левченко, потужною символікою, адже на них ґрунтується міфологічний образ світу [Левченко 2003, с. 143]. Дуальність сприйняття світу у дохристиянську добу пояснює амбівалентність усіх названих архетипних символів, усі вони виступали у двох основних іпостасях – творчої, життєдайної сили та сили нищівної, деструктивної.

Поклоніння вогню посідало важливе місце в культурі кельтів, що населяли Британські острови. Величезні полум'я кострів запалювали на свято Белтейн (1 травня), що знаменувало початок літа, і на свято Самхейн (1 листопада), коли духи з потойбічного світу могли вільно навідуватися до простих смертних, а люди, у свою чергу, могли відвідати той світ. У ритуальних обрядах вогнепоклоніння у кельтів помітну роль відіграло катання колес, які змащували смолою, підпалювали і пускали вниз по схилах пагорбів [Monaghan 2004].

Згадування про “чистий вогонь” (need-fire) міститься у “Хроніках Лейнеркоста” (1268), де описується, як “деякий негідник, дивно вдягнений, проте язичник душею, переконував тутешніх простих мешканців у тому, що можна видобувати вогонь тертям дерева [...]”. Відтоді цей звичай поширився, і не було жодної сільської місцевості в Англії і Шотландії, де не запалювали б “чистий вогонь” [Douglas 1978, p. 223].

Оскільки у дослідженні зосереджено увагу на реконструкції символіки вогню, то будемо аналізувати саме цю першостихію.

Так, у Словнику символів культури України *вогонь* витлумачують як “символ духовної енергії; перетворення і породження; руйнівної і водночас народжуючої сили; кохання, плодючості, багатства, щастя, сімейного добробуту; сонця, зв’язку з небесним світом; роду; сили; очищення від зла; бога; потойбічного світу” [ССКУ 2005, с. 55].

Кожен із архетипних символів зокрема і вогонь корелює із архетипами неба і землі. Можна навести такий приклад кореляції вогню і землі *Щоб пидь нимь земля горіла на косовый сажень* [Сумцовъ 1896, с. 18], де актуалізований основний ономасіологічний мотив вогню – “горіння”, покладений в основу внутрішньої форми лексем, що вживаються на позначення вогню.

Зі стихією вогню античні натурфілософи пов’язували небесні світила, і залишок мовного втілення такої картини світу зберігся в англійській лексемі *empyrean* (давніше *empyre*), що походить із дн.-гр. *empyros* ‘вогнений’ від *pur* ‘вогонь’ (звідси *піротехніка* тощо). Іншим лексичним свідченням англійської мови про давньогрецький образ верхнього шару неба як вогненного є англ. *ether*, яке запозичене через латинську мову (лат. *aether*) і походить від дн.-гр. *aither* ‘upper air’, що виникло з дієслова *aithein* ‘горіти, світити’ [OED].

Вогонь виступав у міфології різних народів у таких основних іпостасях: як супутник і помічник людини у боротьбі за виживання; як очищувальна й цілюща сила; як грізна й небезпечна стихія; як домашнє вогнище, символ і покровитель сім’ї [СДЭС, т. 2, с. 240]. Водночас “архетипний образ *вогню* в численності своєї символіки – знак духовної енергії; перетворення й переродження; руйнівної і водночас народжувальної сили; кохання, плодючості; багатства, щастя, сімейного добробуту; сонця; зв’язку з небесним світилом; роду, сили; очищення від зла; бога; потойбічного світу” [ССКУ 2005, с. 47]. Ужченки цілком слушно зауважують, що ніяка словникова дефініція слова *вогонь*, навіть у семи його значеннях, не може вичерпати й частки його глибинних смислів [Ужченко 2007, с. 329].

Прибічники так званої старої міфологічної школи (XIX ст.), зокрема А. Кун, вважають міфи про вогонь відображенням небесних явищ (небесний вогонь): англ. *Rain and fire, ill wind and snow and hard-frost follow he, Fire and brimstone* [Irish curses. – e-mail < <http://www.ncf.carleton.ca> >], *Go to blazes* [АУФС, с. 433], укр. *Щоб ти згорів без вогню* [Паз., с. 337], *Щоб ти зітлів* [Паз., с. 337], *Хай (нехай, нех) воно (він, вона) [ясним вогнем (полум'ям)] горить / згорить (загориться)* [ФСУМ, с. 189]. Додамо, що попри міфологічні статуси вогню як благодійної, очищувальної, захисної сили, у досліджуваних одиницях вогонь виступає і як вбивча і небезпечна стихія.

Значення “вогонь” співвідноситься також зі значенням “фарба”: пор. давньоангл. *deag* “фарба”. Фарбу в давнину вважали містичним поняттям, що також співвідносилось з потойбічним світом. Існував міф про те, що собака вкрав вогонь у богів і приніс його людям. Собака, згідно з давніми уявленнями, був символом смерті та потойбічного світу (собака охороняє вогненні ворота Пекла). Слова зі значенням “красти” часто співвідносяться зі значенням “вогонь”: пор. англ. *dog* “собака”, англ. діал. *deegle* “красти” (і.-є. **dheg-* “торіти, палити”); типологічно пор. рос. *красть*, але і.-є. **ker-* “торіти” і англ. *thief* “зłodій”, англ. діал. *thief* “вільний кінець гноту свічки, що падає на саму свічку і тим самим спричиняє її нерівне горіння” [Маковский 2000, с. 103–104].

Аксіологічний аспект вогню виявляється і як протиставлення аломотиву “живого” і “мертвого” вогню, пор. і.-є. **ker-* “здійматись, тягнутись” (полум'я), “темний”, тобто “продукт горіння” як англ. *charred*, але індо-арій. *kora* “новий, молодий” [Маковский 1996, с. 241].

Аломотив “живий вогонь” має міфологічну природу. Зокрема, в українській міфології “живий вогонь” [Войтович 2002, с. 175–176] – це вогонь, добутий тертям двох сухих шматків дерева. Як же мав здивувати, злякати, захопити давню людину спалах вогню в перетині двох паличок! Не дивно, що люди стали зображати хрест як символ життя, символ вогню і Сонця. Їм здавалося, що небесне світило зійшло на землю і втілилося ось у

цих іскрах та язиках полум'я. Пізніше форма хреста як знаряддя для добування вогню змінюється на свастику – ламаний хрест. У схрещенні перекладин робився отвір, куди вставлялася кругла паличка, від швидкого обертання якої спалахувала іскра. Знак свастики відомий різним народам світу.

Священний живий вогонь горів біля стодол, клунь, на току та в печі, ним також запалювали свічки на весіллі. Живий вогонь вважається принесеним на землю Сварожичем – одним з улюблених синів головного вогнищанина бога Сварога (див. про це нижче). У давнину для розмальовування писанок також треба було здобути живий вогонь, бо то найвищі чари, які “бралися безпосередньо від життєдайного Сонця”, а Сонце свою велику силу передавало деревині, яка народилася і виросла під цим Сонцем” [Войтович 2002, с. 175– 176].

Пор. альтернативну номінацію міфічної істоти, представника давньої раси, творця артефактів з потужним енергетичним зарядом: *Feanor = Spirit of Fire* [Tolkien 1999, р. 63], а також номінацію чарівника з ордену Іштарі, посередника й виконавця волі богів у Середзем'ї: [*Gandalf*] *a servant of the secret fire, wielder of the flame of Anor* [Tolkien 2000, р. 392].

Аломотив “мертвий вогонь” є ланцюжком смислів, що є ціннісними самі для себе, тобто, це система, що не рухається і не розвивається, старіє, пор. кельт. **mog-* “вогонь” але тох. *mok* “старий”, нім. *alt*, а. д.англ. *eald* “старий”, але д.ісл. *eldr* “вогонь” [Маковский 1996, с. 242].

Таким чином, вогонь є ознакою божеств – об'єктів сакральної сфери, а також складників протилежної ієрархії (які в етнокультурних традиціях доволі часто уявляються як божества, яким поклонялися представники давніх культур і, передусім, індоєвропейці).

Згідно зі спостереженнями В. Іванова, В. Топорова [Иванов 1980; Топоров 1969], найважливішими для міфологічної свідомості праіндоєвропейців персоніфікаціями “верху” і “низу” виступали бог грому і блискавки (слов'янський Перун, литовський Перкунас, латиський Перконс,

давньоіндійський Парджанья тощо) і його змієподібний противник (давньослов'янський Велес, давньоіндійський Валу), які вступали в поєдинок. Битву бога грому зі змієм, тобто протистояння “верху” і “низу”, дослідники називають “основним індоєвропейським міфом”.

У слов'ян-язичників із вогнем безпосередньо пов'язується бог Перун як божество небесне, божество грому, громовиці та блискавки. Додамо, що подвійну природу вогню (“світлу” й “темну”) бога Перуна відзначає і В. Войтович. “Перун – бог наймогутніших сил неба і землі, блискавки та грому. Бог Перун безжалісний до темних злих сил Чорнобога і Мари. Він – “той, що робить вогонь, кидає вогонь, стріляє вогнем”. Перун – бог, який не лише дарує життя, але і карає людину за її провини. Грім і блискавка Перуна – найстрашніша кара для тих, хто порушує клятви богам” [Войтович 2002, с. 364]. Безпосередньо назва бога Перуна походить від імен власних: ч. *Perun*, болг. *Перун*, які могли колись означати просто “той, хто б'є”. Укр. *Перун* корелює також з лит. *Perkunas*, прус. *Percunis* “грим”. Перун означав також колись “дубового бога”, лат. *quercus* “дуб”, алб. *perëndi* “бог”, рос. *перун*, ч. *perun*, пол. *piorun* означають “грим”, слн. *perunika* “тощо”, далі пов'язане з *perq, pьrati* “бити, поразити” [Фасмер 1987, т. 3, с. 246].

Символічний чоловічий “верх” Перуна-вогню визначав його карну функцію (*Перун* – від праслов. дієслова *pьrati* “бити, троцити” [ЕСУМ, т. 3, с. 456]). Тому аломотив “верх – низ” символізується як “бити вогнем, вдарити громом, блискавкою”, який знаходимо у таких мовних одиницях, де вогонь у вигляді грому виконує каральну функцію: *грим би його побив!*, *грим його скарай!*, *грим убий!*, *побив би їх грим!*, *спалив би вас грим небесний!* “виражає крайнє незадоволення, побажання комусь нещастя”; *грим мене вбий!*, *нехай мене вб'є грим!* “заприсягання в правдивості своїх слів”.

Функцію “верховного судочинства” відображають численні звертання до Перуна та його атрибутів із закликком покарати винних *А перун би ти ясний тріс* [Фр., т. 2, с. 513] *Перун би ты розтаскав, Бодай ты перун встрілив* [Фр., т. 2, с. 8], *А перун би ти ясний тріс* [Фр., т. 2, с. 513], *Бодай ты пером забив*

[Паз., с. 330], *Бодай над тобою сто перомів трісло* [Паз., с. 330], *Хай тебе Перун трісне* [Паз., с. 330], *А громи би тя ясні побили* [Фр., т. 1, с. 456], *Грім вдарив би на тебе з ясного сонця* [Фр., т. 1, с. 142].

Витоки каральної функції вогню лежать у світобаченні наших предків: для них вогонь був святий, тому здавна за його допомогою чинили Суд Божий – вірили, що невинного вогонь не спалить, а “на злодії шапка горить”, що залізо невинного не пектиме [Жайворонок 2006, с. 105]. В англійській мові *вогонь* лише подеколи виступає самостійним мотиватором наслання кари: *May every day of it be wet for ye (Saint Patrick)*, проте тут натрапляємо на численні асоціативні зв’язки аломотиву ‘вогню як каральної сили’, зокрема, з кольором – червоний як розпечений, розжарений (червоний цвях, червоний камінь): *A red nail on the tongue that said it By my tongue may it get you, A red stone in your throat* [Irish curses. – e-mail < <http://www.ncf.carleton.ca> >]. У внутрішній формі інших мовних одиниць вогонь асоціюється із сіркою як символом пекельних тортур: *Fire and brimstone*.

У слов’янських мовах спостерігаємо нищівний аспект вогню: укр. *Хай его пале небесна сыла зъ усихъ 4 сторонъ* [Сумцовъ 1896, с. 16], *Хай (нехай, нех) він [ясним вогнем (полум’ям)] горить / згорить (загориться)* – простежується при “вираженні невдоволення, роздратування, досади з приводу кого-небудь” [ФСУМ, с. 189], *Огонь би го наглий спалив* [Кузь 2000, с. 8], *Щоб на тобі шкіра загорілась* [Паз., с. 336], *Щоб ти згорів без вогню* [Паз., с. 337], *Щоб ти зітлів* [Паз., с. 337], *А спонелів би ти* [Паз., с. 337]. Із вогнем як каральною силою у світобаченні носіїв англійської мови пов’язується пекло, де смажаться душі грішників: англ. *Hell roast him, In hell may you be because of your sins* [Irish curses. – e-mail < <http://www.ncf.carleton.ca> >], *May the devil roast Him*.

З пеклом пов’язуються і в британському, і в слов’янському міфологічному просторі англ. *Ellylldan* – блукаючі вогники, що уявляються як частина пекельного вогню. Люди вірять, що такі вогники світяться на могилах лише дуже великих грішників, яких Бог карає пеклом ще до

Страшного суду. Походження блукаючих вогників пояснюють тим, що на цвинтарях завжди водиться всяка нечисть, а надто упирі, які намагаються заподіяти людям шкоду і лякають їх. Уважають їх також світлом, яке запалюють ангели на могилах праведників, або душами, що вийшли з могили із поховальними свічками [Войтович 2002, с. 32].

А ось безпосередньо богом вогню, прабогом усіх богів, володарем світу є *Сварог* (457–458 ст.). В “Українській міфології” зазначається, що цей бог періодично скидає старих богів і породжує нових. Час народження кожного бога припадає на 24 грудня – зимове сонцестояння. Владика світу навчив людей користуватися вогнем, виготовляти мідь та залізо, він викував перший плуг і першу шлюбну обручку. На думку дослідників, на час християнізації слов’янства Сварог був уже забутий, тому він і відсутній у пантеоні Володимира [Войтович 2002, с. 457 – 458].

Міфологічні смисли вогню, базовані на архетипах, звичайно, мають високий ступінь спільних мотивів в англійській та українській мовах; нечисленні відмінності можна пояснити “індивідуальним розвитком мов, різним ступенем “збереження” та структурування давніх міфологічних уявлень” [Левченко 2005, с. 352].

Зазначимо, що “вогонь” наділений міфологічними, сакральними смислами, що знаходить своє відображення в мовному образі. У міфологічній свідомості він представлений як: “вогонь земний і небесний”, “вогонь священний і пекельний”, “вогонь очищувальний і знищувальний, руйнівний”.

Покликаючись на спостереження О. Колесника, наведемо такі його думки. “У світових лінгвокультурах вогонь постає чинником змін на планетарному і макрокосмічному рівнях. За Геркаклітом, циклічне знищення космічного порядку відбувається у вигляді світової пожежі (д. грец. ἔκλυρωσις), після якої світ відродився [Философская афористика 1996, с. 71]; пор. опис Апокаліпсису у християнській міфології: “*The angel took the censer, filled it with fire from the altar, and hurled it on Earth; and there came peals of thunder, rumblings, flashes of lightning and an earthquake*” [NIV, Rev 8,

р. 5]. Отже, вогонь у широкому смислі – це енерго-інформаційний вплив сакральної сфери (у міфологічних традиціях народів світу) на антропоцентричний світ” [Колесник 2013].

Значення “вогонь” і процеси, пов’язані з вогнем, часом співвідносили з мотивами “середини, центру” (вогнище, як правило, розпалювали у центрі помешкання). Пор. і.-є. eg- “горіти”, але і.-є. ker(d)- “середина”, рос. половина, але і.-є. pe/- “горіти”, і.-є. ater- “вогонь”, але д.-інд. ardha- “середина, порядок, гармонія”.

Мотив “горіти” може переходити у значення “світ, Всесвіт”. Пор. рос. діал. *коза* рос. “костер”, д.-інд. *loka* “світ, Всесвіт”, але д.-інд. *госа* “сяючий”; д.-англ. *wang* “світ”, але д.-в.-нім. *weahan* “горіти”; д.-англ. *feorh* “Всесвіт”, але англ. *spark* “іскра”. Пор. також д.-англ. *lieg* “вогонь”, але д.-інд. *loka* “Всесвіт”.

Значення “вогонь” як позначення одного з основних першоелементів Всесвіту співвідноситься зі значенням “середина, половина” не випадково. Модель “горіти – середина, центр – світ, Всесвіт”, де Центр – місце найвищої сакральності, адже тут відбувається акт творення [Проскурин 1991, с. 125]. Так, С. Проскурин міркує про типологічну схему міфопоетичного простору різних культур: жертва на вівтарі – вівтар у центрі – храм – власне поселення – власна країна – світ. Вогнище у центрі житла як місце, де горить жертвний вогонь, якнайкраще вписується у цю модель, тобто ілюструє її. Коло, як і його центральна точка, було ритуально значимим символом. Символіка коло і коловороту має безпосередній зв’язок із місцем найвищої сакральності – центром [Проскурин 1991, с. 125]. С. Проскурин наводить думки Й. Хоопса про те, що в Британії, починаючи з XIV ст., зустрічалися величні споруди – стовпи, які під час свят прикрашалися і навколо яких водили хороводи. Хоровод – це теж коло, рух по колу, ритуал якого є сакрально значимим для світотворення, бо центр символізує тісний зв’язок простору й часу у міфопоетичних уявленнях про Всесвіт [там само, с. 126]. “Найвищою цінністю сакральності володіє така точка простору і часу, де і коли

відбувається акт творення. Відповідно до фундаментально обґрунтованої на різних типах міфологічних культур концепції М. Еліаде, акт творення і центр світу утворюють єдність, яка отримує різноманітні архітектонічні символи [...]” [там само]. С. Проскурін виявив, що в основі найменування давньогерманського світу перш за все лежала ідея сакральної значимості центру, який був символічно втілений у вигляді світового дерева, стовпу тощо [там само].

В. Топоров визначає “Світове дерево” як універсальний знаковий комплекс, образ універсальної концепції, що тривалий час інтерпретувала модель світу в міфологічних традиціях Старого і Нового світу. Світове дерево стало синтетичним засобом, що описує в міфопоетичній традиції світовий простір. Воно має потрійне членування, символізоване своїми елементами (гілки – стовбур – коріння) і пов’язаними з ними мешканцями тваринного світу (птахи – копитні – змії або інші земні, хтонічні тварини) [Топоров 1982, с. 26]. Згідно з узагальненням Н. Слухай, *світове дерево* (серед інших його визначень – космічне дерево, дерево центру, небесне дерево, дерево вирію, шаманське дерево, дерево підземного (нижнього) світу) – центральний міфопоетичний образ, який відбиває універсальну концепцію світу, ідею єдності світу, визначає формальну і смислову організацію міфопоетичного простору, виступає міфопоетичною проекцією універсуму і медіарною ланкою, посередником між Всесвітом і людиною. “Світове дерево” втілює сакральний центр всесвітнього простору, “серединне дерево поєднує три світи у цілісність, забезпечує спілкування між ними” [Слухай 2004]).

Цікавими з цього приводу є припущення О. Колесника стосовно того, що сутність вогню осмислювалась у різні епохи метафорично. Дослідник наводить такі концептуальні структури, які, на нашу думку, лежать в основі формування архетипної символіки вогню. З-поміж таких структур О. Колесник виділяє фрейм-сценарій СТВОРЕННЯ СВІТУ *the Spirit of God was hovering over the waters*, де вогонь постає в енергетичній іпостасі. З іншого

боку, *In the beginning there was the Word, and the Word was with God, and the Word was God* у цьому фреймі закладена можливість трансформації вогню на зразок *God said, "let there be light," and there was light*, коли ідеальний зміст, тобто енергія вогню перекодовується мовними засобами: енергетичні потоки впорядковані як звукові хвилі, "налаштовані" для функціонування у земному часо-просторі. Архетипні ознаки "динаміка", "потік" (як мовлення) притаманні давнім уявленням індоєвропейців про устрій світу (див. про це: Топоров 2009, с. 76) [Колесник 2013].

ВОГОНЬ як архетипний концепт становить певну когнітивну модель, представлену такими концептуальними метафорами, як:

1. ВОГОНЬ – АКТИВНА ІСТОТА (він ототожнюється з активним чоловічим началом, що у процесі персоніфікації реалізується у таких одиницях: укр. *Вогненний змій* [Войтович 2002, с. 81] – змієподібний демон, наділений антропоморфними рисами. Цикл міфів про Вогненного Змія відображений у сербських епічних піснях, давньоруській повісті про Петра і Февронію Муромських, билинах, заговорах та легендах. У повітрі Вогненний Змії має вигляд світлого клубка синього кольору, летючого "вогненного коромисла", "вогненного віника".

Вогненний Змії – утілення стихії вогню: ця його роль, як і зв'язок зі скарбами і багатством, яке він приносить у дім, куди літає (Налітник або Літун у східних слов'ян), зближує Змія з Жар-птицею народних казок. Очевидно, з цими мотивами пов'язані українські прислів'я гонитви за багатством, як-от: а) *Ловити жар-птицю* (Скр., 226); б) *Спіймати за хвіст жар-птицю* (Скр., 181); в) *Тримати за хвіст жар-птицю* (там само); г) *Шукати жар-птицю* (Скр., 226) [Пазяк, № 701].

Характерні у цьому плані ворожіння чарівників із яйцем Вогненного Змія, яке має приносити багатство. Відомі уявлення про Змія, із пащі якого виривається *вогонь із золотими монетами*. Пор., прислів'я укр. *Вогнем дихати* (Фр. сл., 1, 116) [Пазяк, 214]. У заговорах золотистий Вогненний Змії прикликається як чарівна істота, здатна викликати пристрасть жінки.

Перевтілюватися у такого Змія мають здатність чарівники. Оберегами від Вогненного Змія є одолень-трава, відвар чортополоху, або його гілки, встромлені у стіну [Войтович 2002, с. 81].

2. Наступна концептуальна метафора, яку виділяє О. Колесник, це ВОГОНЬ – СИЛА, аргументуючи це тим, що ця стихія є ознакою суб'єктів і персоніфікованих явищ з різних сфер реальності. Відповідні номінативні одиниці ситуативно реалізують аломотиви вогню “вогнений, гарячий, рухливий”, втілені в поемі “Беовульф”: *frecne fyrdraca* (жахливий вогнений дракон) [Вео, р. 2659]. Пор., в українській міфології *Змій-вогнений вовк* [Войтович 2002, с. 194] – чарівний герой-вовк, також персонаж епосу. Він народжується від Вогненного Змія, з'являється на світ у людській подобі, “у сорочці”, або у “вовчий шерсті”. Має здатність перекидатися вовком та іншими тваринами або птахами, завдяки чому здійснює подвиги.

Можемо говорити про те, що у цій концептуальній метафорі актуалізується аломотив вогню “той що палить, нищить, лякає”.

Також концептуальна метафора ВОГОНЬ – СИЛА *The air turned to fire, the fire to light liquefied* [Jordan 1990, р. 3], де сила є характеристикою вогню, семіотизується через аломотиви “власне стихії, БОЖЕСТВА” або певної сакральної сфери.

У вторинних аксіологічно орієнтованих знакових системах концептуальна метафора ВОГОНЬ – СИЛА символізує аломотив вогню як об'єкта поклоніння: *I am a Warder, Agelmar, sworn to the Flame of Tar Valon* [Jordan 1990, р. 379], *The ancient symbol of the Aes Sedai, the Flame of Tar Valon joined with the Dragon's Fang, black siding white* [Jordan 1990, р. 418].

Полісемантизм кореня і.-є. **andh-* “вістря, стебло” [Pokorny 1959, 41] > “язик полум'я” > метонімічно “спричиняти біль” (нім. *Ahnden* “карати”, пор. також литов. *bauda* “кара”, і.є. *bhaudo* “торіти”) віддзеркалює практику використання вогню як ІНСТРУМЕНТА у протистоянні з ВОРОГОМ, МІФІЧНИМИ ІСТОТАМИ: *Слава бгу Перуну огнюдру іже стріліє на врзі*

вьрзе (слава вогнекудруму богу Перуну, який кидає стріли у ворогів) [Велесова книга 1995, с. 56].

Аломотив “шкідливої, руйнівної, деструктивної сили” стихії вогню спостерігаємо при зміні цивілізацій: ВОГОНЬ знищує світ у його попередньому вигляді (“кінець світу”). Цей аломотив перехрещується з аломотивом, який лежить в основі одиниць на позначення язичницького обряду поховання (*на поховальному вогнищі*).

Аломотив деструктивної функції ВОГНЮ розкривається в одиницях, утворених шляхом метонімічного переносу “діяльність людини” / “властивість міфічної істоти” → “руйнація” з подальшим метафоричним накладанням доменів ВІЙНА, ЛЮДИНА, СМЕРТЬ: *a year of fire and steel and ruined flesh, the marauding fire of the dragon, Dragon-fire and ruin!* [Колесник 2013].

Загалом, глибина опозицій “творчий / руйнівний”, “добрий / злий”, у яких реалізується зміст архетипного концепту ВОГОНЬ, залежить від факторів його міфологізації і сакралізації.

3. Наступна концептуальна метафора ВОГОНЬ – СВІТЛО пов’язана з архетипною символікою таких опозиційних понять, як LIGHT/СВІТЛО й DARKNESS/ТЕМРЯВА: перший компонент опозиції символізує свідомість, а другий – трактується як її відсутність (свідомість зі знаком “–”) або часто пов’язується з позасвідомим (тим, що перебуває поза межами свідомості). LIGHT/СВІТЛО як свідомість символізує у християнстві Бога (найвищу свідомість), а DARKNESS/ТЕМРЯВА – відсутність свідомості – Демона, Диявола [Колмогорова 2006, с. 245]. У церковній традиції Світло загалом символізує свічка, яке утверджує Світло Правди, Світло мудрості, Світло Єванелія, що перемагає темряву гріха. Це символічна жертва, яку приносять Богу.

Асоціація світла з Богом глибоко коріниться в межах двох культур, доказом чого слугує широке використання лексем на позначення світла у значенні характеристик найвищого духовного начала, як наприклад, “*Who*

kneels to the God, on his altar of light” [Byron 1979, p. 45]. В українських варіантах цієї асоціації актуалізується значення Бога як життєтворчого начала, яке перемагає морок через механізм покращення: “Як Бог з людьми був сам-на-сам Очима морок освітив, Та народивши небеса, Зійшов, засяяв Дух Святий” [Байрон 2004, с. 15]. “Народження” світу за допомогою світла відповідає релігійному уявленню про його надприродну силу, священну суть, яка споріднює його з першотворцем. Тут можемо говорити, що метафоризація архетипів *fire/вогонь* ґрунтується передусім на взаємодії значень “світла” й “тепла”, що проявляються у процесі горіння.

3.3 Асоціативні аломотиви у внутрішній формі лексем *fire* і *вогонь* в англійській та українській мовах як основа для переорієнтації архетипів у стереотипи

Будь-які асоціації людини мають архетипне підґрунтя, яке на мовному рівні відображається у внутрішній формі мовних одиниць.

Свого часу не випадково Вільгельм фон Гумбольдт ввів у лінгвістику поняття внутрішньої форми мови. У вужчому розумінні поняття внутрішньої форми запропонував О. Потебня, який і застосував його до аналізу семантичної структури лексичних одиниць мови, а також і художнього тексту.

До того ж поняття “внутрішньої форми” тісно пов’язане з процесами мотивованості. Так, Т. Кияк [Кияк 1988, с. 86] зазначає, що “без внутрішньої форми лексичної одиниці акт номінації не має мовної повноцінності. Нове найменування повинно відображати одну з ознак лексичного значення, бажано найважливішу, чіткіше орієнтувати на предмет, виділяти його з будь-якої сукупності інших предметів”. Для досягнення найбільшої ефективності мовних контактів необхідною є максимальна відповідність об’єктивного і суб’єктивного чинників. Не останню роль у цьому відіграють правильно утворені внутрішні форми, які орієнтують на значення одиниць і сприяють

розкриттю змісту повідомлення [там само, с. 88]. Такої ж думки дотримуються психолінгвісти І. Горелов і К. Седов, стверджуючи, що “розуміння смислу лексеми частково впливає з мотивувальної семантики, з внутрішньої форми” [Горелов 1997, с. 31].

Значення слів, за А. Уфимцевою [Уфимцева 1986, с. 41–42], виникають, закріплюються й функціонують лише в конкретній мовній системі, в конкретних мікросистемах і ланцюгах слів, оформлюються звуковим і граматичним ладом, які мають у межах тієї чи іншої мовної системи певну семантичну значущість. Механізм первинної елементарної номінації, на думку дослідниці, зводиться до процесу означування звукового комплексу.

Системне номінативне значення слів виникає в результаті первинного знакоутворення, тому пряме номінативне (перше словникове) значення можна схарактеризувати як таке, що формує даний словесний знак. Інші значення слова – метафоричні (переносно-похідні) й фразеологічні – виникають унаслідок сполучуваності або семантичної синтагматики слів за їх лексичним значенням як результат не прямого, а вторинного означування вже наявного словесного знака. Пряме номінативне знакове значення пов’язане з самим актом первинного означування, тобто знакоутворенням, у системі даної мови [там само, с. 51].

Однією з найважливіших властивостей слова є **асоціативність**, під якою дослідники [Бабенко 2004, с. 26] розуміють потенційну й універсальну здатність одиниць лексичного рівня викликати у свідомості носіїв мови асоціації з системою мови, світом понять та явищами навколишньої дійсності.

Асоціативна мотивованість значень не завжди відповідає логічній оцінці відповідних явищ, але це не перешкоджає їх нормальному функціонуванню. Своєю чергою, асоціативні ознаки теж не перешкоджають номінативній функції слова. Закріплення асоціативних ознак у значенні слова є процесом історичним, тому чимало асоціацій, закріплених у словниках, можуть видатися немотивованими з погляду сучасного сприйняття

відповідних предметів і явищ. Проте і вони зазнають змін [Шмелев 1982, с. 30].

Жодна лінгвістична теорія сучасності не може оминати питання психічної реальності своїх об'єктів. Часто для вирішення цього питання до описової моделі добирається паралель, якою може бути психолінгвістична модель [Степанов 2003, с. 34].

Важливим аспектом у психолінгвістиці є вивчення взаємозв'язку мови і мислення, який виявляється в єдності соціального й індивідуально-біологічного. Основу змісту, що виражається в мові, складають думки. Через мислення, через відображальну діяльність людського мозку мовні одиниці співвідносяться з предметами та явищами об'єктивного світу, без яких неможливе спілкування між людьми. З іншого боку, у звукових комплексах тієї чи іншої мови, які виступають матеріальними сигналами елементів об'єктивного світу, що відображаються в мисленні, закріплюються результати пізнання, а ці результати є базою подальшого пізнання [Леонтьев 1970, с. 371–372].

Таке витлумачення внутрішньої форми можна оцінити як узагальнюючу метафору або ж як узагальнення із асоціативним підґрунтям, що ілюструє або генералізоване значення, або увиразнює абстрактну логічну структуру певної подібної конкретної ситуації. Міжмовні збіги у внутрішній формі таких утворень можна розглядати як втілення певних загальних моделей і не лише мовних, а, ширше, концептуально-семіотичних. Так, наприклад, співвідношення між *димом* та *вогнем* як ілюстрація суджень про наявність чогось на підставі наявності чогось іншого, наводиться в давньоіндійських трактатах із логіки (див. [Кубрякова 1978, с. 199]), що свідчить про типовість чи культурну універсальність такого зв'язку, наслідком якого є різні міжмовні відповідності.

Аналогічно узагальнюючу метафору, що втілює сучасну мовно-культурну модель, можна вбачати й у випадку англ. *there is no smoke without fire* та укр. *диму без вогню не буває*. Ситуація, що описується буквально,

водночас отримує узагальнене витлумачення: “не існує явища без його причини” яке у свою чергу може переноситися і до інших конкретних ситуацій, пор. дефініції англійської колокації, що порівнюють зв’язок між димом і вогнем із відношенням між поголосом та його можливими реальними підставами (“у чуток завжди є певні підстави” [OALDCE: 1, р. 321]; “якщо про когось говорять щось погане, то це, можливо, частково відповідає дійсності” [LDCE, р. 1562]).

При цьому слід зауважити, що там, де підставою образного ототожнення є наявність причинно-наслідкового зв’язку (пор., напр., укр. з *малої іскри великий вогонь* [УПШ, с. 197]), внутрішню форму слід оцінити не лише як суто метафоричну. Між причиною і наслідком існує зв’язок за суміжністю – по-перше, власне каузальною, а часом, як-от: у випадку “горіння й диму”, часовою і просторовою. Через це у семантичній структурі внутрішньої форми лексеми *вогонь*, яка відтворює такий зв’язок, можна також убачати й риси, властиві метонімії: явища, поєднані таким зв’язком, образно символізують одне одного і у смисловому сенсі навзаєм відображаються одне в одному, разом відображаючи й образно символізуючи смислову структуру цілісної ситуації. Це й дає підстави стверджувати, що в таких прикладах механізм внутрішньої форми лексеми, що породжує її узагальнене образно-переносне значення, виявляє риси не лише метафори, а й метонімії – семантичної еволюції на основі суміжності тієї чи іншої природи [Бечко 2010].

Але спостерігаємо й інший вияв метонімічної мотивації: маємо на увазі ті одиниці, внутрішня форма яких відтворює певні історичні реалії, називаючи їхні деталі, пор., напр., англ. *fire and sword* “спалення й убивство (під час війни)” [OALDCE: 1, р. 321] (досл. “вогонь і меч (вогнем і мечем)”), укр. (*знищити*) *вогнем і мечем* “нещадно; з великою жорстокістю” [ЛІС “СУ”], відносно яких існує кілька версій їх виникнення. Одна з них пов’язує їх внутрішню форму зі стародавнім способом лікування (вирізання ран і припалювання їх вогнем, або розжареним металевим інструментом),

натомість значення :знищувати супротивника мечем і пожежами” з’являється у римських поетів [СРФИЭС, с. 415]. Представлення певної ситуації за її складниками (із подальшим метафоричним узагальненням дещо відмінним) можна вбачати й у одиницях на зразок англ. *go through fire (and water)* 1. пройти через суворі випробовування; 2. іти у воду і вогонь за когось (*for*); пройти вогонь і воду, здолати перешкоди [АУФС, с. 432]; укр. *пройти (крізь) вогонь і воду (і мідні труби)* “ззнати всіляких випробувань, виявитися дуже спритним, мужнім, витривалим” [ІЛС “СУ”]; *nimi (imi) у вогонь і у воду* “готовий іти куди завгодно, на все” [УРФС, с. 87]; *скакати (і) у вогонь і в воду за кого* [УРФС, с. 87]. Щодо походження аналогічного російського прислів’я, то укладачі історико-етимологічного словника російської фразеології подають шість етимологічних версій, із яких найбільш вірогідною видається та, що вказує на давнє міфологічне осмислення вогню й води як стихій, що очищають і випробовують людину (пор. рос. *в воде не тонет и в огне не горит*), а також на середньовічний Божий суд, коли вогонь і вода ставали засобом визначення винуватості [СРФИЭС, с. 416–417].

Метонімічною, як уже зазначалося, є внутрішня форма позначення пекла в англ. *fire and brimstone* “пекло, пекельні муки” [АРФС, с. 277] (досл. “вогонь і сірка”) і *the fires of hell* “теєнна вогненна” [АРФС, с. 278] (досл. “вогні пекла”) – асоціація пекла з вогнем та сіркою є загальновідомою, пор. у Євангелії від св. ап. Марка (9, 43): *And if thy hand offend thee, cut it off: it is better for thee to enter into life maimed, than having two hands to go into hell, into the fire that never shall be quenched*; пор. також Апокаліпсис [Бечко 2010, с. 8]: *But the fearful, and unbelieving, and the abominable, and murderers, and whoremongers, and sorcerers, and idolaters, and all liars, shall have their part in the lake which burneth with fire and brimstone which is the second death.*

Таким чином, асоціативні аломотиви вогню також мають архетипне релігійне і міфологічне підґрунтя, формуючи уявлення носіїв досліджуваних мов про першостихію вогню, яке відображено в мовних моделях, презентованих різними одиницями, зокрема і фразеологічними, що стали

джерелом їх мотивації шляхом калькування; пор. також: *a brand from (out of) the fire* “людина, чудом врятована від небезпеки, загибелі” [АРФС, с. 105] (досл. “головешка з вогню”) (у разі, якщо тут мається на увазі пекельний вогонь); *breathe fire* “говорити й поводити себе дуже сердито” [АРФС, с. 278] (досл. “дихати вогнем”); *sacred fire* “священий вогонь, божественний вогонь” (“іскра божа”, тобто творчий дар, натхнення, талант) [АРФС, с. 652]; *Promethean fire* “незгасне стремління до високих цілей і ідеалів” [АРФС, с. 279] (досл. “Прометеїв вогонь” (див. [Лосев 1991, с. 337-340])); *Hermes' (St. Elmo's) fire* “вогні святого Ельма” [АРФС, с. 278]; *прометеїв вогонь* “незгасне прагнення до досягнення високої та благородної мети” [ІЛС “СУ”; УРФС, с. 159] (щодо інших утворень ми можемо лише стверджувати архаїко-міфологічний характер їхнього походження: укр. *огень свйитий (святий огонь)* «грим, блискавиця» [ГРНП: 2, с. 625]; *вогонь мститься, як його не шануєш* [ПП, с. 58]; *у вогонь не можна плювати* [ПП, с. 366]; *у вогонь не можна кидати нічого брудного, бо він дуже чистий і не любить бруду* [ПП, с. 366]).

Фразеологізм англ. *hear coals of fire on smb's head* “засоромити когось, відплативши добром за зло, обеззброїти когось великодушністю” [АРФС, с. 157; Good News Bible, р. 643, Енциклопедія символів, знаків, емблем] (досл. “насипати палаюче вугілля на чийсь голову”) походить із Біблії, але його внутрішня форма, дослівно відтворюючи відповідний гебраїзм, за своїм буквальним змістом не пов’язана з власне релігійною тематикою. Варто додати, що ця внутрішня форма легше “прочитується”, якщо зіставити її з тими ідіоматичними сполуками, де семантика вогню мотивує фразеологічно пов’язані значення, які виражають негативні душевні й тілесні відчуття, а також і фізіономічні ознаки їхнього прояву, пор., зокрема, укр. *спекти рака* “зашарітися від сорому” [ІЛС “СУ”] (хітиновий панцир рака під дією високої температури набуває яскраво-червоного кольору).

Знову повертаючись до питання про співвідношення між модельним характером внутрішньої форми проаналізованих одиниць і вторинним

фразеологічно зв'язаним значенням, підкреслимо, що інакше, ніж у попередніх прикладах, постає характер внутрішньої форми фразеологізмів, що за допомогою “вогневої” семантики виражають інтенсифікуючий вплив на людину, її дії та психіку, а також позначають соматичні і психологічні стани і властивості людини. Тут теж можна знайти випадки, коли механізм внутрішньої форми спирається на витлумачення певної більш чи менш реальної життєвої ситуації (якою є, наприклад, пожежа як зразок причини поспіху чи використання вогню як складника технологічних процесів). Однак переважна більшість фразеологізмів цього другого різновиду має внутрішню форму, яка втілює в собі метафору, що, у свою чергу, базується на аналогії між тим чи іншим чинником чи різновидом впливу на людину, з одного боку, і тілесною реакцією чи відчуттям, спричиненими термічним впливом, – з іншого (щоправда, тут можливою є й альтернативна метафорична інтерпретація, що ґрунтується на ролі вогню й тепла як рушійної сили в тих чи інших механізмах, пор. англ. *on the fire* “у роботі, у процесі становлення” [АРФС, с. 279] (досл. “у вогні, палаючий”)).

Таким чином, образ, що його реалізує внутрішня форма подібних одиниць, за своєю природою часто є міфопоетичним: людина горить, спалахує, уподібнюється вогненній кулі, при цьому вогонь локалізується в ній по-різному, він може бути в ній усередині, на ній чи під нею. Цей образ із сучасного погляду є образно-умовним, проте в історико-культурній перспективі ця умовність відображає міфологічне сприйняття відповідних почуттів і явищ; пор. тезу І. Франк-Каменецького, згідно з якою те, що для міфічного образу є змістом, стає для поетичного образу його (внутрішньою) формою [Брагинская 1978, с. 556].

Внутрішню форму фрази укр. *огень му в руках* “такий прудкий до роботи або до бійки” [ГРНП: т. 2, с. 626] можна оцінити як таку, що відноситься до обох із виділених нами типів (“реального” та “міфопоетичного”), або, точніше, знаходиться на межі між ними, поєднуючи ознаки, властиві кожному типу. З одного боку, семантема “вогонь” тут

позначає цілеспрямовану ефективну і конструктивно-продуктивну діяльність, образно-умовно відтворюючи відповідне культурно-інструментальне осмислення вогневої семантики (“...до роботи”); з іншого, цей вогняний образ, що його відтворює внутрішня форма, водночас слід розглядати як міфопоетичний, радше ніж реальний, і як такий, що походить від соматичних відчуттів від вогню, що спонукають людину до активності, швидкого реагування, пор. у цьому ж плані сполуку укр. *у нього (неї) все в руках горить* [ІЛС “СУ”; УРФС, с. 45], яка, згідно з нашими спостереженнями, використовується як характеристика жвавої, спритної і активної у своїх діях і роботі людини. Тим більше твердження про міфопоетизм внутрішньої форми цієї сполуки стосується і “негативної” частини цілісного значення цієї фраземи, де йдеться вже (лише) не про швидкість і беручкість, а про неадекватність швидкої реакції, запальність, агресивність і нестримність як негативні риси темпераменту (пор. “вогняну” внутрішню форму щойно вжитого укр. *запальний* чи, ще краще, рос. *вспыльчивый*). Цю фразему ми можемо порівняти зі схожим за значенням, а також і його мотивацією фразеологізмом *у когось земля під ногами горить* у значенні “хто-небудь спритний, вправний, здатний перев. на погані вчинки” [ІЛС “СУ”], де вогонь як чинник активності локалізується вже не біля верхніх, а нижніх кінцівок людини; проте, відповідно до нашого особистого мовного досвіду ця фразема найчастіше вживається для позначення активної, завзятої людини, яка інтенсивно і цілеспрямовано виконує роботу, так що тут йдеться швидше про позитивну характеристику особи.

Висновки до розділу 3

У розділі на основі теорії преформантів в індоєвропейському корені, розроблюваної свого часу О. Мельничуком, М. Маковським, поглибленої у праці М. Галаєвої, реконструйовано архетипну символіку вогню в англійській і українській мовах. Якщо у традиційній компаративістиці

преформанти, як правило, не виокремлюється, а у процесі реконструкції відновлюється корінь, що містить елемент, який насправді є преформантом, то в цьому дослідженні на основі врахування преформантів викоремлено інші корені, які дали змогу встановити архетипну символіку лексем *fire* і *вогонь*.

Англійська лексема *fire* утворилася з германської форми, яку вона успадкувала з індоєвропейської мови-основи **reu*. Індоєвропейська форма **reuor* мала значення “терти, бити”, що дає підстави припустити виникнення вогню як вільної енергії унаслідок тертя або удару, засвідчуючи деперсоніфіковану мотиваційну основу архетипу вогонь в англійській мові.

Лексема *вогонь* є за походженням досить давньою і в українську мову вона перейшла з праслов'янської мови **ogn(j)ь*, яка, у свою чергу, успадкувала її з індоєвропейської мови-основи **ognis/egnis* і мала значення, пов'язане із божественною природою вогню, тобто вогонь уявлявся як міфологічна істота, був співвідносний із небом, а земний вогонь вважався похідним від небесного, тобто сонячного вогню, що свідчить про персоніфіковану мотиваційну основу архетипу вогонь в українській мові.

Архетипна символіка вогню розкривається через його культову, релігійну і міфологічну природу, мотивація якої пов'язана з традиціями і звичаями носіїв англійської та української мов.

Основними архетипними аломотивами вогню є:

1. *Підтримання вогню* (окрім спільних ознак цього аломотиву, маємо й етномарковані, зокрема українці не тільки звали вогонь “святим”, але й пильно підтримували його, загібаючи жар у печурку. Коли ж, все таки, через недогляд, вогонь угасав, і треба було його на другий день розпалювати, це викликало велике занепокоєння. З огляду на цей аломотив у семантиці лексеми *вогонь* розвинулося нове значення, актуалізоване у лексемі *жар*;

2. *Доглядання вогню та поводження із ним*. Відповідно до цього аломотиву вогонь ототожнюється з істотою, його наділяли здатністю людини, а тому в семантиці лексем *fire* / *вогонь* актуалізувалися такі семи, як ‘вогонь гнівається’, ‘вогонь спочиває’.

3. *Християнізація вогню, його небезпека, демонізація вогню.* Цей аломотив також вплинув на розвиток семантичної структури лексем *fire / вогонь*, зокрема тут актуалізується архетипна символіка вогню, пов'язана із хрестом. Ця сема з'являється унаслідок поширення християнства, коли боги в уявленнях носіїв англійської і української мов перетворюються на небезпечних демонів, що бояться хреста. Тому й святий вогонь, що не раз виявляв себе небезпечною силою і користувався культом, як божеська сила, перетворюється на символ ДИЯВОЛЬСЬКОЇ СИЛИ. Тут маємо концептуальну метафору ВОГОНЬ-ДИЯВОЛЬСЬКА СИЛА, тобто ВОГОНЬ – СМЕРТЕЛЬНА НЕБЕЗПЕКА.

4. *Очищувальна роль вогню в обрядах.* Оскільки демонічний елемент у віруваннях про вогонь грав тільки другорядну роль, то головна роль все ж залишалася елементові божеському, святому. Тут актуалізується сема 'чистий' у семантиці лексеми *fire / вогонь*, яка виникла як мотивація уявлень носіїв англійської і української мов про чистильну силу вогню, перед якою навіть вода, другий чистильний елемент магічної обрядовості, має поступатися. Так утворилася концептуальна метафора ВОГОНЬ – ОЧИЩУВАЛЬНА СИЛА.

5. *Ритуалізація вогню.* Цей аломотив є національно-маркованим, який виявляється через символізацію вогню як ритуального вогнища (дійство американських індіанців) – в англійській мові і як обрядового (купальський вогонь) і родинного (домашнє вогнище) – в українській. В англійській мові актуалізується метафора СВЯТИЙ ВОГОНЬ, а в українській – ЖИВИЙ ВОГОНЬ, який сягає уявлень про первісний спосіб здобування вогню і його урочистого розподілу між родинами та хатами, де мало розпочатися нове, вільне від пошести, життя. Це свідчить про ту вагу, що колись українці надавали родинному вогнищу.

РОЗДІЛ 4
СТЕРЕОТИПНА СИМВОЛІКА ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ
З ІНВАРІАНТНО-ВАРІАНТНИМИ КОМПОНЕНТАМИ З СЕМАНТИКОЮ
“ГОРІННЯ” В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

4.1 Механізми переорієнтації архетипної символіки вогню у стереотипну в англійській і українській мовах

Ще за часів становлення сучасної психолінгвістики основне місце в колі її інтересів посіла проблема відношення думки і слова, яка конкретизується в питанні, як думка людини, її емоції, враження знаходять своє вираження у слові [Ушакова 2005].

Питанням реконструкції індивідуальної системи значень займається і психосемантика, досліджуючи, як відбувається сприйняття суб'єктом світу, інших людей, самого себе. Психосемантика вивчає різні форми існування значення в індивідуальній свідомості: образи, символи, комунікативні і ритуальні дії, а також словесні поняття [Петренко 1997, с. 3] і ставить за мету виявити структуру думки, яка прихована за зовнішньою формою мови [Вежбицька 1983].

Свідомість людини визначається не тільки природними умовами, а й умовами суспільного життя. У результаті взаємодії з навколишньою дійсністю, у процесі спілкування з іншими людьми людина відображає цю дійсність, здобуває знання про неї. Споглядання речей і явищ дозволяє помітити ті якості, які завжди повторюються [Серебренников 1988, с. 165, с. 180]. Проте мовці позначають словом лише те, що має інтерес із точки зору потреб спілкування. У першу чергу це те, що відповідає колективному досвіду людства або окремої спільноти. Залежно від умов спілкування людина може по-різному позначати ці елементи. Для характеристики значень деяких слів достатньо безпосередньої комунікативної ситуації, а інші можна інтерпретувати тільки за допомогою контексту [Леонтьев 1970, с. 339].

Знання є ядром свідомості, а свідомість є відображенням буття. Через індивідуальне буття особистості суспільство пізнає, розуміє і перетворює світ. Індивідуальна практика визначає особливості мислення людини. А суспільне мислення пронизує його, оскільки в суспільстві, в якому перебуває індивід, вже сформувалася суспільна свідомість і спільна мова, яка об'єднує всіх членів суспільства. Мова – це засіб спілкування, без якого суспільна свідомість є немислимою. Суспільна свідомість не могла б виникнути без мови, адже досвід пізнання світу окремими індивідами може перетворитися на колективний досвід лише за допомогою мови [Серебренников 1988, с. 174-175].

На таких положеннях ґрунтується поняття *стереотипу* і тих мовних одиниць, що його позначають. Це перш за все образно-символічні найменування, до яких належать фразеологізми із семантикою вогню, що стали стереотипними утвореннями, які вживаються у конкретних ситуаціях спілкування носіїв англійської та української мов.

Першочергового значення при дослідженні різних ментальних одиниць, до яких належить архетипний концепт ВОГОНЬ, який у процесі функціонування набув стереотипних образно-символічних і ціннісних характеристик, набуває аналіз їх семантичного наповнення. Попри свою універсальність, загальнолюдські концепти, до яких належить і ВОГОНЬ, характеризуються специфічним семантичним наповненням, що простежується у відмінному наборі семантичних ознак і неоднакових принципах їх структурування. “Неповторні комбінації сем створюють неповторність смислових структур слів та інших одиниць у мовах відповідно до концептуального бачення та сприйняття світу кожною національною культурою” [Манакін 1999, с. 5].

Аналіз лексикографічних джерел англійської мови засвідчив, що лексема *fire* має таку систему значень: “1. стан горіння; 2. горіння, яке має негативно-деструктивний характер; 3. конкретний випадок такого горіння (укр. *пожежа*); 4. спалювання палива на колосниках, у печі і под. для

обігрівання приміщення, приготування їжі тощо; 5. стрілянина з вогнепальної зброї; 6. сильне почуття; інтенсивні негативні емоції; ентузіазм, запал; 7. блиск, світло; 8. гарячка, лихоманка, запалення; 9. міцність алкогольного напою; 10. астрологічне значення щодо трьох “вогняних” зодіакальних сузір’їв: Овна, Лева і Стрільця; 11. одна з чотирьох стихій” [OALDCE: 1, р. 321; LDCE, р. 597; CEEDT; ChCD, р. 472-473; НБАРС; POD; АНД] (як відомо, вогонь у давніх натурфілософіях розглядався як одна зі стихій; зокрема, у давньогрецькій філософії – у гілозоїстичній натурфілософії Емпедокла з Агрігента – до таких стихій, поряд із вогнем, відносилися також інші три: вода, земля й повітря, а згодом Аристотель додав сюди й ефір [БСЭС 1987, с. 1276]).

Для українського корелята *вогонь* Словник української мови в 11 т. подає такі дефініції: “1. розжарені гази, що виділяються під час горіння і світяться сліпучим світлом; полум’я; 2. (перен.) душевне піднесення, натхнення; пристрасть, запал; про того, хто має дуже енергійну, запальну вдачу; 3. те саме, що вогнище; 4. світло сонця, освітлювальних приладів; (перен.) блиск очей, що звичайно відображає якийсь внутрішній стан людини; 5. (розм.) жар, підвищена температура тіла; 6. стріляння з гвинтівок, гармат; 7. (у значенні вигуку) військова команда для здійснення пострілу, наказ стріляти” [СУМ 1973, т. 2, с. 715–716]. Інші тлумачні словники української мови: Новий тлумачний словник української мови у трьох томах 200 000 слів. Т. 1 / уклад. Василь Яременко, Оксана Сліпушко. – К. : Аконіт, 2007. – 926 с.; Великий тлумачний словник сучасної української мови. 170 000 слів / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К. : Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2004. – 1440 с; Сучасний тлумачний словник української мови. – Харків : Торсінг Плюс, 2007. – 672 с. / уклад. Яковлева А.М., Афонська Т.М. (55 000 слів); Тлумачний словник української мови. Понад 12 500 статей (близько 40 000 слів) / за ред. д-ра філологічних наук, проф. В.С. Калашника – 2-ге вид. випр. і доп. – Х. : Прапор, 2005. – 992 с. подають майже ті ж значення.

Першими, а відтак, основними значеннями зіставлених лексем є:

1. стан **горіння**; 2. **горіння**, яке має негативно-деструктивний характер – в *англійській мові*, якому відповідає перше значення *українського корелята*

1. розжарені гази, що виділяються під час **горіння** і світяться сліпучим світлом; полум'я. Хоча ці два значення дуже схожі, але в українській мові спостерігається більша деталізація, хоча за кількістю значень, то їх більше в англійських лексикографічних джерелах. Збіг простежуємо не лише у плані прямого значення “горіння”, а і у вторинних значеннях, тобто у його переносному витлумаченні, у напрямках його символічно-сміслового розвитку, зокрема: 1. позначення станів і властивостей з афективно-емоційної сфери (передовсім людини); 2. стріляння з вогнепальної зброї; 3. блиск, світіння, джерелом якого не обов'язково є вогонь або високотемпературний стан певної речовини. При цьому варто сказати, що архетипне значення вогню в англійській мові “вогонь як одна з чотирьох стихій (земля, вода, повітря та вогонь)” хоча і не виділяється в опрацьованих нами словниках української мови, але у відповідному культурно-історичному контексті ці лексеми мають саме таке витлумачення, бо стихія вогню – наймогутніша й містить численні асоціації. Зокрема, вогонь символізує духовну енергію, перетворення й переродження; руйнівну й водночас породжувальну силу; кохання, плодючість, багатство, щастя, сонце, зв'язок з небесним світом й очищення від зла [ССКУ, с. 55]. Це всі ті символи вогню, що мають архетипну природу. Якщо подивитися на значення 2. (перен.) душевне піднесення, натхнення; пристрась, запал; про того, хто має дуже енергійну, запальну вдачу, то воно цілком передає семантику вогню як стихії.

Основними відмінними значеннями в англійських лексикографічних джерелах є “міцність алкогольного напою” – 9 значення і “астрологічне значення щодо трьох “вогняних” зодіакальних сузір'їв, Овна, Лева і Стрільця” – 10. В українських словниках наявне значення “військова команда для здійснення пострілу, наказ стріляти”, де іменник вогонь трансформується у вигук “вогонь”. Значення “підвищена температура тіла” є більш

конкретним в українській мові, а більш експресивним – в англійській (пор. “Гарячка, лихоманка, запалення”).

Варто окремо зупинитися на ізоморфізмі обох значень, які є символічними в обох мовах, проте мають архетипну природу – це “блиск, світло”. Говорячи про ізоморфізм значень, все ж таки варто уточнити, що це значення є більш загальним в англійській мові і більш конкретним – в українській – “світло сонця, освітлювальних приладів; (перен.) блиск очей, що звичайно відображає внутрішній стан людини”.

Загалом, як ми уже зазначали в попередньому розділі, вогонь є амбівалентною структурою, бо на тлі образів небесних світил (їхня життєдайна сила), що мають яскраво виражену позитивну конотацію, руйнівна іпостась вогню реалізується через уявлення про вогонь як носій смерті (пор. д.-пів. *furr* “вогонь”, але і.-є. **per-* “різати, жалити”). Тимчасом у міфології він символізує перемогу світла над мороком, життя над смертю. Це символ Святого Духа й всезагального очищення: пор., і.-є. **peior-*, англ. *fire* “вогонь” і лат. *purus* “чистий”.

Очевидно, не випадково англійська лексикографія надає більш загальне символічне значення вогню як “блиску, світла”, бо в уявленнях носіїв англійської мови такі стереотипи вогню закріпилися фрагментарно і передусім, які стосуються емоційного стану людини.

Дозволимо собі скористатися висновками Бечко Я.В., зробленими в її кандидатській дисертації. Як зазначає дослідниця, і як у тому переконалися ми, проаналізувавши англійські й українські фразеологічні та інші лексикографічні джерела, “лише в українській мові наявні приклади, де лексема *вогонь* входить до складу фразеологізмів у значенні “світло, джерело освітлення”, напр.: *(вдень) з вогнем (зі свічкою, зі свічками) не знайти* “1. важко чи неможливо щось відшукати; 2. що-небудь дуже рідкісне, виняткове” [ІЛС “СУ”]; *на вогник* “для відпочинку, розмов” [ІЛС “СУ”]. Тут, щоправда, можна було б згадати і англ. *keep the home fires burning* “підтримувати сімейне вогнище, зберігати сім’ю, годувати сім’ю” [АРФС, с.

278] (досл. “підтримувати горіння домашніх вогнищ”), однак, ця паралель видається непереконливою, по-перше, через те, що тут *fire* може мати фразеотвірне значення “домашнє вогнище” (їх у традиційному англійському домі може бути кілька: вогонь у каміні чи пічці, використовуваний для обігріву, і для освітлення помешкання, й вогонь у кухонній плиті для приготування їжі, див. [Speak the culture: Britain, p. 155]) і, по-друге, значення “джерело освітлення” для англ. *fire* є не дуже характерним, обмежуючись лише деякими різновидами “світлогенерувальних” пристроїв” [Бечко 2011, с. 46].

Українська лексема *вогонь* (*вогник*) у своєму переносному семантичному варіанті “душевне піднесення, натхнення; пристрасть, запал; про того, хто має дуже енергійну, запальну вдачу” виступає у словосполученнях із демінутивами цієї лексеми: з *вогником*, що має символічне значення “1. захоплено, натхненно працювати; 2. сповнений завзяття, енергії; палкий” [ІЛС “СУ”] і відповідно його бінарна пара *без вогника* з семантикою “1. працювати неенергійно, мляво, без піднесення, захоплення; 2. людина без завзяття, неенергійна” [ІЛС “СУ”]. Тут слово *вогник* є синонімом до слів *завзяття*, *натхнення* (пор. *працювати з вогником / із завзяттям / із натхненням / з енергією* тощо) (пор. також тлумачення укр. *вогник* у Словнику української мови в 11 т. [СУМ, т. 1, с. 714]).

Емоційне символічне значення має первинний смисловий варіант “вогонь, полум’я”, функціонуючи як елемент внутрішньої форми у таких фразеологізмах, як англ. *one’s eyes flash* (или *shoot*) *fire* [Кунин, с. 296] – його (її) очі мечуть блискавки, горять, виблискують – йдеться про емоційне збудження, про негативні, сердиті почуття, про очі, які виражають ці почуття). Оскільки тут “блиск очей” є стереотипним вираженням емоційного збудження людини, то можна говорити про вторинну інтерпретацію семантики вогню в суто візуальному смислі.

Український корелят цього фразеологізму *метати громи і блискавки* “говорити роздратовано, погрожувати, обвинувачувати” є частковим

еквівалентом з однаковим значенням, проте у компонентному складі маємо асиметрію, бо лексема *очі* в українському прикладі уявляється у свідомості носіїв мови. Для українців це певний стереотип поведінки при вираженні емоційного стану злості; є зрозумілим, що обличчя, зокрема *очі* обов'язково виражають роздратованість людини. В англійському словнику є також фразеологізм, де *очі* уявляються як *flash (shoot) fire* – метати іскри (про очі), проте асоціації пов'язані не з громом і блискавкою, а з іскрою від власне вогню у значенні “блиск, світло”.

Як бачимо, і в англійських, і в українських лексикографічних джерелах важливою диференційною семантичною ознакою “блиск, світло” є зорове сприйняття вогню носіями зіставляваних мов і формуванню стереотипів, пов'язаних із такою його символікою.

Проаналізувавши значення лексем *fire* і *вогонь* у сучасних тлумачних джерелах англійської та української мов, можемо визначити структуру концептів FIRE І ВОГОНЬ, сформовану у кожній із мов на основі таких *спільних* 1) ‘стан горіння’, 2) ‘полум'я, пожежа’, 3) ‘блиск, світло’, 4) ‘стрілянина’, 5) ‘висока температура’, 6) ‘емоційні (позитивні й негативні) почуття людини’ та *відмінних* 1) ‘спалювання палива на колосниках, у печі і под. для обігрівання приміщення, приготування їжі’, 2) ‘горіння, яке має негативно-деструктивний характер’ 3) ‘міцність алкогольного напою’, 4) ‘астрологічне значення щодо трьох “вогняних” зодіакальних сузір'їв Овна, Лева і Стрільця’ – в англійській мові та ‘вогнище’, ‘наказ стріляти (вигук Вогонь!)’ – в українській – *семантичних ознак* (табл. 4.1). Щодо значення вогню як однієї з чотирьох стихій, що подане під 11 позицією в англійській мові, то зазначимо, що воно притаманне й українському кореляту, бо 1 значення лексеми *вогонь* в українських тлумачних словниках “вогонь – це розжарені гази, що світяться” розкриває суть вогню як стихії, тобто явища природи.

На основі аналізу дефініцій лексичних значень лексеми *вогонь* зі словникових статей сучасних тлумачних словників представляємо

стереотипний концептуально-мовний образ вогню, що сформувався в ментальному просторі носіїв англійської і української української мов, який складається з чотирьох концептосфер: 1) світу природи, 2) побуту людини, 3) соціального світу людини, 4) емоційного стану людини.

Таблиця 4.1

**Організація семантичної структури архетипних концептів
FIRE І ВОГОНЬ як стереотипних ментальних утворень**

Архетипний концепт	FIRE	ВОГОНЬ	FIRE	ВОГОНЬ
Стереотипні семантичні ознаки	‘стан горіння’ (‘вогонь як одна зі стихій, як природне явище’)		‘спалювання палива для обігріву приміщення, приготування їжі’	‘вогнище’
	‘полум’я, пожежа’		‘горіння, яке має негативно-деструктивний характер’	‘наказ стріляти (вигук Вогонь!)’
	‘блиск, світло’		‘міцність алкогольного напою’	
	‘висока температура’		‘астрологічне значення щодо трьох “вогняних” зодіакальних сузір’їв: Овна, Лева і Стрільця’	
	‘емоційні (позитивні й негативні) почуття людини’			
	‘стрілянина’			

4.2 Стереотипна символіка вогню та її реалізація через інваріантно-варіантні лексем у складі фразеологізмів англійської та української мов

Кількісні показники досліджуваних одиниць наведено у таблиці 4.2.

Таблиця 4.2

Кількісне співвідношення фразеологізмів з інваріантно-варіантними компонентами з семантикою “горіння” в англійській та українській мовах

Англійська мова		Українська мова		
Фразеологізми з інваріантно-варіантними компонентами з семантикою “горіння”	Кількість	Фразеологізми з інваріантно-варіантними компонентами з семантикою “горіння”	Кількість	
1	fire – інваріант	79	вогонь – інваріант	57
2	candle	18	свічка	10
3	hot	51	гарячий	20
4	spark	9	іскра	6
5	heat	9	жар	22
6	hell	48	пекло	11
7	burn	26	пекти, горіти, палити	39
8	thunder (bolt)	34	грім (блискавка)	20
9	flame	14	полум'я	11
Усього		288	Усього	196

4.2.1 Стереотипна символіка інваріантних лексем *fire* і *вогонь* в англійській та українській мовах. З концептосферою “світ природи” “вогонь” співвідносять такі семантичні ознаки, які 1) пов’язують вогонь з архетипною його символікою, актуалізуючи його семантику як першостихії, зокрема розкривають суть вогню як природного явища, речовини (“вогонь – це розжарені гази, що світяться”); 2) характеризують зовнішній вигляд вогню, відбивають зорове, чуттєве його сприйняття (світло, блиск, яскравість та ін.); 3) відбивають фізичні

властивості вогню (висока температура, тепло як енергія горіння, несумісність з водою).

До цієї концептосфери належать, як правило, ті одиниці, у внутрішній формі яких закодовано їхню первинну архетипну мотивацію і міфопоетичні сценарії. Це безпосередньо фразеологічні одиниці із семантикою “живого і мертвого” вогню, його “руйнівної сили”, “каральних функцій”, які розглянуто у Розділі 3 цієї дисертації.

Згодом у процесі розвитку свідомості людини вогонь як природне явище набував переосмислення, що закріпилося у відповідних мовних одиницях. Насамперед ці переосмислення стосувалися різних дій людини, пов’язаних із вогнем як природним явищем, а лексема *вогонь* у складі таких одиниць набувала вторинної семантики, наприклад, небезпеки, безвихідного, скрутного становища (становища, коли небезпека загрожує з обох боків): *Між двома вогнями* (Фр. сл., 1, 293); б) *Між двох вогнів* (Сл. ід., 193) [Пазяк, № 730].

У “Шкільному фразеологічному словнику української мови”, автором якого є Л. П. Кожуховська, подається така версія походження цього фразеологізму. В основі фразеологізму *між двома вогнями* лежить звичай, якого дотримувалися тюркські й монгольські хани. Щоб потрапити до них, треба було пройти між двох очищувальних вогнів. За свідченням літописів, у 1246 році у ставці Батия скарали великого князя Михайла Чернігівського, який не схотів проходити цю процедуру. Крім того, у звичайних життєвих обставинах люди справді потрапляли *між двох вогнів*, наприклад, під час лісових пожеж. Уживається у розмовно-побутовому, художньому та публіцистичному стилях [Кожуховська 2001, с. 27–28].

Синонімами до цього фразеологізму є: *з вогню та в полум’я; і тут пече, і там гаряче*, антонімами – *і вовки ситі, і козли цілі*.

Вогонь стереотипізувався як певний досвід людини: англ. *go through fire and water* – 1) “перенести тяжкі випробування”; 2) “йти у вогонь і воду за когось”; 3) “пройти вогонь і воду мідні труби” [Кунин, с. 331]; укр.

а) *Пройти вогонь і воду* (Скр., 95); б) *Пройти крізь вогонь і воду* (Сл. ід., 329); в) *Пройти крізь вогонь, воду і мідні труби* (Сл. ід., 320); г) *Пройти крізь вогонь, і воду, і мідні труби, і чортові зуби* (Скр., 75); ґ) *Пройшов крізь вогонь і воду* (Фр. сл., 1, 125); д) *Пройшов огонь і воду* (Укр. пр., 1963, 375) [Пазяк 2001, № 1237] тощо.

Взаємозв'язок мови і свідомості зумовлює застосування психолінгвістичного підходу до вивчення процесів номінації. Похідні одиниці від лексеми *fire*, а також і для сполук, у яких їхні фразеологічно зв'язані значення відтворюють ці ж два семантичні різновиди, ґрунтуються на семантичних ознаках “ведення вогню, стрільба” [Кунин, с. 123] *fire into the brown (of them)* – стріляти по виводку, які є позначенням певної реальної ситуації, такої, як утворення диму під час горіння, посилення процесу горіння внаслідок додавання до вогню легкозаймистих речовин, необачне поводження з вогнем і ті наслідки, які воно може мати для людини, пор. англ. *there is no smoke without fire* “немає диму без вогню” [АУФС, с. 939]; *put (add, heap) the fat (fuel) to the fire* “підливати масла у вогонь” [АРФС, с. 264; АУФС, с. 483] (“погіршити суперечку чи сварку” [LDEI, с. 116]); *play with fire* “по-дурному ризикувати” [LDEI, с. 114] (досл. “тратися з вогнем”); укр. *диму без вогню не буває* “все має свою причину” [УРФС, с. 50]; *підливати масла (олії і т.ін.) у вогонь* “підсилювати, розпалювати, збуджувати чимсь певне почуття, переживання, суперечку і т. ін.” [ІЛС “СУ”]. Проте, розглядаючи їх символічні характеристики, варто все ж таки говорити про стереотипність уживання цих образних одиниць у певних знаково-символічних ситуаціях.

Розглянемо спершу семантичні ознаки інваріантної лексеми *fire*, яка вживається в образних одиницях на зразок фразеологізмів і прислів'їв, які стали стереотипними для носіїв англійської мови. Ці стереотипні одиниці

а) **характеризують людину**, зокрема:

1) “її емоційний стан, почуття”: *fire that closest burns most of all* [Кунин, с. 331] – тут закодований такий символічний смисл: чим більше тушити

пожежу (вогонь), тим вона є сильнішою, тобто, чим більше приховувати пристрасі, тим вони є палкішими;

2) “пристрасті”: *a fire in the blood* [АРФС, с. 278] (досл. “вогонь в крові”); або з виявленням градуальної семи ‘палкої (надзвичайної) пристрасі’ *fire and fury; full of bush fire* букв. “сповнений вогню як при пожежі у буші (африканських чи австралійських чагарникових заростях)”, тобто “дуже енергійний, життєрадісний, відважний, мужній” [АРФС, с. 278]; *a ball of fire* “хтось сповнений енергії та ентузіазму” [LDCE, с. 99] (досл. “вогняна куля, куля вогню”); *fire in one’s belly* “сильне бажання” [LDCE, с. 597] (досл. “вогонь у когось в череві”), де, однак, є підстави витлумачити значення англ. *fire* на рівні внутрішньої форми як і таке, що відповідає знаково-символічній ситуації “болісне почуття”; *catch (take) fire* – запалати пристрасями;

3) “надзвичайну обдарованість”: *set the Thames on fire* [Кунин, с. 331]. Проте тут треба зауважити, що словник подає для цього образного стереотипного вислову і протилежне значення, яке співвідносне з російським прислів’ям: рос. *Звезд с неба не хватает*.

В українській мові маємо стереотипні символічні позначення:

1) “лихої, недоброї людини”: *І на терновім вогні не горить* [Кожуховська 2001, с. 22]. Значення цього фразеологізму пов’язане із народним повір’ям, що тільки на терновому вогні (вогнищі, розпаленому із гілок терну) можна спалити тих, кого вважали відьмами, упирями. Один із таких випадків спалювання описав І. Франко у статті “Сожжение упыррей в с. Нагуевичах в 1831 г.”, де, зокрема, пише: “Зачали люде радити, що ту робити з тими упирями, і вважали їх спалити на огні. А Гаврило каже: – Нічого їм ваш огонь не зашкодить. Тільки терновий та ялівцьовий огонь може їм допечи, а інший ні” (Киевская старина. – К., 1890. – т. 29. кн. 4. – с. 113) [там само, с. 22–23]. Очевидно тому з-поміж фразеосемантичних синонімічних варіантів цього фразеологізму є такі: *не з біса лукавий; нечиста*

сила; чорна душа; ні гріха, ні сорому, які містять міфологічні аломотиви гріховності, зв'язку з нечистю тощо;

Чимало інших одиниць утворилися як маркери стереотипізації знаково-символічних ситуацій, пов'язаних із переосмисленням семантики вогню, які позначають:

1) “роздмухування маленької локальної проблеми у велику”: англ. *little chips light great fires* [Кунин, с. 166] – рос. переклад: “маленькими щепками можно разжечь большой пожар” (пор. рос прислів'я *От копеечной свечки Москва сгорела*);

2) “врятованої людини від небезпеки”: *a brand from (out of) the fire* [Кунин, с. 114];

3) “виконання замість когось важкої (тяжкої) роботи”: англ. *pull somebody's (или the) chestnuts out of the fire (pull the chestnuts out of the fire for somebody)* [Кунин, с. 164] – рос. переклад: “таскать каштаны из огня для кого-либо, делать за кого-либо трудную работу” / укр. 408. а) *Загрибати жар чужими руками* (Сл. ід., 116); б) *Чужими руками жар загрибати* (Скр., 75);

4) “штучного створення проблеми”: англ. *put the chestnuts in the fire* [Кунин, с. 164] – рос. переклад: “заварить кашу”;

5) “небезпеки для людини”: англ. *play with fire* – грати з вогнем [Кунин, с. 331]; укр. а) *Грати з вогнем* (Бат., 33); б) *Гратися з вогнем* (Сл. ід., 81); в) *З огнем не грайся* (Прип., 231); г) *Огнем граєш* (Ном., 70) – [Пазяк 2001, № 285]; *гратися з вогнем* “поводитися необережно, займатися чимось небезпечним, не думаючи про наслідки; ризикувати” [УРФС, с. 16].

б) “якщо є явище, то є і причина його наявності, появи”: англ. *there is no smoke without fire*; укр. *диму без вогню не буває*;

7) “порятунку когось” від біди: англ. *pull (snatch) somebody out of the fire* [Кунин, с. 331]; від знищення, руйнації: англ. *have something out of the fire*;

8) “критику”: англ. *direct one's fire against*;

9) “заподіяння собі шкоди”: англ. *build a fire under oneself* – “рити яму самому собі”.

Інваріантні лексеми *fire/ вогонь* у стереотипних одиницях зберігають свою амбівалентну природу як позитивного, так і руйнівного начала вогняної стихії.

Так, зокрема міфологічні архетипні мотиви збережено у таких стереотипах, як *fire and brimstone* – “пекельні страждання”, *geena vognenna* – “місце пекельних мук людини”; *promethean fire* – *прометеїв вогонь*, що вживається носіями англійської і української мов на позначення життя загалом.

Культурно-історичні релікти стереотипізувалися в англ. *put to fire and sword* – *предать огню и мечу*; [Кунин, с. 331] *with fire and sword* – “вогнем і мечем” / укр. *вогнем і мечем* (книжн.) – “з великою жорстокістю, нещадно”. Ці фразеологізми походять з вислову давньогрецького лікаря Гіппократа: “Що не лікують ліки, то лікує залізо, що не лікує залізо, виліковує *вогонь*”, тобто хірургічний ніж або припікання. Пізніше цей вислів набув іншої форми й іншого значення. Уже римський поет Овідій словами “вогнем і мечем” (*igni et ferro*) змальовував картини безжального знищення ворога і спустошення пожежами його земель. Є підстави вважати, що цей вислів слугував витокom назви “залізний канцлер” стосовно Отто фон Бісмарка (1815 – 1898). Вислів набув популярності після виходу у світ (1884) історичного роману-трилогії Генріка Сенкевича “Вогнем і мечем” [ШФСУМ 2010, с. 59].

Наявні також безеквівалентні стереотипні одиниці, утворені унаслідок переосмислення основного навантаження інваріантної лексеми *fire*. Це насамперед такі стереотипні одиниці, в яких актуалізовано лінгвокультурну інформацію на зразок *hell-fire club* – заст. клуб непуцящої “золотої” молоді (ці клуби були поширені на поч. XVIII ст.). Фразеологізм *Hermes' (St. Elmo's) fire* [Кунин, с. 331] – вогні Святого Ельма (явище атмосферного електричного струму), можливо, є не зовсім зрозумілим і для носіїв сучасної англійської мови. Св. Ельм (відомий також як Еразм Формійський), покровитель моряків,

був єпископом у Сирії. За легендою, його катували дуже жорстоким способом, садовлячи на розпечене до червоного кольору залізне крісло. Можливо, саме тому неаполітанські моряки, а згодом і фізики почали називати електричні розряди, що з'являються на щоглах кораблів, “вогнями святого Ельма”, особливо під кінець грози: через це такі вогні вважались щасливим знаком, свідчачи, що святий молиться за моряків (Яков Кротов “Словарь Святых” *Acta Sanctorum*, июнь, т.1; *Butler*, 2.6; *Flahault R. S. Erasme*. 1895. Память 2 июня, 4/17 мая) [ел. ресурс : Кротов].

Наступна безеквівалентна фразеологічна одиниця *council fire* [Кунин, с. 330] – іст. позначає вогнище, яке розпалюють індійці під час нарад. Національно-маркованим є фразеологізм *Kentish fire* [Кунин, с. 332] – рідк. вж., який пов'язують з гучним вираженням аудиторією своєї незгоди чи нетерпіння (цей вислів виник у зв'язку з гучними зборами, які проводилися у Кентев 1828-1829 рр. і були спрямовані проти Catholic Relief Bill). Сюди можна віднести і фразеологізм англ. *St. Anthony's fire* “бешиха” [БАРС: 1, с. 516] (досл. “вогонь святого Антонія”), що походить від повальної смертоносної рожі XI ст., що її зцілювали моці св. Антонія.

Хоча ці етномарковані стереотипи з точки зору функціональної стилістики належать до пасивної лексики і фразеології, проте у мовній свідомості англійців і американців та інших носіїв англійської мови вони закріпилися як певні стереотипи і продовжують уживатися на позначення знаково-символічних ситуацій.

В українській фразеології наявні також фразеологізми і прислів'я з базовою лексемою *вогонь*, що є безеквівалентними: *Викликати вогонь на себе* – “перебирати на себе найважче, першому наражатися на небезпеку, брати на себе відповідальність”. *Лінія вогню* – “найважче, найнебезпечніше місце” [ВТССУМ 2004, с. 153]. Два останні найкраще демонструють їх стереотипну символічну природу, яка реалізується у різних варіантах.

Якщо говорити про символічну стереотипізацію вогню, то цей процес характерний як власне для інваріантних лексем *fire* / *вогонь*, які зазнавали

переосмислення, різних конотацій і оцінок, так і для їх варіантів, у внутрішній формі яких закодований первісний архетипний символічний зв'язок з багатьма семантичними ознаками цих лексем. Подеколи різна варіантна диференціація базових лексем пояснюється неоднаковими обставинами і має різні фактори її компенсації у кожній з мов. Так, наприклад, нерівномірність розподілу лексико-семантичних варіантів базових лексем у плані їх вживання у фразеологічних і прислівних одиницях компенсується у такий спосіб: відсутність уживаності тієї чи іншої вторинної назви у внутрішньофразеологічному контексті балансується тим, що синонімічне їй значення виражається в контексті цілісного значення всього фразеологізму чи прислів'я, ніби щоразу заново мотивуючись тією ж вихідною одиницею базового (інваріантного) слова. Семантичний розвиток інваріанта у складі фразеологічних одиниць і прислів'їв ніби дублює, тобто ще раз відтворює виникнення відповідного лексико-семантичного варіанта. Результатом цього є відношення синонімії між обома семантичними варіантами, фразеологічним і лексичним, але ця синонімія має тут не абсолютний, а відносний характер, оскільки фразеологічне значення сприймається як стилістично марковане, натомість словниковий лексико-семантичний варіант є стилістично нейтральним. Це, у свою чергу, пояснюється тим, що внутрішня форма фразеологізму позначає конкретний наочний образ, і у контексті цієї внутрішньої форми образне вживання інваріанта також зберігає свою первісну образність, уже втрачену відповідним лексико-семантичним варіантом. При цьому наявність у інваріанта певного фразеосемантичного варіанта необов'язково передбачає наявність у нього синонімічного лексико-семантичного варіанта. А відтак, можна сказати, що діапазони семантичного варіювання слова у лексичній та фразеологічній площинах до певної міри збігаються, але водночас вони виявляють і відмінні значеннєві варіанти.

Повертаючись до випадків вираження назвами вогню явищ зі сфери ЛЮДИНА, зазначимо, що власне афективно-емоційне значення виражається

цим же англійським словом також і у фразеологічному контексті, але значно рідше, пор. *fire and fury* “неймовірна пристрасть” [АРФС, с. 278] (досл. “вогонь і лютя (шаленство)”) (крім того, беручи до уваги наявність в англ. *fire* окремого лексико-семантичного варіанта “запал, натхнення”, можна розглядати наведену сполуку швидше як неідіоматичну).

Але варто підкреслити наявність і тут складних, неоднозначних випадків. Так, дещо амбівалентним видається похідний семантичний (фразеосемантичний) варіант *on fire* “дуже привабливий, еротичний” (досл. “у вогні, охоплений полум’ям, палаючий”) (*She is really on fire! Look at those jet-set people! Each of them is just on fire*) [DAS, с. 264]. З одного боку, природним здається вбачати тут витлумачення семантики вогню в емоційному, конкретніше, емоційно-сексуальному плані і, отже, використання цього фразеологізму для вираження еротично збудженого стану певної особи чи її еротичну привабливість, пор. у цьому ж плані сленгове значення прикметника англ. *hot*, що означає і “сексуальний, такий, що викликає відповідні емоції; сексуально збуджений”: *Man, is that chick hot! She’s not my idea of hot* [DAS, с. 188].

Базова лексема *fire*, реалізуючись у різних фразеосемантичних варіантах, розкриває синонімічний потенціал своїх стереотипних значень у складі фразеологізмів і прислів’їв. Окрім того, як показує матеріал словників синонімів і антонімів англійської мови, на парадигматичному рівні ця лексема вступає в антонімічні відношення з такими словами: *cold, frigidity, apathy, dullness* тощо, утворюючи бінарні пари [Девлін 2002, с. 141]. На тлі опозиційних відношень *гаряче* (вогонь, жар) – *холодне* (холод) актуалізуються значення, пов’язані з протиставлення вогню як явища теплого чомусь холодному: *fire – cold, fire – frigidity*. Як зазначає Д. Хайрулліна, антонімічні пари *fire – apathy, fire – dullness* розкривають зв’язок вогню з його метафоричними стереотипними значеннями такими, як “енергія, жвавість”, які протиставлені “нудзі” [Хайрулліна 2010, с. 130].

Словотвірна парадигма базової лексеми *fire* дає змогу говорити про те, що найпоширенішим способом словотворення інших слів із семантикою вогню, які є похідними від цієї лексеми, є конверсія: *fire* (n) “вогонь” – *to fire* (v) “горіти запалювати, стріляти (перен.), надихати, (розм.) звільняти”.

Серед похідних лексеми *fire* є іменники, утворені за моделями v + er (*firer*), v + ing (*firing*); прикметники, утворені за моделями n + able (*fireable*), n + less (*fireless*) [там само].

Окрім конверсії, також продуктивним способом творення лексико-семантичних варіантів зі значенням вогню, є словоскладання, або композитна номінація. Скористаємося результатами, зробленими Д. Хайрулліною, яка виявила близько 65 композитів з компонентом *fire*, більшість з яких є іменниками, утвореними за моделлю n + n. Компонент *fire* може бути як першим компонентом композитів *fire-pan*, *fireside*, *fireworks*, так і другим – *campfire* и др. За семантикою ці композити переважно пов’язані з семою ‘гасіння пожежі’: *fireproof*, *fireman*, *firefighter*, *fireboat*, *fire-truck*, *fire-extinguisher*, *fire-hose*; меншою мірою з семою ‘стрільба’: *fire-arm*, *fire-nest*, *crossfire*, *counterfire* тощо [Хайрулліна 2010, с. 130]. Це свідчить про те, що вогонь у свідомості носіїв англійської мови стереотипізувався як небезпека, знищення, смерть.

Словотвірна структура лексеми *вогонь* в українській мові не така розвинена, скоріше, маємо говорити про формотворчий потенціал власне базової лексеми *вогонь*, згідно з даними різних словників.

Так, у “Фразеологічному словнику української мови” (В. Ужченко) подається низка фразеологізмів з компонентом *вогонь*, з-поміж яких лише одна лексема *вогнище*: *домашнє (родинне, сімейне) вогнище* є похідною від лексеми *вогонь*, яка утворена суфіксальним способом. *Своя оселя, родина, сім’я. – Ставши під сухими дубами, обернулася на своє родинне вогнище, яке пригасло ось такої прикрашеної в цвіт і щебет вродливої весни* (Є. Гуцало. Через вишневу гору). *Вогнище* здавна було символом дому, рідних порогів, родини, рідних країв [ФСУМ 1999, с. 20]. В інших фразеологізмах

спостерігаємо лише зміну форми лексеми *вогонь*: *вогнем* (*полум'ям*) *дихати на кого* [...]. Мати злість на кого-небудь, виявляти вороже ставлення до когось. *Так ні, усе сичить, і сичить, і вогнем дихає на нас* (М. Стельмах. Щедрий вечір) [там само]. Синонімами до цього фразеологізму є його фразеосемантичні варіанти з іншими компонентами: *дивитися чортом, дивитися вовком*. Такі форми лексеми *вогонь* зафіксовано і в інших фразеологізмах: *вогнем* (*огнем*) *і мечем*; *гра з вогнем* (*гратися* (*грати, бавитися*) *з вогнем, пустити з вогнем*).

Ці й інші відмінкові форми досліджуваної лексеми у складі фразеосемантичних варіантів *з вогню та в полум'я, між двох вогнів* засвідчують, що і в мовній свідомості українців вогонь посідав важливе місце, а його архетипні мотиви трансформувалися у стереотипні уявлення, пов'язані із символікою вогню. Як зазначає Л. Кожуховська, йому приписували цілющу силу, в нього вірили як у стихію, що очищає. “Якби ми не знали, що божества вогню і світла займали важливе місце у віруваннях слов'ян, ми змогли б у цьому пересвідчитися з численних слів, що мають в основі уявлення вогню і світла”, – зробив висновок О. Потебня. Вважаючи за негоже смітити хлібом, крихти старанно збирали й кидали у вогонь. Після жнив спалювали солом'яну постіль і старі личаки, скакали через розведене полум'я і скурювали одяг від хвороб і чарів. Переходячи в нове житло, переносили зі старого й вогонь. Вогонь з печі нікому не позичали, бо думали, що з вогнем піде й домашнє благополуччя [Кожуховська 2001, с. 27–28].

Загалом побутові спостереження за піччю і вогнем народили чимало українських фразеологізмів: *осипало вогнем; лице запалало вогнем; як огонь на суху соломку; попасти з вогню та в полум'я; тікати як від вогню; живий вогонь; купальський вогонь*[там само].

Здебільшого словотвірний потенціал української лексеми *вогонь* розкрито при з'ясуванні її етимології. Так, в Етимологічному словнику української мови у семи томах наявні такі деривати: *вогневиця* “гарячка”, *огневиця, вогник, огник* “мандрівний вогонь”, *вогнисько, вогнище, огнище*,

вогнівка (ент) (вид метелика-шкідника) [*огнина*] “іскра”, [*огниця*] (ент) “жучок *Ругошгоа*”, Ж, [*огняк*] (орн) “червоноголовий сорокопуд”, [*огнянець*] “демон, дух вогню” Ж, [*вогняниця*] (вид грибів) Ж. [ЕСУМ 1982, т.1, с. 413]. Здебільшого, це суфіксальні утворення.

Міфологічні аломотиви вогню збережено в таких мовних одиницях, які утворилися на основі лексеми *вогонь* і закріпилися як стереотипні уявлення українців про *Вогненну річку* – міфологічну річку, що відокремлює світ живих від світу мертвих; перешкоду, яку потрібно подолати людині або її душі по дорозі на “той світ”. Зображуючи пекло як гарячу смолу, народна фантазія поєднала з ним уявлення про вогняну, киплячу річку. У віршах про Страшний суд розповідається, що тектиме річка вогняна і горітиме *вогонь* від землі до неба, і спалить він гори, ліси, птахів і звірів. Грішні душі, очистившись у вогняній річці, діставатимуться з тих вод неводом. Походження вогненної річки приписується сатані [Войтович 2002, с. 81]. Як бачимо, від іменника *вогонь* в українській мові за допомогою суфіксації утворився прикметник *вогнений*. Див. фразеологізм *Геєна вогненна* – “місце пекельних страждань людини”.

Вище згадані етимологічні версії українських похідних іменників мають також міфологічну природу. Так, наприклад, *вогник* (*огник, вогонь*) – це назва хвороби, яка стала наслідком нешанобливого ставлення до вогню. У народі має ще назву рожа – від гострого запалення шкіри, яка стає рожевою або яскраво-червоною. Для лікування вогнику повсюдно використовувалося вугілля. Один із варіантів – хворий висовував голову крізь вікно, а хтось із домашніх обводив кругом голови гарячим вугликом, який потім викидали на вулицю [Войтович 2002, с. 82].

Цікавим безеквівалентним похідним утворенням від лексеми *вогонь* є *вогнищанин*, яке вживалося у слов’ян на позначення служителя *небесного вогню*. Небесний вогонь, за віруванням, був посланий з неба богами як найвеличніший дар людям. З тих далеких часів, коли людина стала володіти вогнем, вогнищанином став називатися старійшина, духовний провідник

племені. Тоді сильніші родові вогнища підкоряли собі слабші. Так виникло багато об'єднаних племен: поляни, древляни, волиняни, сіверяни та ін. Всі вони були вогнепоклонниками, будували храми, де горів вічний вогонь, підтримуваний жерцями [Войтович 2002, с. 82].

Наведемо ще деякі версії походження похідної лексеми *вогнище*, яка в сучасній свідомості українців пов'язана з родинним затишком, берегинею якого є жінка, що вже стало етнокультурним українським стереотипом. *Вогнище (домашнє огнище) – священний вогонь*, який підтримувався постійно. За стародавнім міфом, бог-громовержець послав з неба блискавку, запалив нею на землі вогонь і збудував перше вогнище. У тому ж вогні він породив і душу первісної людини, призначивши її служити вогнищу, і встановив сімейний союз, домогосподарство і жертвний обряд. Вогнище стало визнаватися сімейним, родовим божеством, що оберігає щастя дому і родичів, верховну владу над якими і господарський нагляд чинив старший у родині.

Символізацію першості в домі господаря Місяцем можна пояснити далеким відлунням найвищого соціального стану жерця. Водночас символізація ролі жінки Сонцем може означати не тільки розміщення її на середньому рівні в координатах Світового дерева, а й у центрі як охоронниці домашнього вогнища, затишку. У багатьох народів запалював вогнище лише чоловік, а зберігала його жінка [там само, с. 82–83].

4.2.2 Стереотипна символіка варіантних лексем із семантикою “горіння” у складі фразеологічних варіантів англійської та української мов. Загалом варіантність – це різноманітні зміни в межах тотожності; при цьому тотожність фразеологізмів зумовлена: при семантичному варіюванні – наявністю смислового інваріанта і стабільної структури, при формально-структурних змінах – наявністю структурного інваріанта і стабільного значення. Смисловими інваріантами загалом для всіх варіантів: і лексичних, і фразеологічних є лексеми *fire* /

вогонь. Їх варіантами є лексеми *candle, hot, spark, heat, hell, burn, thunder (bolt), flame* в англійській мові та *свічка, гарячий, іскра, жар, пекло, полум'я, пекти (горіти, палити), грім (блискавка), полум'я* – в українській.

Смисловим інваріантом для фразеологічних варіантів є варіантні лексеми, які у їх складі зумовили образно-символічне стереотипне значення. Звідси, під фразеологічними варіантами розуміємо фразеологічні одиниці, тотожні за образно-символічним і стереотипним значенням і граматичними функціями при частковій відмінності в компонентному складі, у словоформах компонентів або в їх порядку чи кількості.

Лексичне варіювання, або власне фразеологічне варіювання, полягає в синонімічній заміні одного компонента іншим. Вони не змінюють образ, що ліг в основу фразеологічного значення. Ця заміна відбувається в межах лексем одного синонімічного ряду.

Заслуговує на увагу національно-культурна маркованість внутрішньої форми етнокультурних фразеологічних варіантних одиниць із семантикою вогню в українській мові. Важливе значення при цьому має і структурно-семантичне моделювання відповідних трансформ та встановлення їхніх парадигматичних зв'язків.

За логічними і семантичними протиставленнями, за позначенням стереотипних ситуацій ці одиниці на основі компонента, у внутрішній формі якого закодовано образно-символічне значення вогню, об'єднано у **8 груп**.

4.2.2.1 Варіантні лексеми *candle / свічка* у складі фразеологічних варіантів англійської та української мов. **Перша група** включає одиниці з компонентом *candle / свічка* як варіантні лексеми інваріантів *fire/вогонь* у різних виявах мотиву “горіння”. У тлумачному словнику англійської мови [Longman Dictionary, <http://www.ldoceonline.com/dictionary>] лексема *candle* поається з таким значенням “воскова палиця з рядком по центру, яку ви запалюєте, вона горить / світиться”, яке є цілком еквівалентним першому значенню, що

подається у Словнику української мови (див. про це нижче) і засвідчує спільний мотив “горіння”, характерний для інваріантних лексем *fire/вогонь*, який сформувався у давній свідомості індоєвропейців і був покладений в основу цього вже стереотипного значення в обох мовах.

Англо-український словник [АУС Балла 1996, с. 172] дає значно ширшу семантичну структуру цієї лексики:

1. n 1) свічка (як одиниця сили світла);
- 2) військ. димова свічка;
- 3) військ. світна авіабомба; 4) газовий пальник.

Міфологічні аломотиви горіння свічки, про які йшлося в попередньому розділі при визначенні архетипної символіки загалом вогню та його реліктів, до яких належить і свічка, стали джерельною базою для утворення численних фразеологічних варіантів на позначення різних стереотипних ситуацій, пов’язаних із символікою свічки як втіленням вогню.

Так, у свідомості представників англомовних етносів лексема *candle* переосмислилася у складі фразеологічних варіантів, що у своєму образно-конотативному значенні позначають різні стереотипні знаково-символічні ситуації, зокрема:

- 1) певної критики, коли вчинки чи дії не мають жодного порівняння: *cannot (или is not fit to) hold (или show) a candle to* [Кунин, с. 136];
- 2) допомогати комусь виконувати роль підлеглого: *hold a candle to somebody* [Кунин, с. 136];
- 3) схибити, зійти з істинного шляху: *hold a candle to the devil* [Кунин, с. 136];
- 4) даремно витратити сили, даремно марнувати зусилля: *hold a candle (a fathering candle) to the sun* [Кунин, с. 136];
- 5) давнього звичаю на аукціонах: заст. *let (sell) by inch of candle* [Кунин, с. 136];
- 6) званої вечері: *a lighted candle* [Кунин, с. 136];

7) **при виголошенні тосту, коли випивають за здоров'я панночки** (шекспірівський вислів): заст. *drink off candle-ends (for)* [Кунин, с. 136].

У Словнику української мови [СУМ 1978, т. 9, с. 97] подаються такі значення лексеми **свічка**:

1. Паличка воску, лою, стеарину з гнотом усередині, яку використовують для освітлення. Подається також образне значення лексеми свічка, пов'язане з цим першим значенням. *Свічки їх життя почали горіти кожда в інший бік* [Франко 1950, т. 4, с. 200]. Частотними є також образні значення свічки, вживані в українських порівняннях: *Білі берези блищали, неначе білі воскові свічки* [Нечуй-Левицький 1956, кн. 2, с. 352]; *Очі сяли, як свічки гарячі* [Максим Рильський 1960, кн. I, с. 231];

2. спец. Пристрій, за допомогою якого запалюють пальну суміш;

3. мед. Лікувальний препарат у вигляді маленької палички з одним конусоподібним кінцем, який використовують при лікуванні геморою, запору і т. ін.

4. фіз. Одиниця виміру сили світла. Згідно з міжнародною угодою за одиницю сили світла прийнята свічка;

5. перен. Прямий, вертикальний зліт вгору (м'яча, літака і т. ін.).

6. діал. Очанка.

Насамперед, варіантна лексема *свічка* розкриває своє образно-символічне значення у різних фразеологічних варіантах, які вже стали стереотипними одиницями в українській етнокulturі. Які міфологічні й обрядові мотиви вогню стереотипізувалися через аломотив “горіння свічки” прокоментуємо такими відомими традиціями українського народу, його повір'ями, забобонами, прикметами тощо.

Вогонь і його тепло в різних формах (зокрема і формі свічки) і донині залишається однією з основ життя кожної людини, беручи участь у формуванні багатьох її стереотипів. Тому не дивно, що вже у стародавні часи люди сприймали вогонь як образ (символ) життя. Стародавні мислителі, зокрема філософи Давньої Греції, розглядали вогонь як одну з основ

світобудови і називали вогнем, зокрема, ті сутності, які у сучасній науці називаються силами чи енергіями. Стереотипними стали вірування українців про те, що погану енергію в домі можна знищити, випалити вогнем. Для цього запалюють свічку, куплену в церкві, і обходять усі кімнати за годинниковою стрілкою, хрестячи всі кути, стіни, вікна і читаючи “Отче Наш”. Уважають, що там, де свічечка потріскує або ж гасне, зібралось багато поганої енергії, яка негативно впливає на здоров'я всіх членів родини. [Афанасьєв 1995, с. 47].

Насамперед вогонь став важливою складовою будь-якого священнослужіння, а в деяких суспільствах, зокрема у стародавніх суспільствах Стародавнього Близького Сходу люди стали йому поклонятись як прояву Божества. Свічки були вже відомі в ті часи і, очевидно, були досить поширені, оскільки дозволяли розпалювати і підтримувати вогонь невеликими зусиллями. З поширенням у світі єдинобожжя, в першу чергу у формі християнського віровчення, свічки, так само як багато інших речей, створених людьми в язичницькі часи, продовжили своє існування як елементи богослужіння, але їх роль була переосмислена. Вони, так само як і ікони, почали розглядатись віруючими як символ життя, як символ єдиного Бога, який згідно з християнським віровченням і є саме Життя. Саме з цим пов'язані звичаї ставити свічку (підтримувати життя) при всіх найважливіших подіях у житті людини [Олександра Чаус Символ світла у християнській традиції / Режим доступу : <http://risu.org.ua/ua/index/exclusive/kaleidoscope/34277/>]

Свічка як уособлення небесного вогню відігравала значну роль і в обрядовому житті українців: під час народження, весілля та смерті. Свічка набула особливого значення в народній магії, її застосовували як один із найважливіших оберегів. Є декілька обрядів ворожіння з використанням свічок. Найпоширеніше ворожіння зі свічкою чи скіпкою. У Галичині так часто ворожили на смерть. Учасники збиралися в хаті, одна з дівчат запалювала скіпки й роздавала їх присутнім, які при цьому співали:

*Ай ке би-м знав, єж погину,
Запалив би-м і свою хатину:
Най би вона ізгоріла,
Що мене не приютила!*

Згідно із віруваннями, чия скіпка швидше погасне, той помре раніше. Учасника ворожіння, в якого вона перестала горіти, всі обступали, співаючи:

*Не покидай же нас, наш милейкий,
У світ не ходь далечейкий:
Бо нам без тебе, сивий голубе,
Ой тяжко, тяжко, ой тяжко буде!*

Якщо скіпка гасла в дівчини, то її готували до смерті й, поклавши на лаву, оплакували. Іноді молодий хлопець пропонував їй одружитися, і вона одразу “воскресала”.

Ворожіння на Івана Купала традиційно проходить так: дівчата дістають з-за пазухи заздалегідь приховані свічки, прикріплюють їх – кожна до свого вінка, а потім пускають їх на воду. Якщо вінок пливе добре і свічка горить – дівчина незабаром вийде заміж; коли крутиться на місці – ще дівуватиме; якщо ж вінок пристане до далекого берега – туди дівчина й заміж піде; якщо ж свічка топилася, це віщувало смерть.

Свічку запалювала баба-пупорізка при важких пологах, щоб пришвидшити народження дитини.

У весільному обряді для молодого і молодої виготовляли перед весіллям індивідуальні свічки.

У поховальному обряді слов'янських народів, в тому числі українців, свічка відігравала дуже важливу роль. Коли помирала людина, обов'язково годилося запалити свічку, яка згодом мала освітити шлях у царство пітьми. Не запалити свічки при покійному – вважали великим гріхом. Без свічки він був би у вічній темряві. Якщо траплялося так, що свічку не запалювали, її намагались “послати” померлому з іншим мерцем. Під час похорону завжди спостерігали за тим, як вона горіла, щоб спіймати момент, коли смерть

забирає душу. Якщо вогник свічі здригався, казали, що це душа вийшла з тіла попрощатися з усіма, кого любив померлий. Свічка мала горіти, доки тіло перебувало в оселі [100 найвідоміших образів української міфології].

На Поділлі українці давали помани (обрядовий хліб) із запаленою свічкою на обідах, де вшановували померлого. Помани підносили тому, кого найбільше любив або з ким був близький покійник.

Особливе значення для українців мала страсна свічка (або як казали *громава, громничка, громниця*). Таку свічку святили на вечірній у Чистий четвер. Повернувшись із церкви, з нею обходили все своє господарство: стайню, клуню, комору, скрізь накопчували хрести при вході та на вікнах, що мало би оберігати від нечистої сили. Цю ж саму свічку брали наступного дня у Страсну п'ятницю, коли виносили плащаницю. Тоді вона набувала магічної сили: запалюючи її, згідно з уявленнями, можна було уникнути згубних наслідків грози, повені, пошесті, землетрусу, загасити пожежу, припинити епілептичний напад. Воскові кульки, зроблені зі свічок, освячених у Страсний четверг, вважали оберегом від пропасниці й носили як намисто. На Стрітення запалювали громничну свічку, щоб літо зиму побороло. Селяни іноді виливали такі свічки дивовижних розмірів – два аршини завдовжки й до десяти футів вагою.

На Харківщині вважали, що особливо велику силу мала свічка, яка горіла під час дванадцяти Страстей із року в рік. Хто має таку свічку, в того у хаті пануватиме лад, і в господарстві усе вестиметься. Таку свічку тримали на покуті.

У Києві ще з дохристиянських часів існував обряд Весілля чи Свята свічки. Напередодні святого Семена (14 вересня) увечері на Подолі збиралися гурти городян. Вертепний обряд Свята свічки відбувався як традиційне весілля: із “батьком”, “матір'ю”, “світилками”, “дружками”, “боярами”, “сватами” і “свахами”. Свято тривало до півночі – так вшановували свічку і загалом *обрядовий вогонь*. З деякими відмінностями, як свідчить відомий етнограф Василь Скуратівський, подібні обряди

відбувались у багатьох регіонах України [100 найвідоміших образів української міфології. – К. : Орфей, 2002. – 448 с].

Аломотиви горіння свічки передусім як символ життя, символ єдиного Бога; як уособлення небесного вогню в обрядовому житті українців: під час народження, весілля та смерті; як оберіг від нечистої сили стали джерельною базою для утворення численних фразеологічних варіантів на позначення різних стереотипних ситуацій, пов'язаних із символікою свічки як втіленням вогню.

Так, наприклад, численні фразеологічні варіанти з компонентом – лексемою *свічка* вживаються:

1) на позначення непридатності чогось, непотрібності: *Ані Богу свічки, ані чортові огарка* (Висл., 229; Фр., III, 1, 77); б) *З нашого Захарка ні Богу свічки, ні чортові угарка* (Ільк., 38; Ном., 127; Висл., 270; Фр., II, 1, 160; Укр. пр., 1955, 232; 1963, 390); г) *Ні Богові свічка, ні чортові кожух* (Закр., 191); *Ні Богові свічка, ні чортові огарок* (Чуб., 274); ... *Ні Богу офіра, ні чортові свічка* (Фр., II, 2, 485); *Ні Богу свічка, ні чортові кочерга* (Укр. пр., 1955, 232; Зак. пр., 95; Укр. пр., 1963, 403).

Ці фразеологічні варіанти стали стереотипними, адже маркують ситуацію, коли треба охарактеризувати нічим не примітну, посередню людину або коли немає ніякої користі, толку з кого-чого. Цікавим у зв'язку з цими образними характеристиками ситуації примітивності чогось є вислів А. Малишка: *“Ми за поезію великих почуттів; ми лише проти тієї інтимної лірики, що нічого не стверджує, нічого не заперечує, .. де немає ні глибоких людських переживань, ні справжньої любові, а солоденько-сиропні віршики чи мініатюри, з яких, як кажуть, ні Богу свічки, ні чорту кочерги”*;

2) коли не можна розшукати щось (когось), навіть докладуючи великих зусиль: *(і) чорт із свічкою не знайде* кого, що, ірон; *треба з свічкою вдень (серед (білого) дня) шукати (вишукувати)* кого, що.

3) для характеристики людини безвольної, податливої, м'якої вдачі: *мотузкі (мотуззя, свічки) можна сукати з кого; хоч свічки ліпі з кого;*

4) **при зоровому відчутті мерехтіння, ряботіння:** *свічки́ в оча́х засві́чуютьс́я (стаю́ть) / засвіті́лися (ста́ли); каганці́ в очах засвітили́ся* (Фр. сл., 1, 258);

5) **на позначення швидкої втрати сили, здоров'я через хворобу, горе; марніти, худнути** від переживань, хвороби: *та́нути / ста́нути як (мов, ні́би і т. ін.) сві́чка (віск (на со́нці)); як (мов, ні́би і т. ін.) скáпувати сві́чкою*

б) **для характеристики дівчини, її постаті, зокрема стрункости:** *як (мов, на́че і т. ін.) сві́чка.*

Слова-синоніми у цих фразеологізмах забезпечують стабільність образного уявлення про мотиви й аломотиви вогню і свічки як його символу. При цьому можуть взаємозамінюватися й контекстуальні синоніми: *моту́ззя, свічки́*, які в ізольованому вживанні не синонімізуються, проте у фразеологізмах *мотузкі́ (моту́ззя, свічки́) мо́жна сукáти з кого; свічки́ в оча́х засві́чуютьс́я (стаю́ть) / засвіті́лися (ста́ли); каганці́ в очах засвітили́ся* взаємозамінюються як контекстуальні синоніми.

Таким чином, план вираження (мовна оболонка) фразеологізму може зазнавати різних змін, однак загальне значення його не змінюється. Автор монографії “Фразеологія української мови” (1973) Л. Скрипник розуміє фразеологічні варіанти як утверджені традицією різновиди фразеологічних одиниць, що співіснують у мовній системі й мають те саме значення (для образних – внутрішній образ), але різняться між собою одним чи кількома (іноді всіма) компонентами лексичного складу або певними елементами граматичної структури [Скрипник 1973, с. 122].

Окреме питання пов'язане з тим, чи вважати варіантами тієї самої одиниці словесні комплекси з лексемами, що мають відчутні стилістичні відмінності. Так, фразеологізми, наведені у пункті 1), що вживаються на позначення непридатності чогось, непотрібності, є варіантами, а не синонімами, бо навіть заміна компонента іншого семантичного плану *Ні Богові свічка, ні чортові ко́жух; Ні Богу свічка, ні чортові ко́черга* не змінює ані образно-символічне значення цих одиниць, ані їх стилістичне звучання.

Хоча існує думка, що заміна лексичного компонента змінює характер образного представлення, а отже, приводить до витворення нового, синонімічного, вислову. Однак такий підхід дуже звужує межі варіативності фразем й надмірно розширює поняття фразеологічного синоніма. Кожний з таких виразів у словнику треба було б вміщувати як окрему словникову статтю, чого насправді не відбувається, оскільки ці фразеологізми мають тотожну семантику, синтаксичну сполучуваність, принципово не відрізняються семантико-стилістичними відтінками, а головне, – зберігають первинний образ сполуки. Як відомо, однією з основних ознак синонімічності фразем, поряд із семантичною тотожністю й однаковими лексико-граматичними характеристиками, називають відсутність у складі фразем однакових компонентів; при цьому фразеологізми-синоніми не допускають взаємозаміни компонентів у своєму складі. На думку В. Мокієнка, не слід кожен лексичну заміну вважати витворенням синонімічного фразеологізму. Фразеологізми походять з вільносинтаксичних сполучень, яким властива взаємозамінність компонентів [Мокиєнко 1989, с. 31], але це не змінює первинного образу фразеологізму. Словесна форма варіюється до безкінечності, стійкість же полягає в образі, вираженому фразеологізмом. Свідченням їх варіативності є єдність внутрішнього мотивування фразеологізму, його образу, що скріплює лексичний склад сполуки та його граматичну структуру.

Пор., у М. Номиса впорядковані й невпорядковані з погляду лексичної системи заміни: *ні Богові (лукавому) свічка, ні чортові (лукавому) ладан (ожог, гожуг, головешка, огарок, угарок, кочерга, каганець, дудка, ожуг)*. Таке розуміння варіанта дає змогу опрацьовувати подібні різновиди в одній словниковій статті: виділяти структурно-семантичні моделі, які широко використовуються в сучасних фразеостудіях. Лексичне варіювання – видозміна роздільно-оформленої, але семантично цілісної мовної одиниці, якою і є фразеологізм.

Лексична варіативність може бути не тільки якісною, що полягає в заміні одного компонента іншим, а й кількісною: у збільшенні чи зменшенні кількості компонентів фраземи зі збереженням її семантики: а) *димом догори пішло* (Скр., 261); б) *димом пішло* (Ном., 39); з *димом пішло*. Значення цих українських фразеологічних варіантів пов'язане з ситуацією зникнення когось (чогось) взагалі, у буквальному розумінні “зникнути безслідно”. В англійській мові маємо еквівалент *to vanish (disappear) into the blue*, що також буквально означає “зникнути”, а образно – “піти димом догори”. В українських фразеологічних варіантах маємо редукцію або нарощення образу, який лежить в основі фразем *димом догори пішло* і *димом пішло* за рахунок уточнення (прислівника місця – *догори*), що дим здіймається вгору, тобто до неба, відсилаючи до мотиву небесного вогню, звідки він і з'явився.

Взаємодія двох протилежних тенденцій у складі фразеологічних одиниць (тенденція до стабільності в семантиці, формі та їх структурі і протилежна – тенденція до формального оновлення мовної оболонки) породжує саме такі різноманітні фразеологічні варіанти – лексико-граматичні різновиди фразеологічної одиниці, які за тотожності загального значення й збереження образної основи допускають синонімічну заміну компонентів, видозміну їх порядкового розташування та граматичних форм.

4.2.2.2 Варіантні лексеми *hot / гарячий* у складі фразеологічних варіантів англійської та української мов. Друга група включає одиниці з компонентом *hot / гарячий* як варіантних лексем інваріантів *fire/вогонь* у різних виявах термічної семантики.

Зокрема, це стереотипні одиниці з атрибутивними відношеннями між компонентом з семантикою вогню і об'єктом, який характеризує цей атрибутив (ОЗНАКА-ОБ'ЄКТ). Ці стереотипні одиниці є варіантами загального інваріантного значення лексем *fire / вогонь*, які змодельовано за логіко-семіотичною ситуацією: кожному об'єктові властива певна якість: а) *Гаряча голова* (Скр., 102); б) *Гарячі голови* (Скр., 92). Тут маємо

переосмислене знаково-символічне навантаження атрибутива *гарячий*, який має термічну семантику і у своїй внутрішній формі пов'язаний у буквальному розумінні із семантикою вогню, адже гарячим об'єкт може стати у разі нагрівання, зокрема природним шляхом (на сонці) і шляхом вогню. Образне значення цього стереотипного вислову стосується людини, її психічно-емоційного стану, нестриманості, рішучості, навіть агресії. Те саме можна сказати і про стереотипний вислів *Під гарячу руку* (Сл. ід., 284).

Для того, щоб розкрити мотиваційну основу інших фразеологічних одиниць, у складі яких наявна варіантна лексема *гарячий*, маємо звернутися до лексикографічних джерел, а також до наукових праць, де дослідники намагалися це простежити, для з'ясування загалом термічної семантики цієї одниниці.

У своїй дисертації Я. Бечко зазначає, що різні “лексикографічні джерела свідчать про наявність у прикметника англ. *hot* таких значень: “1. той, що має високу температуру; 2. (про їжу) гострий на смак від прянощів; 3. запальний, пристрасний, енергійний, інтенсивний, скажений, нетерплячий, імпульсивний (одразу зауважимо, що подані семантичні різновиди, які виділяються в межах спільного для них лексико-семантичного варіанту, пов'язаного з емоційно-афективною сферою, можуть виступати як позитивно чи негативно марковані, а також як амбівалентні); 4. (у мисливстві) свіжий, гарячий (про слід); 5. (про музику, особливо джаз) ритмічний та емоційний; 6. (сленг) украдений; розшукуваний поліцією (відзначимо, що, на нашу думку, ця семантема може мати двоїсте мотиваційне витлумачення: через те, що поліція “гаряче” (інтенсивно, наполегливо) розшукує ці речі і того, хто їх украв, і через те, що вони “печуть” руки злодієві як небезпечний товар, від якого слід якнайшвидше позбутися); (про рису “небезпечний” у семантиці “гарячого” докладніше див. далі); 7. такий, що має високу температуру тіла як патогенну ознаку; 8. про одяг, у якому надто жарко; 9. дуже популярний; модний; 10. дуже добрий, висококваліфікований, той, що має високу якість; захоплюючий, привабливий, багатообіцяючий; 11. такий, що є сексуально

привабливим чи збудженим; 12. складний; небезпечний; 13. нещодавній, свіжий (про новини); 14. той, що має високу ступінь радіоактивності; 15. (про колір) насичений; 16. пов'язаний із відповідним технологічним процесом (наприклад, у металургії); 17. (в іграх) дуже близький до правильної відповіді; 18. принциповий щодо певних питань” [OALDCE: 1, с. 414; LDCE, с. 787-788; CEEDT; ChCD, с. 607; НБАРС; POD; АНД]” [Бечко 2011, с. 104] .

Окремі з цих значень стереотипізувалися у свідомості носіїв англійської мови і закріпилися у фразеологізмах, які почали вживатися на позначення різних стереотипних ситуацій, зокрема:

1) **занадто знервованого, емоційного стану людини:** *be in hot blood* [Кунин, с. 95];

2) **нестриманості людини, її гарячкуватості:** *hot blood* [Кунин, с. 95]; та синонімічний варіантний трансформ: *in hot (warm) blood* [Кунин, с. 96];

3) **нелогічних дій людини, яка постійно змінює свою думку, нерішучості:** *blow hot and cold* [Кунин, с. 97];

4) **незручного становища людини:** *like a cat on hot bricks* (пор., рос. *не в своей тарелке, сидеть как на углях, как на голках*, повним відповідником якого є англ. *be on hot coals* [Кунин, с. 176]) [Кунин, с. 151];

5) **агресії людини, її обурення:** *hot under the collar* [Кунин, с. 181];

б) **після надмірного живання алкогольних напоїв:** *hot coppers* (рос. (с похмелья) [Кунин, с. 201];

7) **місця бойових дій:** військ. *hot (warm) corner* (пор., укр. *гаряча точка*) [Кунин, с. 203];

8) **емоцій людини у разі схвалення її дій та захоплення цими діями або вчинками:** *hot dog!* [Кунин, с. 258].

Тлумачний Словник української мови в 11 т. подає такі дефініції лексеми укр. *гарячий*: “1. який має високу температуру; сильно нагрітий із відтінками а) (ім.) *гаряче* гаряча страва, їжа (переважно про перші страви); б) жаркий, палючий; в) (перен.) про яскраву барву, відтінок”. Іншими значеннями укр. *гарячий* є “2. сповнений енергії; енергійний, пристрасний;

який виражає пристрасть, сильне почуття; 3. який легко збуджується; запальний; дуже жвавий, рухливий; баский (про коней). 4. надзвичайно напружений; доведений до граничного напруження; запеклий, жорстокий (про бій, стрілянину); який потребує зосередження всіх сил (про час)” [СУМ 1973, т. 2, с. 37]. Значення “небезпечний” подає один з новітніх словників, але у зв’язку зі словосполученням *гаряча точка* [ВТССУМ] [Бечко 2011, с. 105].

Проаналізовані лексикографічні джерела дають змогу, слідом за Я. Бечко, припустити, що “англійський прикметник має найбільш розвинуту систему значень, які до того ж є досить різноманітними за своїм характером і включають низку “технічно-жаргонних” семантем. Є підстави вважати, що полісемантизм англ. *hot* значною мірою впливає на семантичну варіативність укр. *гарячий*. Однак новітній смисловий розвиток української лексеми (зокрема, пов’язаний з її вживанням у фразеологізмах) ще не знайшов адекватного відображення у відомостях лексикографічних джерел” [там само, с. 106] .

Спільною для цих варіантних лексем є модель смислового розвитку, згідно з якою температурна характеристика є ономасіологічною базою (*мотиваційною основою*) для вираження характеристик, пов’язаних із емотивно-афективною сферою, причому або ж безпосередньо співвідносних із властивостями й станами людської психіки, або ж із їхнім проявом у відповідних рисах тих чи інших різновидів людської діяльності. Зокрема ідеться про риси, які відзначаються високим ступенем інтенсивності їхньої реалізації. У цій емоційно-афективній площині найменування чогось як “гарячого” може мати як позитивну, так і негативну оцінну конотацію. Цікаво відзначити, що ця аксіологічна амбівалентність знаходить досить чітко виражену паралель у вторинному розвитку прикметника *гарячий* в інших значеннєвих сферах, де семантика горіння, з одного боку, мотивує вираження як позитивних якостей (проте це зрідка), а з другого боку, вона ж виступає внутрішньою формою для вираження рис, негативних у тому чи

іншому плані, зокрема пов'язаних із негативним впливом на людину [Бечко 2011, с. 106]. Проаналізуємо це на прикладах.

Надзвичайно емоційний стан людини маркує фразеологізм *Гарячку пороти* (Бат., 27) [Пазяк 2001, № 257], де також виявляється ознака надмірності. Загалом цікаве походження має цей вислів. Основне його значення “діяти вкрай необачливо, поспіхом, гарячкувати”, де прислівник *вкрай* має семантику верхньої межі вияву чогось, а тому тут підсилює вияв психічно-емоційної поведінки людини. Гарячка тут – це натяк на ненормальний, посилений жар у лихоманці. Спершу вислів стосувався того, хто у стані підвищеної нервозності поспішав виправити брак (розпороти неправильно пошиту річ) і зрештою псував її загалом (версія наведена з Историко-этимологического словаря “Русская фразеология” А. Бириха и др.: словникова стаття рос. *Пороть горячку*). Згодом вислів набув стереотипізації і почав уживатися у тій ситуації, про яку йшлося вище.

У попередньому матеріалі було зроблено висновок, що архетипний аломотив “небезпеки вогню” має міфологічну природу, який згодом стереотипізувався у свідомості носіїв різних мов, зберігши первісні уявлення про вогонь, насамперед як про небезпеку для людини. Очевидно тому у таких стереотипних варіантах, як а) *Вловити на гарячому* (Сл. ід., 56); б) *Впіймати на гарячому* (Сл. ід., 62); в) *Ловити на гарячому* (Сл. ід., 187); г) *На гарячій учинку го імили* (Фр., I, 2, 427); ґ) *На гарячому застукати* (Бат., 98); д) *Пійматися на гарячому* (Сл. ід., 293); е) *Спіймався на гарячому* (Сл. ід., 353; Укр. пр., 1963, 372), 436. *Застукати на гарячому* (Скр., 94), що мають значення “викрити когось на місці злочину”, тобто на місці небезпеки, згаданий аломотив покладений в основу їх образно-символічного навантаження.

Ситуацію безвідного стану закодовано у фразеологічних варіантах а) *І сюди боляче, і туди гаряче* (Чуб., 275); б) *І сюди гаряче, і туди боляче* (Зін. Кл., 326; Ном., 154; Закр., 169; Фр., I, 2, 427); в) *І туди гаряче, і туди боляче* (Шиш.-Іл., 33); г) *І тут боляче, і там гаряче* (Фр., I, 1, 106) [Пазяк 2001,

№ 578], де компонент *гарячий* актуалізує аломотив небезпеки, зокрема, коли у людини немає вибору і виходу. Цікавими у зв'язку з цим є вже не фразеологічні варіанти, а синонімічні вислови на позначення безвихідного становища людини: *Як не мостися, а все мультко. Сюди кинь, туди кинь, то все голим на п'яти.*

Ситуація обережної поведінки на майбутнє, пов'язаної із поразкою, невдачею, відвертою відмовою у чомусь, закодована у такому стереотипному фразеологічному варіанті *опектися на гарячому молоці* (Скр., 146); *опектися на молоці* (Скр., 184). В англійській мові маємо частковий відповідник з інваріантною лексемою *fire*: *A burnt child dreads the fire*, що буквально означає “обпечена дитина вогню боїться”. Проте образне значення, яке є стереотипним в обох мовах, збігається.

Окрім цих стереотипних ситуацій, де аломотив небезпеки вогню стереотипізувався через наведені власне фразеологічні одиниці, у складі яких варіантна лексема *гарячий* виконує основну фразеотворчу і образно-сміслову функцію, наявні й інші вислови, які скоріше мають метафоричний характер, аніж фразеологічний. Так, варто назвати англійські й українські сполуки, в яких лексема *гарячий* переосмислена щодо їжі (страви), зокрема, й узагальнені назви такого типу страв: англ. *hot meal* / укр. *гаряча їжа (страва)* [СУМ 1973, т. 2, с. 37], *гарячі закуски*. Тут маємо стереотипні уявлення носіїв досліджуваних мов щодо значення лексеми, зафіксованого у словнику під першим пунктом: *гарячий* 1. який має високу температуру; сильно нагрітий із відтінками а) (ім.) *гаряче* гаряча страва, їжа (переважно про перші страви).

Аналогічними образно переосмисленими одиницями є й такі, що виникли порівняно недавно в обох етнокультурах, як англ. *hot proposition*, укр. *гаряча пропозиція*, що останнім часом зустрічаються в торгівельній рекламі, у тому числі й в Інтернеті. Є підстави припустити, що ця фразема уже стереотипізувалася у свідомості носіїв англійської і української мов на тлі семантики відповідного прикметника, іменуючи (позначаючи) комерційну акцію з просування товарів для продажу за певними, нібито

вигідними цінами, не лише як утилітарно привабливу (з огляду на співвідношення ціни й якості), а насамперед як таку, що “швидко мине, тобто охолоне”, як скороминушу, у цей спосіб змушуючи потенційного адресата емоційно реагувати на рекламу.

За такою ж моделлю і мотивацією виникло і словосполучення рос. *горящие путевки*, де маємо український буквальный переклад *горячі путівки / тури* та англійський частковий відповідник з іншою внутрішньою формою *last minute tours* з подібною, проте не тотожною мотивацією і конотацією: ця фразема профілює свій денотат, не підкреслюючи його споживчу цінність, а акцентуючи його короткотривалість, його можливе швидке зникнення шляхом метафоричного образу деструкції у вогні, швидкого знищення внаслідок високотемпературного процесу.

Смислова трансформація гарячого убик стереотипізації відбулася навколо таких значень, як “свіжий, нещодавній”, “такий, що в даний момент користується великою популярністю чи попитом” і “такий, що зараз викликає інтерес, багатообіцяючий, перспективний, актуальний”, пор. англ. *hot news* “нещодавні, важливі чи сенсаційні новини” [ИАЯ, с. 51] (досл. “гарячі новини”); *hot property* “кандидат що треба” [АРФС, с. 606] (досл. “майно, що користується попитом”); *hot issue* “питання, яке обговорюють багато людей, особливо те, що викликає багато суперечностей; злободенне питання» [LDCE, с. 788] (досл. “гарячий випуск / видання (питання)”).

Окремий різновид вживання прикметників зі значенням “гарячий” у метафоричному контексті представлений виразами, де термічна семантика витлумачується в переносному смислі безпосередньої часо-просторової суміжності і, отже, доступності, швидкого прямого контакту: англ. *hot line* “телефон довіри”, “поради по телефону” (служба телефонних консультацій людям у критичних ситуаціях); укр. *гаряча лінія* (як переклад рос. *горячая линия*) [РУС, с. 451].

4.2.2.3 Варіантні лексеми *spark* / *іскра* у складі фразеологічних варіантів англійської та української мов. Третя група включає одиниці з надмірним виявом семантики “горіння” у компоненті, що є варіантом лексем *fire* / *вогонь*. Таким компонентом у складі стереотипних висловів є лексеми: англ. *spark* / укр. *іскра*.

У тлумачному словнику англійської мови [Longman Dictionary, <http://www.ldoceonline.com/dictionary>] лексема *spark* має такі значення: 1) дуже маленький шматочок палаючого матеріалу, створеного в результаті пожежі або удару або тертя двох твердих предметів разом; 2) спалах світла, викликаний проходженням електроенергії через проміжок.

Перше значення сягає основного значення лексеми *fire*, реконструкція якої у першому розділі засвідчила про те, що і-є. корінь **peior*, від якого імовірно утворилася англійська назва вогню, мав значення "терти, бити", тобто вогонь як вільна енергія є наслідком тертя або удару.

Англо-український словник [АУС Балла 1996, с. 402] дає значно ширшу семантичну структуру цієї лексеми:

- 1) іскра;
- 2) спалах; іскровий розряд; випередження спалаху; індикатор роботи свічки;
- 3) проблеск, слід; he showed not a ~ of interest він не виявив ані найменшого інтересу;
- 4) дрібний алмаз;
- 5) рl. розм. радист;
- 6) чепурун; франт;
- 7) поет. коханець;
- 8) неминучості;
- 9) відчуття спраги.

У ролі дієслова ця лексема має таку семантику:

- 1) іскритися;
- 2) давати іскру (спалах); іскрити;

- 3) запалювати, надихати (когось);
- 4) спалахувати;
- 5) фронтити; красуватися, хизуватися;
- 6) залищатися, увиватися, упадати (за кимсь).

Окремі з цих значень актуалізуються в образній символіці фразеологізмів, які вживаються носіями англійської мови у таких стереотипних ситуаціях на позначення:

- **того, що обов'язково має статися, неминучості:** *as the sparks fly upward* (рос. *на роду написано*) [Кунин, с. 706];
- **яскравої особистості:** *a bright spark* [Кунин, с. 706];
- **відчуття постійної спраги:** *to have a spark in one's throat* [Кунин, с. 706];
- **завзятої праці:** *make the sparks fly* [Кунин, с. 707]; (укр. *працювати з вогником, аж небу жарко*);
- **небезпеки через нагнігання напруги:** *A small spark makes a great fire* [Кунин, с. 707]; (див. укр. відповідник: *з малої іскри – великий вогонь*);
- **здійманого галасу:** *the sparks will fly* [Кунин, с. 707];
- **людей, які запалені чимось і є дуже веселими:** *strike sparks out of smb* [Кунин, с. 707].
- **залищання до когось:** *to play the spark to smb* [АУС Балла 1996, с. 402].
- **певної незрозумілості:** *That was the spark that set the forest on fire* [Гуревич 2005].

У Словнику української мови [СУМ 1973, т. 4, с. 48] подаються такі значення лексеми *іскра*.

1. Найдрібніша світна частинка тіла, що горить, жевріє. Те, що ця лексема має тісний зв'язок із її інваріантом, свідчить українське прислів'я *З малої іскри великий вогонь буває* (Укр. присл., 1955, с. 260). Це значення має місце у численних порівняннях на зразок *палкий, як іскра*.

2. перен. Блискуча цятка; блискітка.

3. перен., книжн. Найменший, але яскравий вияв якого-небудь почуття, здібності тощо.

Для того, щоб виявити, як відбувалася трансформація архетипних аломотивів вогню у стереотипні, нагадаємо міфологічні витoki поняття іскра. У наївній картині світу з вогнем ототожнювали найкращі людські якості: мудрість, справедливість, він володіє даром пророчого знання. Власне слов'яни пов'язували буття правди на землі з суттю вогню. Вогняним (рос. *искренним*) повинно було бути її вираження. Невипадково і донині у російській мові “искренностью” (“искрой”) називають правдивий вияв душевного руху, а “искренними” – вчинки людини, які формують образ справжньої сутності життя її душі. З прийняттям християнства на Русі до цих міфологічних знань додали щеї втілення Святого Духу, що карає полум'я Пекла (див. про пекло нижче). За біблійною традицією, вогонь супроводжував уявлення Бога – палаюча свічка стала асоціюватися з людським життям.

Так, варіантна лексема *іскра* є компонентом такого вислову, як *іскра Божя*, який уживається на позначення таланту, видатних здібностей, природного обдарування людини. Те, що ці лексеми (попердн'я – *гарячий і іскра*) мають у внутрішній формі термічну семантику і зв'язок із лексемою *вогонь*, свідчать такі приклади з художніх творів: *Бувала коло заповітного каменю й Меланочка.., з душею, що горіла гаряче від тієї Божої іскри, яку тільки й зоставила їй у спадщину нещасна мати* (Ю. Яновський). *Почуття благородного поривання; високі прагнення. Який би я був щасливий, якби міг віддати тобі свій вогонь, свою “іскру Божу”* (Леся Українка). Щодо надмірності вияву семантики “горіння” у цьому стереотипному вислові, то слід сказати, що вона тут теж простежується, адже Божий дар є Найвищим для людини. А відтак, власне у о теологічній лексемі *Божя* закодована найвища якість того, що вона позначає, характеризує.

Цікавим з цього погляду виявляються синонімічні трансформи, в яких надмірність вияву вогняних відлунь виражена за допомогою підсилювальної

частки *аж*: *Аж іскри з очей полетіли* (Фр. сл., 1, 13); в) *Аж іскри посипались* (Ном., 128); г) *Аж іскри скачуть* (Ном., 111); г) *Аж му іскри з очей скачуть* (Фр., II, 1, 222). Як і в попередній групі тут актуалізується прихована семантика вогню у внутрішній формі лексеми-варіанта *іскра*, що через образно-символічне переосмислення уживається для підкреслення чийогось надмірного гніву, обурення, злості і т. ін., тобто для вираження емоційно-психічного стану людини.

Окрім того, вислів *аж іскри летять* має ще значення “дуже енергійно, завзято, запально, докладаючи всіх зусиль”, де також спостерігаємо надмірність вияву емоцій людини при виконанні певних дій. Синонімічним трансформом цього стереотипу є *оці метіють іскри*, який характеризує людину у стані гніву, розлюченості, зокрема, це стосується погляду людини, міміки і жестів, що виражають сердитий стан, невдоволення, навіть лють. Надмірність виявув ознаки в останньому прикладі, пов’язаної із вогнем, тут є очевидною, яка закодована у внутрішній формі лексем, що позначають надвичайно гнівний стан людини.

4.2.2.4 Варіантні лексеми *heat* / *жар* у складі фразеологічних варіантів англійської та української мов. Четверту групу становлять фразеологічні варіанти з компонентом-варіантом *heat* / *жар*. Ще одним компонентом у складі стереотипних висловів є лексеми: англ. *heat* / укр. *жар*. У тлумачному словнику англійської мови [Longman Dictionary, <http://www.ldoceonline.com/dictionary>] лексема *heat* має такі значення:

- 1) тепло чи якість бути гарячим;
- 2) дуже спекотна погода або висока температура;
- 3) рівень температури, який використовується для приготування чи розігрівання їжі;
- 4) сильні почуття, особливо гнів або хвилювання.

Ці значення у процесі символізації набули образності і фразеологізувалися. У складі фразеологічних одиниць компонент *heat* набув переосмислення, закріпившись як такий, що зумовив конотацію всього вислову, який став стереотипним і почав уживатися на позначення ситуації:

– **відповідальності за свої вчинки, дії:** *If you don't like heat get out of the fire* (любиш тепло – терпи і дим) [Адамія 2006]; пор., рос. *Любишь кататься – люби и саночки возить*;

– **дуже швидкої дії, реакції, миттєвості:** *at a heat* [Кунин, с. 377];

– **рішучості:** *put (turn) on the heat* [Кунин, с. 377];

– **полегшення, розрядки, послаблення:** *take the heat off* [Кунин, с. 377].

У Словнику української мови [СУМ 1971, т. 2, с. 508] подаються такі значення лексеми *жар*.

1. Розжарене вугілля, що горить без полум'я. Образне значення, що є похідним від цього першого, маємо у такому приклад: *Вгорнула ліс волога мла, Згасила кленів жар* [...]. Тісні зв'язки варіанта вогню, яким є жар, простежуються у численних українських порівняннях: *горять, мов жар*.

2. Сильне тепло, що йде від чого-небудь нагрітого або розжареного.

3. розм. Підвищена температура тіла при захворюванні // перен. Про збуджений стан людини, який викликається хвилюванням, страхом і т. ін.

4. перен. Про запальність, пристрасність, жагучість – те саме, що (див. вогонь).

Ці значення закріпилися у наступних стереотипних висловах, які вживаються носіями української мови у ситуаціях:

– **коли йдеться про лайку, сварку, бійку або битву:** *давати (задавати) / дати (задати) жару*;

– **надмірної напруги:** *Аж небу жарко* (Фр. сл., 1, 27); цей фразеологізм стереотипно уживається для вираження найвищого ступеня інтенсивності якоїсь дії, діяльності;

– **байдужості, коли хтось взагалі не звертає уваги на щось: ні холодно ні жарко;**

– **значного підвищення температури тіла (у зв'язку з хворобою), а також раптового відчуття сильного хвилювання, збентеження: *обсипає (осипає) / обсипало (осипало) жаром*; фразеологічними варіантами для останнього значення раптового відчуття збентеження, хвилювання, переляку є вислови як (мов, наче і т. ін.) *жаром (кип'ятком, пріском і т. ін.) обдало; наче жаром, сипнуло паром*;**

– **характеристики людини, від якої жодної користі: ні пару, ні жару, ні духу, ні хуху;**

– **сильного емоційного стану схвилюваності: *кида то в жар, то в холод (в жар і в холод); кидає і в жар і в піт; то в жар (вогонь) кидає (укине), то морозом пройме (обсипле)* (Фр. сл., 2, 219);**

– **непорядного (нечесного) користування результатами чужої праці: *Чужими руками жар загрібати*;**

– **потрапляння з однієї небезпеки в іншу: *Із жару [та] в полум'я* (варіант фраземи *З вогню [та] в полум'я*);**

– **посилення дії когось, чого-небудь; надихнути, спонукавши до чогось: *Піддавати (піддати, підсипати, підсипати) жару*.**

4.2.2.5 Варіантні лексеми *hell* / *пекло* у складі фразеологічних варіантів англійської та української мов. П'ята група фразеологічних варіантів об'єднує одиниці з варіантними лексемами *hell* / *пекло*. У тлумачному словнику англійської мови [Longman Dictionary, <http://www.ldoceonline.com/dictionary>] лексема *hell* має такі значення:

1) місце, де душі поганих людей, як вважають, будуть покарані після смерті, особливо в християнських і мусульманських релігіях;

2) місце або ситуація, в якій люди страждають дуже багато.

Англо-український словник [АУС Балла 1996, с. 529] дає значно ширшу семантичну структуру цієї лексики:

1. n 1) пекло;
- 2) розм. гральний дім; кубло;
- 3) дешевий ресторан (бар);
- 4) друк, ящик для зламаних літер;
- 5) ящик для обрізків тканини;
- 6) амер. піч для спалювання відходів виробництва;
2. v 1) гуляти, пиячити; 2) мчати, нестися.

Стереотипізація архетипних аломотивів, пов'язаних із пеклом, відбулася в англійській мові у фразеологізмах, які здебільшого є компаративними одиницями, або стійкими порівняннями. Найчастотніші ситуації, які марковані цієї лексемою у складі фразеологічних порівнянь та інших сполук, пов'язані із поведінкою людини, з її діями. Це зокрема такі занаково-символічні ситуації, коли людина:

- 1) **поводиться сильно, з усієї сили; відчайдушно; навально: *like hell*;**
- 2) **мчить як навіжена: *he ran like hell*** та її фразеологічний варіант *like a bat out of hell* [Кунин, с. 67].
- 3) **вчинила скандал: *to raise hell*.**

Також лексема *hell* вживається у стереотипних висловах на зразок *it's raining like hell*, коли кажуть про сильну зливу; у разі знервованості людини *what the hell do you want? Go to hell !* “Іди до бісу!”; *Oh hell!* “Хай йому чорт!”.

У Словнику української мови [СУМ 1975, т. 6, с. 111] подаються такі значення лексики *пекло*:

1. міф. За релігійними уявленнями – місце під землею, куди потрапляють душі померлих грішників для вічних мук.
2. перен. Нестерпні, жахливі умови, обставини // Спека, жара // Безладдя, гамір, крик і т. ін.
3. перен. Дуже небезпечне місце.

4. перен. Тяжкий душевний стам, моральні муки.

Перш ніж проаналізувати стереотипні мотиви фразеологічних одиниць, якими послуговуються носії української мови, вживаючи їх у конкретних життєвих ситуаціях, нагадаємо про архетипні міфологічні аломотиви поняття пекло. Як зазначає С. Плачинда, “Пекло – царство ПЕКА, страхітливе підземелля, куди провалювалися (крізь “криваві горловини”) душі грішників після своєї смерті. За давніми міфами, Пекло мало дванадцять ярусів (дванадцять проваль” одне нижче одного – з “кривавими горловинами” між ними; “чим більше гріха в людини, тим важча її душа, тим глибше вона провалюється крізь горловини”). Згідно з повір’ям, ПЕК затулював до Пекла і праведників, добрих людей, найдужчих лицарів тощо. З усіх богів Вирію лише ЧУР міг проникати в Пекло й відбивати в ПЕКА невинні душі добрих людей чи своїх лицарів побратимів, повертати їх на землю чи до Вирію. Битви ЧУРА з ПЕКОМ у підземеллі, за уявою давніх українців, призводили до землетрусів” [Плачинда 1993]

Саме ці архетипні міфологічні мотиви трансформувалися у стереотипні, закріпившись у фразеологічних одлинцях, які вживаються на позначення:

- **надзвичайного гніву людини: дихати пеклом** (Скр., 175); *вогнѣм (пóлум’ям, пѣклом і т.ін.) дѣхати* на кого;
- **нестерпних, жахливих умов, обставин, навіть заповідання смерті: спровáдити до пѣкла (на шѣбеницю);**
- **дуже небезпечного місця з ризиком для життя: лізти в саме пекло** (Скр., 175); *з пекла родом; у (са́ме) пѣкло лі́зти / полі́зти; хоч (до біса) у пѣкло;*
- **необережних дій, необачної поведінки, помилок, які неможливо виправити і які зроблено унаслідок випереджувальних дій: лізти поперед батька в пекло; поперед батька в пекло.**
- **невпинних, безугавних дій без потреби: як (мов, ніби і т. ін.) (той) Мáрко (рідше Сивкó) у пѣклі (по пѣклу, рідше по пѣклі),** зі сл. товктіся, гасáти;

Марко пекельний (Ном., 62); *пекельний Марко*. Цікавим є прецедентне ім'я Марко Пекельний – герой українських легенд, на основі яких виникла й приповідка: *Товчеться, як Марко по пеклу*. Очевидно, що Марко – це той таки вічний блукалець, адже походження його образу також корениться у легенді про зрадника Марка, що вдарив Христа залізною рукавицею перед його хресною смертю, за що Господом був покараний вічно ходити під землею навколо стовпа, не спиняючись ні на хвилину; він час від часу б'ється головою об стовп, тривожить цими звуками навіть пекло та його хазяїна і скаржиться, що не може вмерти. Іншим поясненням Маркового прокляття є те, що він закохався в рідну сестру, потім убив її разом з матір'ю, за що й був покараний Богом. Цей вислів може вживатися ще й на позначення важкого душевного стану, моральних мук людини.

4.2.2.6 Варіантні лексеми *burn* / *пекти* у складі фразеологічних варіантів англійської та української мов. Аломотив пекельні муки, страждання знайшов (хоча і різною мірою у зіставлюваних мовах) свій вияв у стереотипних фразеологічних варіантах з варіантними лексемами *burn* / *пекти*, які об'єднано у шосту групу.

У тлумачному словнику англійської мови [Longman Dictionary, <http://www.ldoceonline.com/dictionary>] лексема *burn* має такі значення:

- 1) якщо вогонь горить, він виробляє тепло і полум'я;
- 2) якщо щось горить, то воно виробляє полум'я, яке може щось пошкодити або зруйнувати внаслідок пожежі;
- 3) знищити або пошкодити щось вогнем;
- 4) пошкодити себе чи когось іншого вогнем або зробити боляче чимось гарячим.

Окремі з цих значень трансформувалися у фразеологічних одиницях, які стали стереотипними в англomовних соціумах і почали вживатися на позначення таких знаково-символічних ситуацій:

1) **знищення вщент**: *burn (reduce) to ashes (lay in ashes)* [Кунин, с. 49] – аломотив руйнівної сили; як варіант цієї фраземи можна навести і такий вислів, як *burn like tinder*, що скоріше, асоціюється з процесом горіння свічки [Кунин, с. 127];

2) **позбавити себе вороття до минулого** *burn one's boats (или bridges)* [Кунин, с. 127];

3) **неймовірно швидкого руху**: амер. *burn the earth (или the wind)* [Кунин, с. 127];

4) **марнотратства стосовно сил, життя**: *burn the candle at both ends* (пор. укр. *марнувати сили, гаяти час* тощо, рос. *прожигать жизнь*) [Кунин, с. 136]; відповідником для українських наведених фразем є такий стереотипний вислів *burn day light* [Кунин, с. 235];

5) **небезпеки**: *burn one's fingers, (get one's fingers burned)* [Кунин, с. 328];

6) **покарання когось**: *burn somebody's fingers (burn the fingers of somebody)* [Кунин, с. 328].

У Словнику української мови [СУМ 1975, т. 6, с.111.] подаються такі значення лексеми *пекти, печу, печеш*; мин. ч. *пiк, пекла*, ло; недок.:

1. перех. Готувати їжу, нагріваючи, прокалюючи на вогні або на жару (у печі, в духовці і т. ін.).

2. перех., перен., зневажл. Виготовляти що-небудь дуже швидко, у великій кількості // неперех. Робити що-небудь швидко.

3. перех. і неперех. Надмірно гріти, палити, обдавати жаром.

4. перех. і неперех. Викликати відчуття фізичного болю від дотику до вогню або до чого-небудь гарячого // Викликати відчуття, схожі на ті, що виникають від дії вогню, жару (про дію морозу, вітру; про укуси комах, уколи колючих рослин і т. ін.) // Викликати хворобливе відчуття жару, печії,

паління і т. ін. // Викликати гострі смакові відчуття (про перець, часник і т. ін.).

5. **неперех., безос., перев. з інфін.** Хотітися, кортіти.

6. **перех. і неперех., кого або із сл. душу, серце, мозок і т. ін., а також у сполуч. із сл. вогнем, перен.** Завдавати кому-небудь глибоких моральних страждань; мучити, непокоїти.

7. **перех., розм.** Дорікати кому-небудь, ляяти когось і т. ін. // Висміювати кого-небудь, дошкуляти комусь.

Дієслово *пекти* в українській мові є однокореневою з лексемою *пекло*, а тому всі образно-символічні значення фразеологічних варіантів з компонентом *пекти* тісно пов'язані з багатьма образними значеннями попередніх одиниць. Зокрема ці одиниці маркують такі логіко-семіотичні ситуації:

- **коли дивляться на когось невідривно, пронизливим гострим поглядом:** *пекти очима*;
- **почервоніння від сорому:** *пекти раків; пече він раки; спекти раків*;
- **коли дорікають кому-небудь, ляючи людину:** *пекті́ (аж) до живого (сёрця)*;
- **коли дуже дошкуляють комусь надзвичайно вразливим:** *пекті́ в сáмі печінкі*;
- **завдання кому-небудь великих моральних страждань; коли людину щось мучить, непокоїть:** *пекті́ ду́шу (сёрце)*;
- **коли когось настагають, наздоганяють:** *пекті́ п'я́ти*;
- **коли хочуть викликати докори сумління, почуття сорому, переживання:** *пекті́ ру́ку (ру́ки)*.

Цікавим спостереженням є той факт, що в більшості з наведених прикладів у складі фразеологічних варіантів наявні соматизми: частини тіла людини: *душа, печінка, серце, рука, п'яти*.

Цілком очевидно, що проаналізовані фразеологічні одиниці мають пряму причетність до синкретичного досвіду українського етносу. Серед них

є і правила поведінки (народна етика), і елементи народного характеру, обряди, традиції, народні прикмети, і аксіологія (неминуче трапляються й забобони), проте найчастіше – це справді "логіка в популярній формі, своєрідні "рецепти" на незліченні випадки життя, які стали стереотипами в українській етнокulturі.

4.2.2.7 Варіантні лексеми *blood and thunder* / *грім і блискавка* у складі фразеологічних варіантів англійської та української мов. Аломотив блиску, світла, пов'язаний з архетипною символікою СВІТЛА, що символізує у християнстві Бога (найвищу свідомість), а відтак, асоціюється з небесними світилами, до яких належать грім і блискавка, **знайшов свій вияв у стереотипних фразеологічних варіантах з варіантними лексемами *blood and thunder* / *грім і блискавка*, які об'єднано у цьому групі.**

Ці фразеологічні варіанти вживаються в обох мовах у стереотипних ситуаціях на позначення:

– **емоційного стану людини:** англ. *Pour out the thunders of one's wrath* ("метати грім і блискавку, кидати вогнем-блискавицею, вертати громами (громи)", *To hurl thunder bolts* / укр. *метати громи і блискавки* "говорити роздратовано, погрожувати, обвинувачувати";

– **несподіваності, раптовості:** англ. *Like a clap of thunder from a clear sky* ("як сніг на голову"); *A thunderbolt in a serene day* ("удар блискавки в безхмарний день"); *Bolt from (out) of the blue* ("як грім серед ясного неба, як сніг на голову"); *Stunned as by a thunderclap* ("раптово зупинився, заціпенів (від несподіванки, новини і т.п.); став як ошпарений"); *Strike smb. like a bolt from the blue* ("раптово вразити кого-небудь (неприємна подія, новина); як обухом по голові"); *Like a bolt from the blue* ("повна несподіванка"); *Like a bolt out of a clear sky* ("як грім серед ясного неба") / укр. *ударить грім* "щонебудь трапиться раптово, несподівано, зненацька"; *мов грім з неба* "дуже голосно"; *наче грім* "несподіваний, раптовий"; *наче грім з ясного неба*

“несподівано, раптово, зненацька”; *ніби вражений громом* “раптово, несподівано, зненацька”; *як грім* “раптом, дуже швидко”;

– **смівості людини**: укр. *не страшно ні хмари, ні грому* “безстрашний хтось”;

– **нерозумних дій людини**: англ. *Fool's bolt is soon shot, a* (“у дурня гроші довго не лежать у кишені; дурень швидко втрачає свої можливості; дурне діло – не хитре”)

– **поганого настрою людини**: англ. *As black as a thunder cloud* (“дуже похмурий, у поганому настрої; похмурий як чорна хмара”) / укр. *насупився як чорна хмара*.

4.2.2.8 Варіантні лексеми *flame* / *полум'я* у складі фразеологічних варіантів англійської та української мов. **Восьму групу утворюють фразеологічні одиниці з варіантними лексемами *flame* / *полум'я*.**

У тлумачному словнику англійської мови [Longman Dictionary, <http://www.ldoceonline.com/dictionary>] лексема *flame* має такі значення:

1) гаряче яскраве горіння газу, за яким ви можете спостерігати, коли щось горить;

2) горить так, що важко контролювати;

3) раптовий початок горіння, який важко контролювати.

Стереотипні вислови з варіантною лексемою *flame* в англійській мові, утворені на базі мотиву “горіння”, вживаються на позначення:

– **сильних, раптових емоцій людини**: *burst into flame (или flames)* [Кунин, с. 336];

– **розпалювання пристрастей**: *fan the flame* [Кунин, с. 336];

– **суцільної руйнації, повного знищення шляхом спалення**: *commit (consign) to the flames* [Кунин, с. 336].

У Словнику української мови [СУМ 1976, т. 7, с. 102] подаються такі значення лексеми *полум'я*, я, сер.:

1. Вогонь, що піднімається над предметом, який горить. Маємо також образне, переосмислене значення у такому прикладі: *В осінньому полум'ї ліс мов дріма*. На тлі цього першого значення в українській мові утворилися численні порівняння: *переливається, мов полум'я червоне!*

Це перше значення стало асоціюватися у свідомості українців зі світлом від вогнища, пожежі і т. ін.

2. Пара або газ, які виділяються деякими речовинами при горінні і мають властивість світитися // *Спалах при стрільбі з вогнепальної зброї*.

3. перен. Те, що своїм кольором, блиском і т. ін. нагадує вогонь.

4. перен. Бурхливе протікання якихось подій, явищ і т. ін. // *Сильний вияв гніву, любові і т. ін.*

5. перен. Творче і т. ін. піднесення, натхнення; порив.

В українській мові *полум'я* стереотипізується у фраземах, які образно вживаються у таких знаково-символічних ситуаціях:

– **сильно злитися, скаженіти**: *дихати (нашіти) полум'ям* на кого (див. його варіант *вогнем дихати* на кого);

– **з однієї небезпеки в іншу**: *з вогню [та] в полум'я*;

– **яскравої, емоційної розмови**: *схопитися полум'ям*

– **сором'язливості**: *займатися* (зайнятися, спалахувати, спалахнути і т. ін.) *полум'ям* – вкриватися рум'янцем, червоніти від ніяковості і т. ін.

Висновки до розділу 4

На основі аналізу дефініцій лексичних значень лексем *fire* /*вогонь* зі словникових статей сучасних тлумачних словників представляємо стереотипний концептуально-мовний образ вогню, що сформувався в ментальному просторі носіїв англійської і української української мов, який

складається з чотирьох концептосфер: 1) світу природи, 2) побуту людини, 3) соціального світу людини, 4) емоційного стану людини.

Основним значенням, на основі якого відбулася стереотипізація архетипних символічних мотивів вогню у свідомості носіїв англійської і української мов, є “горіння”, яке має негативно-деструктивний характер. Спільна стереотипна символіка вогню виявилася також при позначенні 1) різних афективно-емоційних станів людини, 2) стрілянини з вогнепальної зброї, 3) блиску, світіння. Основними відмінними значеннями в англійських лексикографічних джерелах є “міцність алкогольного напою” і “астрологічне значення щодо трьох “вогняних” зодіакальних сузір’їв, Овна, Лева і Стрільця”. В українських словниках наявне значення “військова команда для здійснення пострілу, наказ стріляти”, де іменник *вогонь* трансформується у вигук “вогонь”. Значення “підвищена температура тіла” є більш конкретним в українській мові, а більш експресивним – в англійській (пор. “гарячка, лихоманка, запалення”). Говорячи про ізоморфізм значень “блиск, світло”, які є символічними в обох мовах, проте мають архетипну природу, все ж таки варто уточнити, що це значення є більш загальним в англійській мові і більш конкретним – в українській – “світло сонця, освітлювальних приладів; блиск очей, що звичайно відображає внутрішній стан людини”.

З концептосферою “світ природи” “вогонь” співвідносять такі семантичні ознаки, які 1) пов’язують вогонь з архетипною його символікою, актуалізуючи його семантику як першостихії, зокрема розкривають суть вогню як природного явища, речовини (“вогонь – це розжарені гази, що світяться”); 2) характеризують зовнішній вигляд вогню, відбивають зорове, чуттєве його сприйняття (світло, блиск, яскравість та ін.); 3) відбивають фізичні властивості вогню (висока температура, тепло як енергія горіння, несумісність з водою).

До цієї концептосфери належать, як правило, ті одиниці, у внутрішній формі яких закодовано їхню первинну архетипну мотивацію і міфопоетичні сценарії. Це безпосередньо фразеологічні одиниці із семантикою живого і

мертвого вогню, його руйнівної сили, каральних функцій, які розглянуто у Розділі 3 цієї дисертації.

З концептосферами “побут людини”, “соціальний світ людини”, “емоційний стан людини” вогонь співвідносять семантичні ознаки, які закріпилися у відповідних мовних одиницях. Насамперед ці переосмислення стосувалися різних дій людини, пов’язаних із вогнем, а лексеми *fire* / *вогонь* у складі таких одиниць набули вторинної семантики.

Безеквівалентними стереотипними одиницями, утвореними внаслідок переосмислення основного навантаження інваріантної лексеми *fire*, є ті, що мають виняткову етнокультурну маркованість на зразок *hell-fire club*, *Hermes’ (St. Elmo’s) fire*, *council fire*, *Kentish fire*, які стали вже прецедентними феноменами. В українській фразеології наявні також безеквівалентні фразеологізми і прислів’я з базовою лексемою вогонь: *Викликати вогонь на себе*, *Лінія вогню* тощо.

Найпоширенішим способом словотворення слів із семантикою вогню є конверсія: *fire* (n) “вогонь” – *to fire* (v) “торіти запалювати, стріляти (перен.), надихати, (розм.) звільняти”. Серед похідних лексеми *fire* є іменники, утворені за моделями *v + er* (*firer*), *v + ing* (*firing*); прикметники, утворені за моделями *n + able* (*fireable*), *n + less* (*fireless*). Також продуктивним способом творення лексико-семантичних варіантів зі значенням вогню, є словоскладання, або композитна номінація. За семантикою англійські композити переважно пов’язані з аломотивом “гасіння пожежі”, меншою мірою з семою “стрільба”, що свідчить про збереження архетипного аломотиву вогню як “небезпеки, знищення, смерті” у свідомості носіїв англійської мови.

Словотвірна структура лексеми *вогонь* в українській мові не така розвинена, скоріше, маємо говорити про формотворчий потенціал власне базової лексеми *вогонь*, згідно з даними різних словників. Словотвірний потенціал української лексеми *вогонь* розкрито при з’ясуванні її етимології. Здебільшого, це суфіксальні утворення.

Процес стереотипізації вогню характерний як власне для інваріантних лексем *fire* / *вогонь*, які зазнавали переосмислення, різних конотацій і оцінок, так і для їх варіантів: *свічка, іскра, полум'я, жар, гарячий, пекло, дим, пекти, горіти* – в українській мові та *candle, spark, hell, burn, ashes, heat, flame, hot* – в англійській.

За логічними і семантичними протиставленнями, за позначенням стереотипних ситуацій фразеологічні одиниці на основі цих варіантних компонентів, у внутрішній формі яких заковано образно-символічне значення вогню і основного мотиву “горіння”, об'єднано у 8 груп.

Перша група включає одиниці з компонентами *candle* / *свічка* як варіантними лексемами інваріантів *fire/вогонь*, які в обох мовах характеризують людину переважно з негативного боку, зокрема її безвольність, марнотратства часу, даремно витрачених сил тощо. Відмінними семантичними ознаками цієї групи одиниць є: позначення давнього звичаю на аукціонах, виголошення тосту, коли випивають за здоров'я панночки, – в англійській мові і позначення хвороби людини, характеристики дівчини, її постаті, зокрема стрункості – в українській.

Друга група включає фразеологічні одиниці з компонентом *hot* / *гарячий*, які характеризують емоційний стан людини, різні вияви її поведінки.

Зафіксовано також англійські й українські фразеологізми, в яких лексема *гарячий* переосмислена щодо їжі (страви), щодо нових пропозицій у туристичній рекламі *горячі путівки / тури* та англійський частковий відповідник з іншою внутрішньою формою *last minute tours* з подібною, проте не тотожною мотивацією і конотацією: ця фразема профілює свій денотат, не підкреслюючи його споживчу цінність, а акцентуючи його короткотривалість, його можливе швидке зникнення шляхом метафоричного образу деструкції у вогні, швидкого знищення внаслідок високотемпературного процесу.

Смислова трансформація гарячого убік стереотипізації відбулася навколо таких значень, як “нещодавні, важливі чи сенсаційні новини”: *hot news* / *гарячі новини*, а також “телефон довіри”, “поради по телефону”: *hot line* / *гаряча лінія*. Маємо також одиниці на позначення місця бойових дій, утворені за такими ж моделями.

Третя група включає одиниці з компонентами *spark* / *іскра*, четверта – фразеологічні варіанти з компонентом-варіантом *heat* / *жар*, де також стереотипізувалися уявлення про вогонь для позначення побуту людини, соціального світу та емоційного стану.

П’ята і шоста групи фразеологічних варіантів об’єднують одиниці з варіантними лексемами *hell* / *некло* і *burn* / *пекти*, де знайшов хоча і різною мірою у зіставлюваних мовах свій вияв міфологічний архетипно-символічний аломотив “пекельні муки, страждання людини”.

Аломотив “блиску, світла”, пов’язаний з архетипною символікою СВІТЛА, що символізує у християнстві Бога (найвищу свідомість), а відтак, асоціюється з небесними світилами, до яких належать грім і блискавка, знайшов свій вияв у стереотипних фразеологічних варіантах з варіантними лексемами *грім* і *блискавка*, які об’єднано у цьому групі.

Восьму групу утворюють фразеологічні одиниці з варіантними лексемами *flame* / *полум’я*, де стереотипізується основний архетипний аломотив “руйнівної сили вогню, знищення”. Ці одиниці в обох мовах вживаються на позначення емоційно-напруженого стану людини, насамперед у ситуаціях розпалювання пристрастей.

ВИСНОВКИ

Теоретична концепція дисертаційного дослідження ґрунтується на таких положеннях: 1) поняття архетип від його виникнення у сфері психоаналізу З. Фрейда, еволюціонувало, по-перше, у концепції К.Г. Юнга, де учений представив таку його структуру: Еґо (центр свідомості та самосвідомості), особисте несвідоме (вмістилище конфліктів, спогадів, що колись були усвідомлені, але потім їх було витіснено та забуто, і чуттєвих вражень, яким бракувало “яскравості” для фіксації у свідомості) та колективне несвідоме – глибинний шар психіки людини, що є значно глибшим за рівень індивідуального несвідомого, спільним для всіх людей як результат історії людства, а по-друге, згодом і у когнітивній лінгвістиці, коли цей феномен почали розглядати як структуру свідомості – архетипний концепт; 2) процес формування архетипних концептів відбувається у такий спосіб: архетипи колективного несвідомого актуалізуються в індивідуальному несвідомому, передсвідомому, зокрема у вигляді архетипних символів; 3) архетипні (міфологічні) символи засновані на давніх міфологічних уявленнях людини про навколишній світ; вони сягають прототипів як первісних несвідомих образів і є продуктом різних культур; стереотипні ж символи – це вже рівень повсякденної логіки у людей – представників конкретної культури; 4) одним із архетипів є вогонь, в онтологічній основі якого лежить архетипна символіка, яка у процесі функціонування цієї першостихії у конкретній етно- і соціокультурі трансформується у стереотипну символіку, відображаючись у свідомості носіїв певної мови і закріплюючись у мовних знаках.

Порівнюючи англійську та українську мови (ширше культури), слід зазначити, що в цих мовах наявна значна кількість уявлень і бачень, архетипів та стереотипів, які є універсальними, незважаючи на певну дистантність та відсутність прямих тісних контактів між обома народами, особливо в минулому.

Та все ж більш широкий порівняльний аналіз англійської та української лексем *fire/вогонь* засвідчує досить строкату картину світу носіїв досліджуваних мов, де поряд з випадками доволі точного збігу наявні значні розбіжності. Підсумком такого порівняння є опис і пояснення розбіжностей у семантиці цих лексем, а отже, самих образів, сформованих у свідомості носіїв англійської та української мов, пов'язаних із вогнем.

Вивчення архетипного концепту ВОГОНЬ і його основних стереотипних характеристик, відбитих в англійській та українській мовах, спирається на розуміння концепту загалом як ментального утворення та його діахронічної природи зокрема.

Виокремлення компонентів структури архетипного концепту ВОГОНЬ зумовлено двовекторним підходом: у діахронному аспекті встановлено співвіднесеність між вихідною (первісною) інформацією і тією, яка представлена у концепті на сучасному етапі (словникові дефініції імен концептів FIRE I ВОГОНЬ, що його вербалізують, інші образні одиниці). Діахронно-синхронний аналіз сприяв виявленню трансформацій, змін, що відбувалися у структурі архетипного концепту ВОГОНЬ і були зумовлені його динамічною природою.

Діахронно-синхронний аналіз архетипного концепту ВОГОНЬ ґрунтувався на таких принципах: системному, семантичному, ономасіологічному та методах і прийомах: порівняльно-історичному, зіставному, структурному (з його методиками компонентного і дистрибутивного аналізу), ономасіологічного аналізу, функціонального.

Для реконструкції зовнішньої і внутрішньої форми власне лексеми *fire* і лексеми *вогонь*, а також лексем, що мають семантику вогню, було застосовано як основний *порівняльно-історичний метод*, який ґрунтується на відтворенні та моделюванні вихідних праформ (архетипів) вогню в обох мовах. Пошук генетичного був зорієнтований на реконструкцію мотивацій вибору стійких магічно-ритуальних, міфологічних, культурно-обрядових архетипних формул вогню. Внутрішня форма становила основу

мотивованості семантики вогню, поєднувала зміст і форму специфічних мовних знаків, якими є лексеми і словесні формули на позначення вогню. Вона одночасно закріплює відповідну гносеологічну інформацію (дискретні елементи первинних концептуальних уявлень) у вигляді сприятливості/несприятливості вогню для людини.

За *tertium comparationis* у роботі обрано ономасіологічний мотив “горіння”, оскільки він інваріантний щодо множинності варіантних реалізацій. Кожна конкретна реалізація цього мотиву – це завжди актуалізація одного із аспектів його змістового об’єму. Ономасіологічний мотив “горіння” має свою структуру, яка формується системою вертикальних та горизонтальних відношень аломотивів. Вертикальна структура формується системами варіантів мотивів (аломотивів), які виявляють різний ступінь ізоморфізму й аломорфізму у зіставлюваних мовах. Горизонтальна структура пов’язана із системами мотиваторів, що поєднують варіанти мотивів (аломотиви), і їх вербалізацією у кожній із зіставлюваних мов. Мотиватори охоплюють класи слів, пов’язаних мотиваційними відношенням із варіантами мотивів.

Визначення мотиваційної структури ономасіологічного мотиву “горіння” та систем мотиваторів, які у кожній мові забезпечують перехід ментального складника мотивації у вербальний, дало змогу підсумувати, як одна й та ж мотиваційна ознака вербалізується в англійській та українській мовах з огляду на генетичне і типологічне.

У роботі визначено різну архетипну символіку вогню в англійській і українській мовах, яка сформувалася ще в праїндоевропейську епоху, коли на позначення вогню існували дві назви: 1) **peuor* (англ. *fire*) – деперсоніфікований вогонь, вогонь як безособова стихія, як вільна енергія і 2) **ognis/egnis*, прасловянське **ogn(j)ь* (укр. *вогонь*) – божественний, персоніфікований вогонь, вогонь як міфологічна істота (співвідносний із небом і пов’язаний з уявленнями про земний вогонь як похідний від небесного, тобто сонячного вогню).

Англійська лексема *fire* утворилася з германської форми, яку вона успадкувала з індоєвропейської мови-основи. Індоєвропейська форма **rei* мала значення “терти, бити”, що дає підстави припустити виникнення вогню як вільної енергії унаслідок тертя або удару.

Лексема *вогонь* в українську мову вона перейшла з праслов'янської, яка, у свою чергу, успадкувала її з індоєвропейської мови-основи. З цієї причини ця лексема зустрічається в багатьох європейських та азіатських мовах, що мають загальне індоєвропейське джерело (давньоіндійське **agni-*, латинське *ignis-*, литовське *ignis-*).

Архетипна символіка вогню розкривається через його культову і міфологічну природу, мотивація якої пов'язана з традиціями і звичаями носіїв англійської та української мов.

Основними спільними архетипними аломотивами вогню є: “живий” і “мертвий” вогонь; персоніфікація вогню через опозицію “верх”/“низ”; “вогонь – смертельна небезпека”; “вогонь – демонічна істота”; “вогонь – середина, центр”; “вогонь – світло/темрява”; “вогонь – очищувальна сила”); ідіоетнічними – “вогонь як ритуальне вогнище (діяство американських індіанців) – в англійській мові й обрядове (купальський вогонь) та родинне (домашнє вогнище) – в українській.

На основі аналізу дефініцій лексичних значень лексем *fire* / *вогонь* представляємо стереотипний концептуально-мовний образ вогню, що сформувався в ментальному просторі носіїв англійської і української української мов, який складається з чотирьох концептосфер: 1) світу природи, 2) побуту людини, 3) соціального світу людини, 4) емоційного стану людини.

Основним значенням, на основі якого відбулася стереотипізація архетипних символічних мотивів вогню у свідомості носіїв англійської і української мов, залишається “горіння”, яке має негативно-деструктивний характер. Спільна стереотипна символіка вогню виявилася також при позначенні 1) афективно-емоційних станів людини, 2) стрілянини з

вогнепальної зброї, 3) блиску, світіння. Основними відмінними значеннями в англійських лексикографічних джерелах є “міцність алкогольного напою” і “астрологічне значення щодо трьох “вогняних” зодіакальних сузір’їв, Овна, Лева і Стрільця”. В українських словниках наявне значення “військова команда для здійснення пострілу, наказ стріляти”, де іменник вогонь трансформується у вигук “вогонь”. Значення “підвищена температура тіла” є більш конкретним в українській мові, а більш експресивним – в англійській (пор. “гарячка, лихоманка, запалення”). Говорячи про ізоморфізм значень “блиск, світло”, які є символічними в обох мовах, варто уточнити, що це значення є більш загальним в англійській мові і більш конкретним – в українській – “світло сонця, освітлювальних приладів; блиск очей, що звичайно відображає внутрішній стан людини”.

З концептосферою “світ природи” вогонь співвідносять такі семантичні ознаки, які 1) пов’язують вогонь з архетипною його символікою, актуалізуючи його семантику як першостихії, зокрема розкривають суть вогню як природного явища, речовини (“вогонь – це розжарені газы, що світяться”); 2) характеризують зовнішній вигляд вогню, відбивають зорове, чуттєве його сприйняття (світло, блиск, яскравість та ін.); 3) відбивають фізичні властивості вогню (висока температура, тепло як енергія горіння, несумісність з водою).

З концептосферами “побут людини”, “соціальний світ людини”, “емоційний стан людини” вогонь співвідносять семантичні ознаки, які закріпилися у відповідних мовних одиницях. Насамперед, ці переосмислення стосувалися різних дій людини, пов’язаних із вогнем, а лексема *вогонь* у складі таких одиниць набувала вторинної семантики.

Безеквівалентними стереотипними одиницями, утвореними унаслідок переосмислення основного навантаження інваріантної лексеми *fire*, є ті, що мають виняткову етнокультурну маркованість на зразок *hell-fire club*, *Hermes’ (St. Elmo’s) fire*, *council fire*, *Kentish fire*, які стали вже прецедентними феноменами. Хоча ці етномарковані стереотипи з точки зору функціональної

стилістики належать до пасивної лексики і фразеології, проте у мовній свідомості англійців і американців вони закріпилися як певні стереотипи і продовжують уживатися на позначення знаково-символічних ситуацій.

В українській фразеології наявні також фразеологізми і прислів'я з базовою лексемою *вогонь*: *Викликати вогонь на себе*, *Лінія вогню* тощо.

Словотвірна парадигма базової лексеми *fire* дає змогу говорити про те, що найпоширенішим способом словотворення інших слів із семантикою *вогню*, які є похідними від цієї лексеми, є конверсія. Ще одним продуктивним способом творення лексико-семантичних варіантів зі значенням *вогню* є композитна номінація. За семантикою англійські композити пов'язані з семою "гасіння пожежі", меншою мірою з семою "стрільба", що свідчить про збереження архетипного аломотиву *вогню* як "небезпеки, знищення, смерті" у свідомості носіїв англійської мови.

Словотвірна структура лексеми *вогонь* в українській мові не така розвинена, скоріше, маємо говорити про формотворчий потенціал власне базової лексеми *вогонь*, згідно з даними різних словників. Словотвірний потенціал української лексеми *вогонь* розкрито при з'ясуванні її етимології. Здебільшого, це суфіксальні утворення. Порівняно нові одиниці – це складні утворення на зразок *вогнепальна зброя*.

Смисловим інваріантом загалом для всіх варіантів: і лексичних, і фразеологічних є лексема *вогонь*. Її варіантами є лексеми *свічка*, *іскра*, *полум'я*, *жар*, *гарячий*, *пекло*, *дим*, *пекти*, *горіти* тощо в українській мові та їхні відповідники *candle*, *spark*, *hell*, *burn*, *ashes*, *heat*, *flame*, *hot* – в англійській.

За логічними і семантичними протиставленнями, за позначенням стереотипних ситуацій фразеологічні одиниці на основі цих варіантних компонентів, у внутрішній формі яких закодовано образно-символічне значення *вогню* і основного мотиву 'горіння', об'єднано у 8 груп.

Перша група включає одиниці з компонентами *candle* / *свічка* як варіантними лексемами інваріантів *fire/вогонь*, які в обох мовах

характеризують людину переважно з негативного боку, зокрема її безвольність, марнотратства часу, даремно витрачених сил тощо. Відмінними семантичними ознаками цієї групи одиниць є: позначення давнього звичаю на аукціонах, виголошення тосту – в англійській мові і позначення хвороби людини, характеристики дівчини, її постаті, зокрема стрункості – в українській.

Друга група включає фразеологічні одиниці з компонентом *hot* / *гарячий*, які характеризують емоційний стан людини, різні вияви її поведінки.

Зафіксовано також англійські й українські фразеологізми, в яких лексема *гарячий* переосмислена щодо їжі (страви). Аналогічними образно переосмисленими одиницями є й такі, що виникли порівняно недавно в обох етнокультурах, як англ. *hot proposition*, укр. *гаряча пропозиція*, що останнім часом зустрічаються в торгівельній рекламі.

Смислова трансформація гарячого убик стереотипізації відбулася навколо таких значень, як “свіжий, нещодавній”, “такий, що в даний момент користується великою популярністю чи попитом” і “такий, що зараз викликає інтерес, багатообіцяючий, перспективний, актуальний”: англ. *hot news* “нещодавні, важливі чи сенсаційні новини” / укр. *гарячі новини*. Маємо також одиниці на позначення місця бойових дій, утворені за такими ж моделями. Окремий різновид вживання прикметників зі значенням “гарячий” представлений в англ. *hot line* “телефон довіри”; укр. *гаряча лінія*.

Третя група включає одиниці з компонентами *spark* / *іскра*, четверта – фразеологічні варіанти з компонентом-варіантом *heat* / *жар*, де також стереотипізувалися уявлення про вогонь для позначення побуту людини, соціального світу та емоційного стану.

П'ята і шоста групи фразеологічних варіантів об'єднують одиниці з варіантними лексемами *hell* / *пекло* і *burn* / *пекти*, де знайшов свій вияв, хоча і різною мірою у зіставляваних мовах, міфологічний архетипно-символічний аломотив “пекельні муки, страждання людини”.

Аломотив “блиску, світла”, пов’язаний з архетипною символікою СВІТЛА, що символізує у християнстві Бога (найвищу свідомість), а відтак, асоціюється з небесними світилами, до яких належать грим і блискавка, знайшов свій вияв у стереотипних фразеологічних варіантах з варіантними лексемами *thunder (bolt) / грим* і *блискавка*, які об’єднано у цьому групі.

Восьму групу утворюють фразеологічні одиниці з варіантними лексемами *flame / полум'я*, де стереотипізується основний архетипний аломотив “руйнівної сили вогню, знищення”. Ці одиниці в обох мовах вживаються на позначення емоційно-напруженого стану людини, насамперед у ситуаціях розпалювання пристрастей.

У результаті порівняльно-історичного і зіставно-типологічного аналізу досліджуваного матеріалу було з’ясовано, як архетипна символіка вогню у процесі її активної взаємодії з сучасним культурним досвідом носіїв англійської й української мов, трансформувалася у нові смисли, тобто стереотипи сприйняття вогню, а подекуди і кенотипи (новообрази, за Е. Епштейном).

Перспективи подальшого вивчення першостихій пов’язані із необхідністю дослідити механізми набуття цими архетипно-стереотипними феноменами кенотипної символіки та їх вербалізації у різних мовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Агапкина Т.А. Благопожелание : ритуал и текст / Т.А. Агапкина, Л.М. Виноградова // Славянский и балканский фольклор. Верование, текст, ритуал. – М. : Наука, 1994. – С. 168–208.
2. Агапкина Т.А. Очерки весенне-летней обрядности Полесья : ритуальные костры / Т.А. Агапкина // Полісся : Мова, культура, історія : матер. міжнар. конф. – К., 1996. – С. 269–276.
3. Агеєва В.О. Архетипні й стереотипні принципи мотивації лексеми вогонь як семантичної універсалії // Сучасні напрямки лінгвістичних досліджень міжкультурної комунікації та методики викладання іноземних мов: зб. наукових праць / [За заг. ред. В.В. Жуковської, О.А. Черниш.]. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. – С. 3–5.
4. Агеева В.А. Стереотипная символика огня и ее отражение в инвариантных лексемах английского и украинского языков // Научная дискуссия : вопросы филологии, искусствоведения и культурологи : сб. статей / [ответств. ред. М.А. Васинович]. – М. : Изд-во “Международный центр науки и образования”, 2014. – № 1 (20). – С. 149–155.
5. Алефиренко Н.Ф. Спорные проблемы семантики : [монография] / Николай Федорович Алефиренко. – М. : Гнозис, 2005. – 326 с.
6. Архетипический лингвокультурный концепт "предательство" : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / У.А. Савельева. – Волгоград : Изд-ва АГУ, 2008. – 27 с.
7. Афанасьев А.Н. Поэтические воззрения славян на природу. Опыт сравнительного изучения славянских преданий и верований, в связи с мифическими сказаниями других родственных народов : в 3 т. / Александр Николаевич Афанасьев. – М. : Советский писатель, 1995. – Т. 1. – 411 с; Т. 2. – 396 с.
8. Бабенко И.И. Об ассоциативности как универсальном коммуникативном свойстве слова / И.И. Бабенко // Вестник Томского

государственного педагогического университета. Серия Гуманитарные науки (Филология). – 2004. – Вып. 1 (38). – С. 25–28.

9. Байбурин А.К. Ритуал : свое и чужое / А.К. Байбурин // Фольклор и этнография. Проблемы реконструкции фактов традиционной культуры. – Л. : Наука, 1990. – С. 3–17.

10. Барт Р. Избранные работы : Семиотика : Поэтика / Ролан Барт ; [пер. с фр., сост., общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косикова]. – М. : Прогресс, 1989. – 616 с.

11. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики / Флорій Сергійович Бацевич. – К. : Академія, 2004. – 344 с.

12. Башляр Г. Психоанализ огня / Гастон Башляр. – М. : Алетейя, 1993. – 121 с.

13. Белевцова С.О. Метафорично-символічні переосмислення вогню в поетичній моделі світу В. Свідзінського і М. Драй-Хмари / С.О. Белевцова // Лінгвістичні дослідження : зб. наук. пр. – 2010. – Вип. 29. – С. 82–86.

14. Белова О.В. “Живой огонь” : мифология и этнография / О.В. Белова, В.Я. Петрухин // Кодови словенских культура. – 2008. – Број 10. Ватра. – С. 5–12.

15. Березович Е.Л. Язык и традиционная культура. Этнолингвистические исследования / Елена Львовна Березович. – М. : Индрик, 2007. – 600 с.

16. Березович Е.Л. “Текст черта” в русском языке и традиционной культуре / Е.Л. Березович, И.В. Родионова // Язык и традиционная культура : Этнолингвистические исследования. – М. : Индрик, 2007. – С. 467–493.

17. Бечко Я.В. Відображення семантичної структури багатозначних слів на фразеологічному рівні / Я.В. Бечко, С.С. Єрмоленко // Мовознавство. – 2010. – № 6. – С. 45–54.

18. Бечко Я.В. Функціонування полісемантичних слів із термічним значенням у фразеологічному контексті (на матеріалі англійської, німецької

та української мов): дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15 / Яна Валеріївна Бечко. – Київ, 2011. – 230 с.

19. Белехова Л.І. Словесний поетичний образ в історико-типологічній перспективі : лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі американської поезії) : монографія / Лариса Іванівна Белехова. – Херсон : Айтлант, 2002. – 148 с.

20. Богданова И. А. Функционирование архетипического концепта "вода" в текстах народного и индивидуального творчества : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Ирина Александровна Богданова. – Пермь, 2006. – 231 с.

21. Бондарко А.В. Понятия “семантическая категория”, “Функционально-семантическое поле” и “категориальная ситуация” в аспекте сопоставительных исследований / А.В. Бондарко // Методы сопоставительного исследования языков. – М., 1988. – С. 12–19.

22. Борискина О.О. Языковая категоризация первостихий воздуха, огня, воды и земли (на материале русского и английского языков) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Ольга Олеговна Борискина. – Воронеж, 1999. – 199 с.

23. Борискина О.О. Категоризация огня / О.О. Борискина, А.А. Кретов // Теория языковой категоризации : Национальное языковое сознание сквозь призму криптокласса. – Воронеж, 2003. – С. 24–42.

24. Брагинская Н.В. Комментарий / Н.В. Брагинская // Миф и литература древности / [за ред. О.М. Фрейденберг]. – М. : Наука, 1978. – С. 532–566.

25. Будаев Э.В. Зарубежная политическая лингвистика / Э.В. Будаев, А.П. Чудинов. – М. : Наука, 2008. – С. 49.

26. Бурлак С.А. Сравнительно-историческое языкознание / С.А. Бурлак, С.А. Старостин. – М. : Academia, 2005. – 432 с.

27. Вежбицка А. Из книги “Семантические примитивы” : Введение [Электронный ресурс] / А. Вежбицка // Семиотика / [под ред. Ю.С. Степанова]. – М., 1983. – Режим доступа : http://kant.narod.ru/anna_w.htm

28. Войтович В. Українська міфологія / Валерій Войтович. – К. : Либідь, 2002 – 663 с.
29. Воркачев С.Г. От лингвоконцептологии к лингвоидеологии : поиски метода / С.Г. Воркачев // *Vita in lingua* : сб. ст. к юбилею профессора С.Г. Воркачева. – Краснодар : Атриум, 2007. – С. 39–60.
30. Вундт В. Миф и религия / Вильгельм Вундт ; [ред. Д.Н. Овсяннико-Куликовский]. – СПб. : Брокгауз и Ефрон, 1913. – 416 с.
31. Галаева М.Н. Лексико-семантическая мотивированность слов со значением “огонь” в германских языках (на индоевропейском фоне) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / М. Н. Галаева. – М., 2004. – 18 с.
32. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу / І.О. Голубовська. – К. : Логос, 2000. – 284 с.
33. Горелов И.Н. Основы психолингвистики : учебное пособие / И.Н. Горелов, К.Ф. Седов. – М. : Лабиринт, 1997. – 220 с.
34. Гринько О.С. Концепти-архетипи в прозі В. Голдінга : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / О.С. Гринько. – Одеса, 2013 – 20 с.
35. Гумбольдт В. фон Избранные труды по языкознанию / Вильгельм фон Гумбольдт. – М. : Прогресс, 1984. – 397 с.
36. Гучепшокова С. А. Архетипический концепт “лицо/честь/совесть” : когнитивный и лингвокультурный аспекты (на материале русского, адыгского, английского и французского языков) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Сусана Аслановна Гучепшокова. – Майкоп, 2011. – 29 с.
37. Делез Ж. Что такое философия? / Ж. Делез, Ф. Гваттари ; [пер. с фр. С.Н. Зенкина]. – СПб. : АЛТЕИЯ, 1998. – 146 с.
38. Дмитренко М.К. О.О. Потебня – дослідник фольклорної символіки / М.К. Дмитренко // О.О. Потебня й актуальні питання мови та культури : зб. наук. пр. – К. : Вид. дім Дмитра Бураго, 2004. – С. 327–337.

39. Донченко О. Архетипи – спільне в нашому житті (розпізнавання архетипів як шлях до унікальності) // Психологія особистості. – 2011. – № 1 (2) – С. 170–181.
40. Жаботинская С.А. Концептуальный анализ : типы фреймов / С.А. Жаботинская // Вісник Черкаського ун-ту. Сер. Філолог. науки. – Черкаси, 1999. – Вип.11. – С. 12–25.
41. Жайворонок В.В. Українська етнолінгвістика : деякі аспекти досліджень / В.В. Жайворонок // Мовознавство. – 2001. – № 5 – С. 48–63.
42. Журавлев А.Ф. Из русской обрядовой лексики : “живой огонь” / А.Ф. Журавлев // Общеславянский лингвистический атлас : материалы и исследования / [отв. ред. Р.И. Аванесов]. – М., 1976. – С. 204–228.
43. Забелин И.Е. Домашний быт русского народа в XVI–XVII в. : в 2 т. / Иван Егорович Забелин. – М. : Языки русской культуры, 2000. – Т. 1. – Ч. 1 : Домашний быт русских царей в XVI–XVII ст. – 480 с.
44. Иванов В.В. О культе огня у хеттов / В.В. Иванов // Древний мир : сб. ст. / [ред. Н.В. Пигулевская]. – М. : Изд-во восточной литературы, 1962. – С. 266–272.
45. Иванов В.В. Славянские языковые моделирующие семиотические системы (древний период) / В.В. Иванов, В.Н. Топоров. – М. : Наука, 1965. – 246 с.
46. Иванов В.В. Верх и низ / В.В. Иванов // Мифы народов мира. – 1980. – Т. 1. – С. 233–234.
47. Иванов В.В. Реконструкция структуры, символики и семантики индоевропейского погребального обряда / В.В. Иванов // Исследования в области балто-славянской духовной культуры : Погребальный обряд. – М. : Наука, 1990. – С. 5–12.
48. Кабанова И.Н. К вопросу о сходстве символических значений в английском и русском фразеологических фондах / И.Н. Кабанова, Н.А. Кохан // Вестник Челябинского государственного педагогического университета : научный журнал. – 2009. – № 11. – С. 254–259.

49. Калина Н.Ф. Основы Юнгианского анализа сновидений / Н.Ф. Калина, И.Г. Тимощук. – М. : “REFL-book”; К. : Ваклер, 1997. – 304 с.

50. Карасик В.И. Архетипические концепты в общении // Прямая и непрямая коммуникация : сб. науч. статей. – Саратов : Изд-во ГосУНЦ “Колледж”, 2003. – С. 43.

51. Киселева Л.А. Эмоционально-оценочная окраска и лексическое значение слова / Л.А. Киселева // XVIII Герценовские чтения. Филологические науки. – Л.-д., 1965. – С.18–21.

52. Кияк Т.Р. Мотивированность лексических единиц : количественные и качественные характеристики / Тарас Романович Кияк. – Львів : Вища школа, 1988. – 161 с.

53. Кодови словенских култура / [уредник Дејан Ајдачић]. – Београд, 2008. – Број 10. Ватра. – 308 с.

54. Колесник О.С. Міфологічний простір крізь призму мови та культури / Олександр Сергійович Колесник. – Чернігів : РВВ ЧНПУ імені Т.Г. Шевченка, 2011. – 312 с.

55. Колесник О.С. Лінгвокультурні та лінгвосеміотичні особливості вербалізації концепту-міфологеми ВОГОНЬ [Електронний ресурс] / О.С. Колесник // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. пр. – К. : ВПЦ “Київський університет”. – Вип. 43. – Ч. 2. – С. 218–226. – Режим доступу : http://www.philolog.univ.kiev.ua/library/zagal/Movni_i_konceptualni_2013_43_2/218_226.pdf

56. Колмогорова А.В. Языковое значение как структура знания и опыта / А.В. Колмогорова // *Studia Linguistica Cognitiva. Язык и познание : Методологические проблемы и перспективы.* – М. : Гнозис, 2006. – Вып. 1. – С. 240–256.

57. Костомаров Н.И. Раскол : Исторические монографии и исследования / Николай Иванович Костомаров. – М. : Чарли, 1994. – 608 с.

58. Корольова А.В. Діахронічний вектор дослідження когнітивних структур свідомості й одиниць мислення / А.В. Корольова // Вісник

Київського національного лінгвістичного університету. Серія *Філологія* / [гол. ред. А. В. Корольова]. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2011. – Т. 14. – № 1. – С. 76–85.

59. Котляревский А.А. О погребальных обычаях языческих славян : Исследование А. Котляревского / Александр Александрович Котляревский. – М. : К. А. Попов, 1868. – Ч. 1. – 252 с.

60. Кочерган М. П. Зіставне мовознавство: методи, принципи, аспекти й рівні дослідження / М.П. Кочерган // *Мовознавство*. – 2006. – № 5. – С. 34–51.

61. Кочерган М.П. Основи зіставного мовознавства / Михайло Петрович Кочерган. – К. : Вид. центр “Академія”, 2006. – 424 с.

62. Красных В.В. Этнолингвистика и лингвокультурология / Виктория Владимировна Красных. – М. : Гнозис, 2002. – 284 с.

63. Крымский С.Б. Архетипы украинской культуры / С.Б. Крымский // *Вісник Національної Академії Наук України*. – 1998. – № 7–8. – С. 74–87.

64. Круглов В.Л. Антропологические заметки к понятию “мифологема” [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://sun.tsu.ru/mminfo/000063105/310/image/310-10.pdf>

65. Кубрякова Е.С. Типы языковых значений : Семантика производного слова / Елена Самойловна Кубрякова. – М. : Наука, 1981. – 200 с.

66. Кубрякова Е.С. Части речи в ономазиологическом освещении : монография / Елена Самойловна Кубрякова. – М. : Наука, 1978. – 116 с.

67. Кузь Г.Т. Вигукові фразеологізми української мови : етнолінгвістичний та функціональний аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Г.Т. Кузь. – Івано-Франківськ, 2000. – 19 с.

68. Леви-Брюль Л. Сверхъестественное в первобытном мышлении / Люсьен Леви-Брюль. – М. : Педагогика-Пресс, 1994. – 608 с.

69. Леви-Строс К. Мифологии : в 4 т. / Клод Леви-Строс. – М. : ЦГНИИ ИНИОН РАН ; СПб. : Универ. книга, 2000. – Т. 1 : Сырое и приготовленное. – 398 с.

70. Левицький А.Е. Перспективні напрями зіставних досліджень у межах когнітивно–дискурсивної парадигми // Мовні і концептуальні картини світу. – К. : ВПЦ "Київський ун-т", 2007. – Вип. 23. – Ч. 2. – С. 119–127.

71. Левченко О.П. Символарій української фразеології / О.П. Левченко // Слов'янський вісник. Серія "Філологічні науки" : зб. наук. праць. – 2003. – Вип. 5. – С. 140–148.

72. Левченко О. Фразеологічна символіка : лінгвокультурологічний аспект / Олена Левченко. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2005. – 352 с.

73. Леонтьев А.А. Психофизиологические механизмы речи / А.А. Леонтьев // Общее языкознание. Формы существования, функции, история языка / [под ред. Б.А. Серебренникова]. – М. : Наука, 1970. – С. 314–370.

74. Лисенко Н.О. Архетип світового дерева в ідіостилі Т. Осьмачки [Електронний ресурс] / Н. О. Лисенко. – Режим доступу : dspace.ukrfa.kharkov.ua/.../1779/1/lisenko N.doc

75. Лосев А.Ф. Мифы греков и римлян / Алексей Фёдорович Лосев. – М. : Мысль, 1996. – 975 с.

76. Лосев А.Ф. Прометей / А.Ф. Лосев // Мифы народов мира : Энциклопедия / [гл. ред. С.А. Токарев]. – М. : Советская энциклопедия, 1991. – Т. 2. – С. 337–340.

77. Маковский М.М. Язык – миф – культура. Символы жизни и жизнь символов / Марк Михайлович Маковский. – М. : Русские словари, 1996. – 330 с.

78. Манакин В.Н. Основы контрастивной лексикологии : близкородственные и родственные языки / Владимир Николаевич Манакин. – К. ; Кировоград : Центр.-Укр. изд-во, 1994. – 262 с.

79. Манакин В.М. Когнітивні аспекти контрастивної семантики / В.М. Манакин // Проблеми зіставної семантики : зб. статей. – К. : КДЛУ, 1999. – С. 3–6.

80. Манакин В.Н. Сопоставительная лексикология / Владимир Николаевич Манакин. – К. : Знання, 2004. – 326 с.

81. Маслова В.А. Лингвокультурология : учебное пособие / Валентина Авраамовна Маслова – М. : Академия, 2001. – 208 с.; 2004. – 208 с.
82. Маслова В.А. Введение в когнитивную лингвистику / Валентина Авраамовна Маслова. – М. : Флинта, 2007. – 294 с.
83. Медведева Л.М. Типы словообразовательной мотивации и семантика производного слова / Л.М. Медведева // Вопросы языкознания. – 1989. – № 1. – С. 86–97.
84. Мелерович А.М. Современная русская фразеология (семантика – структура – текст) : монография / А.М.Мелерович, В.М. Мокиенко. – Кострома : КГУ им. Н.А. Некрасова, 2011. – 456 с.
85. Мелетинский Е.М. Аналитическая психология и проблема происхождения архетипических сюжетов / Е.М. Мелетинский // Вопросы философии. – 1991. – № 10. – С. 42.
86. Мізін К.І. Усталені порівняння англійської, німецької, української та російської мов в аспекті зіставної лінгвокультурології : автореф. дис. ... докт. філол. наук : 10.02.17 / К.І. Мізін. – К., 2012. – 32 с.
87. Мокиенко В.М. К разграничению генетических и типологических связей славянской поговорки / В. М. Мокиенко // Современные славянские культуры : развитие, взаимодействие, международный контекст. Материалы международной конференции ЮНЕСКО. – К. : Наукова думка, 1982. – С. 364–369.
88. Мокиенко В.М. Славянская фразеология / Валерий Михайлович Мокиенко. – М. : Высшая школа, 1989. – 287 с.
89. Мюллер М. Сравнительная мифология / Макс Мюллер. – М. : Типография Грачева и К°, 1863. – 122 с.
90. Неклюдов С.Ю. Мотив и текст / С.Ю. Неклюдов // Язык культуры : Семантика и грамматика : к 80-ю со дня рождения ак. Н. И. Толстого (1923–1996). – М. : Индрик, 2004. – С. 236–247.

91. Палутина О.Г. Асимметрия в структуре концептов первостихий и их номинаций в русском языке и американском варианте английского языка : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Палутина Ольга Геннадьевна. – Казань, 2004. – 280 с.

92. Педченко Л.В. Лексика вогню в говірках російської мови : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.02 / Л.В. Педченко. – Харків, 2000. – 20 с.

93. Петренко В.Ф. Основы психосемантики : учеб. пособие / Виктор Федорович Петренко. – Смоленск : Изд-во СГУ, 1997. – 400 с.

94. Петриченко О.А. Архетипические образы первоэлементов бытия : предконцепт в мире восточных славян и реализация в авторских текстах (на материале поэзии М. Гумилева) / О.А. Петриченко // Слов'янський вісник. Серія "Філологічні науки" : зб. наук. праць. – Вип. 4. – Рівне, 2003. – С. 127–130.

95. Попова И.А. Метафорическая экспликация концепта огонь в аспекте лингвостилистического анализа художественного текста (на материале прозы М. Горького и И. Бунина) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / И. А. Попова. – М., 2012. – 23 с.

96. Потебня А.А. Полное собрание сочинений. Мысль и язык / Александр Афанасьевич Потебня. – Одесса : Гос. издат. Украины, 1922. – Т. 1. – 188 с.

97. Потебня О.О. Эстетика і поетика слова : збірник / О.О. Потебня ; [пер. з рос. І.В. Іваньо, А.І. Колодної]. – К. : Мистецтво, 1985. – 302 с.

98. Потебня А.А. Символ и миф в народной культуре / Александр Афанасьевич Потебня. – М. : Лабиринт, 2000. – 479 с.

99. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / Анатолій Миколайович Приходько. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 332 с.

100. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / Анатолій Миколайович Приходько. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 332 с.

101. Приходько Г.В. Концепт “огонь” в картине мира русского народа / Г.В. Приходько // Материалы шестой научной конференции. – Новосибирск, 2005. – С. 86–89.
102. Пропп В.Я. Русские аграрные праздники / Владимир Яковлевич Пропп. – Л. : Изд-во Лен. ун-та, 1963. – 143 с.
103. Пропп В.Я. Исторические корни волшебной сказки / В.Я. Пропп. – Л. : Наука, 1986. – 365 с.
104. Протасова А.К. Вербализация концепта “огонь” в древнегерманских языках : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / А.К. Протасова. – Томск, 2004. – 30 с.
105. Родионова И.В. Имена библейско-христианской традиции в русских народных говорах : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / И.В. Родионова. – Екатеринбург, 2000. – 22 с.
106. Рут М.Э. Образная номинация в русском языке / М.Э. Рут. – Екатеринбург : Изд. Уралск. унив., 1992. – 144 с.
107. Свиридов О.Ф. Символіка замовлянь у східнослов'янському і британському магічному фольклорі : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15 / О.Ф. Свиридов. – Одеса, 1996. – 16 с.
108. Селиванова Е.А. Когнитивная ономаσιология : монография / Елена Александровна Селиванова. – К. : Фитосоциоцентр, 2000. – 248 с.
109. Серебренников Б.А. Роль человеческого фактора в языке : Язык и мышление / Борис Александрович Серебренников. – М. : Наука, 1988. – 242 с.
110. Слухай Н.В. “Світове дерево” східних слов'ян і відображення уявлень про нього в лексиці та фразеології російської та української мов / Наталія Віталіївна Слухай // Мова та історія : зб. наук. праць. – К., 2004. – Вип. 72. – С. 6–17.
111. Слюніна О.В. Вербалізація природних стихій в українській поезії 80-х – 90-х років ХХ століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / О.В. Слюніна. – Харків, 2012. – 20 с.

112. Снитко Е.С. Внутренняя форма номинативных единиц / Елена Степановна Снитко. – Львов : Свит, 1990. – 185 с.
113. Снитко Е.С. Русский язык в этнолингвистическом освещении : Лекционный курс / Е.С. Снитко, И.А. Кулинич. – К. : Киевский университет, 2005. – 88 с.
114. Степанов Ю.С. “Два огня”, “две воды”, “две крови” и т. д. индоевропейского языка / Ю.С. Степанов // Историческая лингвистика и типология : сб. ст. / [ред. Г.А. Климов]. – М. : Наука, 1991. – С. 65–80.
115. Степанов Ю.С. Методы и принципы современной лингвистики / Юрий Сергеевич Степанов. – 4. изд., стер. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 311 с.
116. Стернин И.А. Очерки по когнитивной лингвистике / И.А. Стернин, З.Д. Попова. – Воронеж : Изд-во ВГУ, 2000. – 191 с.
117. Стернин И.А. Методика исследования структуры концепта / И.А. Стернин // Методологические проблемы когнитивной лингвистики : науч. изд. – Воронеж : ВГУ, 2001. – С. 58–65.
118. Сумцовъ Н.О. Пожеланія и проклятїя (Преимущественно малорусскїя) / Н.О. Сумцовъ. – Харьков : Типографїя Губернскаго Правленя, 1896. – 26 с.
119. Сыромля Н.Н. Ассоциативный комплекс традиционного символа “Огонь” как объект лингвистического анализа (на материале поэзии русского символизма) // Мова і культура : Наукове видання. – К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2005. – С. 157–160.
120. Тайлор Э.Б. Первобытная культура / Эдуард Бернетт Тайлор ; [предисл. А.И. Першица]. – М. : Политиздат, 1989. – 573 с.
121. Тищенко О.В. Обрядова семантика у слов'янському мовному просторі : монографія / Олег Володимирович Тищенко. – К. : Вид. центр КДЛУ, 2000. – 236 с.
122. Тищенко О.В. Мовно-культурний образ “своїх” і “чужих” в етнономінаціях : семантика і прагматика (на матеріалі західно- і

східнослов'янських мов та фольклору) / О.В. Тищенко // Слов'янський вісник. Серія "Філологічні науки" : зб. наук. праць. – Рівне, 2008. – Вип. 7. – С. 3–14.

123. Толстая С.М. Мотивационные семантические модели и картина мира / С.М. Толстая // Русский язык в научном освещении. – 2002. – № 1 (3). – С. 112–127.

124. Топоров В.Н. К реконструкции индоевропейского ритуала и ритуально-поэтических формул (на материале заговоров) / Владимир Николаевич Топоров // Труды по знаковым системам : уч. зап. Тартуск. ун-та. – Тарту : Изд-во Тартуск. ун-та, 1969. – Т. 4. – Вып. 276. – С. 24–58.

125. Топоров В.Н. Модель мира / В.Н. Топоров // Мифы народов мира : энциклопедия / [гл. ред. С.А. Токарев]. – М. : Советская энциклопедия, 1982. – Т. 2. – С. 161–164.

126. Топоров В.Н. Миф. Ритуал. Символ. Образ. Исследования в области мифопоэтического / Владимир Николаевич Топоров. – М. : Прогресс, 1995. – 624 с.

127. Топоров В.Н. Исследования по этимологии и семантике / Владимир Николаевич Топоров. – М.: Языки славянских культур, 2009. – Т. 3 : Индийские и иранские языки. Кн. 1. – 376 с.

128. Топорова В.Н. Об антропоцентризме древнегерманского космогонического мифа / В.Н. Топорова // Логический анализ языка. Образ человека в культуре и языке. – М. : Индрик, 1999. – С. 252–261.

129. Трофимова А.В. Концепт ОГОНЬ в современном русском языке : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Трофимова Антонина Владимировна. – М., 2005. – 212 с.

130. Ужченко В.Д. Фразеологія сучасної української мови : навч. посібник / В.Д. Ужченко, Д.В. Ужченко. – К. : Знання, 2007. – 494 с.

131. Уилрайт Ф. Метафора и реальность / Ф. Уилрайт // Теория метафоры. – М. : Прогресс, 1990. – С. 82–110.

132. Уфимцева А.А. Семантический аспект языковых знаков /

А.А. Уфимцева // Принципы и методы семантических исследований. – М. : Наука, 1976. – С. 31–46.

133. Уфимцева А.А. Лексическое значение : Принцип семиологического описания лексики / Анна Анфилофьевна Уфимцева. – М. : Наука, 1986. – 240 с.

134. Ушакова Т.Н. Структуры языка и организация речевого процесса [Электронный ресурс] / Т.Н. Ушакова // Язык, сознание, культура : сб. ст. / [под ред. Н.В. Уфимцевой, Т.Н. Ушаковой]. – М., 2005. – Режим доступа : www.psychol.ras.ru/boiko-school/texts/2005/ushakova_language_structures.pdf

135. Философская афористика / [сост. П.С. Таранов]. – М. : Остожье, 1996. – 576 с.

136. Фрейд З. Я и Оно / З. Фрейд // Хрестоматия по истории психологии / [под ред. П.Я.Гальперина, А.Н. Ждан] – М. : Изд-во МГУ, 1980. – С. 184–188.

137. Фрейденберг О.М. Миф и литература древности / Ольга Михайловна Фрейденберг. – М. : Восточная литература : РАН, 1998. – 800 с.

138. Фрэзер Дж. Дж. Золотая ветвь : Исследование магии и религии / Джеймс Джордж Фрэзер ; [ред. С.А. Токарев]. – М. : Политиздат, 1980. – 703 с.

139. Фрэзер Дж. Дж. Золотая ветвь: Исследование магии и религии : дополнительный том / Джеймс Джордж Фрэзер – М. : Рефл Бук ; К. : Ваклер, 1998. – 450 с.

140. Хайруллина Д.Д. Бинарные концепты “Огонь” и “Вода” как фрагмент языковой картины мира : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Хайруллина Динара Дилшатовна. – Казань, 2009. – 237 с.

141. Хайруллина Д.Д. Методика описания содержания концепта // Вестник Челябинского государственного университета. Серия Филология. Искусствоведение. – 2010. – Вып. 44. – № 17 (198).– С. 129–132.

142. Цивьян Т.В. Лингвистические основы балканской модели мира /

Т.В. Цивьян. – М. : Наука, 1987. – 297 с.

143. Чендей Н. В. Поетико-когнітивний потенціал метафор стихій в англійській та українській мовах : автореф. дис. ... канд. філолог. наук : 10.02.17 / Н. В. Чендей. – К., 2009. – 20 с.

144. Черныш Т.А. Этимологические гнезда корней с исходным значением горения в славянских языках : дис. ... канд. филол. наук: 10.02.03 / Черныш Татьяна Александровна. – К., 1985. – 234 с.

145. Черниш Т.О. Слов'янська лексика в історико-етимологічному висвітленні (гніздовий підхід) : монографія / Тетяна Олександрівна Черниш. – К. : Либідь, 2003. – 341 с.

146. Шаховский В.И. Типы значений эмотивной лексики / В.И. Шаховский // Вопросы языкознания. – М. : Наука, 1994. – № 1. – С. 20–25.

147. Шелестюк Е.В. О диалектике устойчивости и изменчивости концепта и символа // Язык. Культура. Коммуникация / [под ред. Е.В. Пономаревой]. – Челябинск, 2004. – С. 178–187.

148. Шмелев Д.Н. Введение / Д.Н. Шмелев // Способы номинации в современном русском языке. – М. : Наука, 1982. – С. 3–44.

149. Штерманн Р. Введение в контрастивную лингвистику / Р. Штерманн // Новое в зарубежной лингвистике. Контрастивная лингвистика. – М. : Прогресс, 1989. – Вып. XXV. – С. 144–178.

150. Юнг К.Г. Об архетипах коллективного бессознательного / К.Г. Юнг // Вопросы философии. – 1988. – № 1. – С. 131–138.

151. Юнг К.Г. Архетипы и символы / Карл Густав Юнг. – М. : Ренессанс, 1991. – 292 с.

152. Юнг К.Г. Аналитическая психология / К.Г. Юнг. – СПб : Питер, 1994. – С. 30–38.

153. Юнг К.Г. Либидо и его метаморфозы и символы / Карл Густав Юнг. – СПб. : Вост.-европ. ин-т психоанализа, 1994. – 416 с.

154. Юнг К.Г. Человек и его символы / Карл Густав Юнг. – СПб : Б. С. К., 1996. – 651 с.

155. Юнг К.Г. Критика психоанализа / Карл Густав Юнг ; [пер. с нем. и англ., под общей ред. В. Зеленского]. – СПб. : Гуманитарное агентство : “Академический проект”, 2000. – 304 с.
156. Юнг К.Г. Аналитическая психология. Тавистокские лекции / Карл Густав Юнг. – М : Азбука-классика, 2007. – 360 с.
157. Юнг К.Г. Жизнеописание, мировоззрение, цитаты за 60 минут / Карл Густав Юнг // Человек мира. – М. : Изд-во Вектор, 2006. – 160 с.
158. Юрданова В.Н. Этимология слова [Электронный ресурс] / В.Н. Юрданова. – Режим доступа : // <http://kraspubl.ru/content/view/264/1>
159. Янкевич В.В. Концепт огня в культуре : Смыслы и функции : дис. ... канд. культурологии : 24.00.01 / Янкевич Влатана Владимировна. – СПб., 2003. – 196 с.
160. Яшин В.Н. Архетипические ключевые слова современной российской политической речи / В.Н. Яшин // Материалы XVI Международной конференции студентов, аспирантов и молодых ученых “Ломоносов”. Секция “Филология”. – М. : МАКС Пресс, 2009. – С. 98–100.
161. Anthology of the English Language : Texts with Comments, Exercises and Etymological Glossary : навч. посіб. / В.В. Левицький, О.В. Соловьева. – Вінниця: Нова Книга, 2012. – 240 с.
162. Barber R. Myths and legends of the British Isles / Richard Barber. – New York : Barnes and Noble, 2000. – 566 p.
163. Bartmiński J. O profilowaniu pojęć w słowniku etnolingwistycznym / J. Bartmiński // O profilowaniu pojęć. Wybór prac. – Lublin : Wydawnictwo UMCS, 1993. – S. 7–17.
164. Bashlyar G. The Psychoanalysis of Fire / Gaston Bashlyar. – М. : Aleteya, 1993. – 121 p.
165. Douglas M. The illustrated golden bough / Mary Douglas. – London : Doubleday, 1978. – 253 p.
166. Ellis P.B. Celtic myths and legends / Peter Berresford Ellis. – New York : Carroll and Graf Publishers. – 629 p.

167. Frazer J.G. Myths sur l'origine du feu (Myths of the origin of fire – London, 1930) / James George Frazer. – P. : Payot, 1931. – 294 p.
168. Gibbs jr. R.W. Idiomaticity and human congition / R.W. Gibbs jr. // Idioms : structural and psychological perspectives / [eds M. Everaert, E. Linden, A. Schenk, R. Schreuder]. – Hillsdale : Lawrence Erlbaum Associates, 1995. – P. 97–116.
169. Gibbs jr. R. W. Why idioms are not dead metaphors / R.W. Gibbs jr. // Idioms : processing, structure and interpretation / [eds C. Cacciari, P. Tabossi]. – Hillsdale : Lawrence Erlbaum Associates, 1993. – P. 57–78.
170. Grady J.E. Blending and metaphor / J.E. Grady, T. Oakley, S. Coulson // Metaphor in cognitive linguistics / [eds R.W. Gibbs jr., G.E. Steen]. – Amsterdam, Filadelfia : Benjamins, 1999. – P. 101–124.
171. Hernández J.F. Forms of tradition in contemporary Spain / J.F. Hernández. – Jackson : University Press of Mississippi, 2005. – 225 p.
172. Hockett Ch. Idiom formation / Ch. Hockett // For Roman Jakobson. Essays on the Occasion of his Sixtieth Birthday. – The Hague : Mouton, 1956. – P. 222–229.
173. Idioms : processing, structure and interpretation / [eds C. Cacciari, P. Tabossi]. – Hillsdale : Lawrence Erlbaum Associates, 1993. – 337 p.
174. Idioms : structural and psychological perspectives / [eds M. Everaert, E. Linden, A. Schenk, R. Schreuder]. – Hillsdale : Lawrence Erlbaum Associates, 1995. – 331 p.
175. Irish curses [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.ncf.carleton.ca>
176. Jordan R. The Eye of the World / R. Jordan. – N. Y. : Macmillan, 1990. – 670 p.
177. Karabanova S.V. The Model of Mythological Self-Consciousness as a Way of Ethnosociocultural Comprehension of Yourself in the World / S.V. Karabanova // Journal Collection of Scientific Works of KRASEC (Kamchatka

Regional Association “Scientific-Educational Centre”). Section : The Humanities. – 2006. – № 2. – P. 37–52.

178. Kuhn A. Die Herabkunft des Feuers und des Gotterfranks / Adalbert Kuhn. – B. : F. Dummler, 1859. – 266 p.

179. Langacker R.W. A course of cognitive grammar : manuscript / Ronald Wayne Langacker. – San Diego : UCSD, 2000. – 210 p.

180. Langacker R.W. Foundations of cognitive grammar / Ronald Wayne Langacker. – Stanford, CA : Stanford University Press, 1987. – V. 1 : Theoretical prerequisites. – 516 p.

181. Langacker R.W. Investigations in cognitive grammar / Ronald Wayne Langacker. – Berlin, New York : Mouton de Greyter, 2009. – 396 p.

182. Lippman W. Public Opinion / Walter Lippman. – N. Y. : The Free Press, 1965. – 272 p.

183. Maccai A. Idiomaticity as a reaction to *l'arbitraire du signe* in the universal process of semeio-genesis / A. Maccai // Idioms : processing, structure and interpretation / [eds C. Cacciari, P. Tabossi]. – Hillsdale : Lawrence Erlbaum Associates, 1993. – P. 297–324.

184. Mannhardt W. Wald und Feldkulte / Wilhelm Mannhardt. – B. : Verlag von Gebruder Borntraeger, 1904. – Bd. 1 : Der Baumkultus der Germanen und ihrer Nachbarstamme mythologische Untersuchungen. – 648 S. ; 1905. – Bd. 2 : Antike Wald- und Feldkulte aus nordeuropaischer Uberlieferung erlautert. – 359 S.

185. Manowar : Kingdom come [Electronic resource] // Metal Kings. – Atlantic, 1988. – Mode of access : <http://www.darklyrics.com/m/manowar.html>

186. Mel'chuk I.A. Phrasemes in language, phraseology in linguistics / I.A. Mel'chuk // Idioms : structural and psychological perspectives / [eds M. Everaert, E. Linden, A. Schenk, R. Schreuder]. – Hillsdale : Lawrence Erlbaum Associates, 1995. – P. 167–232.

187. Mokienko V. Fraseoloxia eslava. Manual universitadio para a especialidade de lingua e literatura rusa / V. Mokienko // Santiago de Compostela : Xunta de Galicia, 2000. – 504 p.

188. *Phraseology : an interdisciplinary perspective* / [eds S. Granger, F. Meunier]. – Amsterdam, Philadelphia : John Benjamins, 2008. – 422 p.
189. Piirainen E. *Figurative language and culture* / E. Piirainen // *Phraseology : an interdisciplinary perspective* / [eds S. Granger, F. Meunier]. – Amsterdam, Philadelphia : John Benjamins, 2008. – P. 207–208.
190. Rohde E. *Psyche : the cult of souls and belief in immortality among the Greeks* / Erwin Rohde. – L. : K. Paul, Trench, Trubner and Co. Ltd. ; N. Y. : Harcourt, Brace and Co., 1925. – 626 p.
191. Salzmänn Z. *Language, Culture and Society : An Introduction to Linguistic Anthropology* / Z. Salzmänn. – Boulder : Westview Press, 2004. – 419 p.
192. Schwartz F.L. W. *Der Ursprung der Mythologie, Dargelegt an griechischer und deutscher Sage* / Friedrich Lebrecht Wilhelm Schwartz. – B. : W. Hertz, 1860. – 299 p.
193. *Speak the culture : Britain* / [ed. A. Whittaker] – London : Thorogood Publishing, 2009. – 359 p.
194. Svirepo O.A. *Image, Symbol, Metaphor in Modern Psychotherapy* / O.A. Svirepo, O.S. Tumanova. – M. : Publishing House of the Institute of Psychotherapy, 2004. – 270 p.
195. Wierzbicka A. *Emotions across languages and cultures. Diversity and universals* / Anna Wierzbicka. – Cambridge university press, 1999. – 349 p.
196. Wierzbicka A. *Cross-Cultural Pragmatics. The semantics of Human Interaction* / Anna Wierzbicka. – Berlin, New York : Mouton de Gruyter, 2003. – 502 p.
197. Wierzbicka A. *Reasonably well : natural semantic metalanguage as a tool for the study of phraseology and its cultural underpinnings* / A. Wierzbicka // *Phraseology and culture in English* / [ed. P. Skandera]. – New York, London : Routledge, 2007. – P. 49–78.

СПИСОК ДОВІДНИКОВИХ ДЖЕРЕЛ

198. Адамия Н.Л. Русско-англо-немецкий словарь пословиц, поговорок, крылатых слов и Библейских изречений / Н.Л. Адамия. – 2-е изд., испр. – М. : Наука : Флинта, 2006. – 344 с.
199. АРФС – Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь / [лит. ред. М.Д. Литвинова]. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : Русский язык, 1984. – 944 с.
200. АУФС – Англо-український фразеологічний словник : Близько 30 000 фразеологічних виразів / [відп. ред. Л.В. Кирпич, уклад. К.Т. Баранцев]. – 2-ге вид., випр. – К. : Знання, 2005. – 1056 с.
201. БАРС – Большой англо-русский словарь / [под ред. И.Р. Гальперина]. – М. : Сов. энциклопедия, 1972. – Т. 1. – 822 с. ; Т. 2 – 863 с.
202. БСЭС – Большой советский энциклопедический словарь / [гл. ред. А.М. Прохоров]. – М. : Сов. энциклопедия, 1987. – 1600 с.
203. ВТССУМ – Великий тлумачний словник сучасної української мови. 170 000 слів. / [уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел]. – К. : Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2004. – 1440 с.
204. Великий тлумачний словник української мови / [упоряд. Т.В. Ковальова; худож.-оформлювач В.П. Бублик]. – Харків : Фоліо, 2005. – 767 с.
205. Гуревич В.В. Русско-английский фразеологический словарь / В.В. Гуревич, Ж.А. Дозорец. – М. : Изд-во Эксмо, 2005. – 656 с.
206. Девлин Д. Словарь синонимов и антонимов английского языка / Д. Девлин. – М. : Центрполиграф, 2002. – 559 с.
207. Дорошенко Т.С. Універсальний словник української мови : Орфоепічний. Словотворчий. Етимологічний / [уклад. Т.С. Дорошенко, І.А. Череп, В.І. Омеляненко]. – Х. : “Торсінг плюс”, 2009 – 720 с.
208. Жайворонок В. Знаки української етнокультури : Словник-довідник / Віталій Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.

209. Етимологічний словник української мови : в 7 т. [уклад. О. С. Мельничук та ін.]. – К. : Вид-во “Наукова думка”, 1982. – Т. 1 : А–Г. – 634 с.; 1985. – Т. 2 : Д–Копці. – 573 с.; 1989. – Т. 3 : Кора–М. – 553 с.; 2003. – Т. 4 : Н–П. – 657 с.; 2006. – Т. 5 : Р–Т. – 705 с.; 2012. – Т. 6 : У–Я. – 569 с.

210. Івченко А.О. Тлумачний словник української мови / Анатолій Олександрович Івченко. – Х. : Фоліо, 2001. – 539 с.

211. Кожуховська Л.П. Шкільний фразеологічний словник української мови / Людмила Павлівна Кожуховська. – К. : Торба, 2001. – 80 с.

212. Краткий словарь когнитивных терминов / [ред. кол. Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.Г. Панкрац, Л.Г. Лузина] ; [под общ. ред. Е.С. Кубряковой]. – М. : Филол. ф-т МГУ им. М.В. Ломоносова, 1997. – 197 с.

213. Кротов Я. Словарь Святых [Электронный ресурс] / Яков Кротов. – Режим доступа : http://krotov.info/yakov/6_bios/10_iv/303_erazm.htm

214. Левицкий В.В. Этимологический словарь германских языков / Виктор Васильевич Левицкий. – Винница : Нова книга, 2010. – Т. 1. – 610 с.

215. ЛЭС – Лингвистический энциклопедический словарь / [под ред. Н.Д. Ярцевой]. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – 683 с.

216. Маковский М.М. Сравнительный словарь мифологической символики в индоевропейских языках : Образы мира и миры образов / Марк Михайлович Маковский. – М. : Гуманит. изд-во центра ВЛАДОС, 1996. – 416 с.

217. Маковский М.М. Историко-этимологический словарь современного английского языка / Марк Михайлович Маковский. – М. : Изд. дом “Диалог”, 2000. – 417 с.

218. Менегетти А. Словарь образов : Практическое руководство по имагогике / Антонио Менегетти ; [ред. Е.В. Романовой, Т.И. Сытько]. – Л. : ЭКОС, 1991. – 112 с.

219. Мифы народов мира. Энциклопедия : в 2 т. / [гл. ред. С.А. Токарев]. – М. : Рос. энциклопедия, 1991–1992. – Т. 2. – 719 с.

220. Мокиенко В.М. Большой словарь русских народных сравнений. Большой объяснительный словарь / В.М. Мокиенко, Т.Г. Никитина [и др.]. – М. : ОЛМА Медиа Групп, 2008. – 799 с.

221. НБАРС – Новый большой англо-русский словарь [Электронный ресурс] / [авт.-сост. Ю.Д. Апресян]. – Режим доступа : [http://translate.academic.ru/?lang=english&did\[\]=eng_rus_apresyan](http://translate.academic.ru/?lang=english&did[]=eng_rus_apresyan)

222. Новий тлумачний словник української мови у трьох томах : 200 000 слів / [уклад. В. Яременко, О. Сліпушко]. – К. : Аконтіт, 2007. – Т. 1. – 926 с.

223. Прислів'я та приказки : Природа. Господарська діяльність людини / [упоряд. М.М. Пазяк]. – К. : Наукова думка, 1989. – 480 с.

224. Прислів'я та приказки. Взаємини між людьми / [упор. М.М. Пазяк]. – К. : Наукова думка, 1991. – 440 с.

225. СДЭС – Славянские древности. Этнолингвистический словарь : в 5 т. / [отв. ред. Н.И. Толстой]. – М. : Международные отношения, 1995. – Т. 1 : А–Г. – 584 с. ; Т. 2 : Д–К (Крошки). – 697 с. ; Т. 3 : К (Круг) – П (Перепелка). – 699 с.

226. Словарь практического психолога / [сост. С.Ю. Головин]. – Минск : Харвест, 1998. – 800 с.

227. ССКУ – Словник символів культури України / [за заг. ред. В.П. Коцура, О.І. Потапенка, М.К. Дмитренка, В.В. Куйбіді]. – 3-є вид. – К. : Міленіум, 2005. – 352 с.

228. Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры / Юрий Сергеевич Степанов. – М. : Школа “Языки русской культуры”, 1997. – 824 с.

229. СРФИЭС – Словарь русской фразеологии. Историко-этимологический справочник / [авт. А.К.Бирих, В.М. Мокиенко, Л.И. Степанова]. – СПб. : Фолио-пресс, 1999. – 701 с.

230. СУМ – Словник української мови : в 11 т. / [уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел]. – К. : Наукова думка, 1971. – Т. 2 : Г–Ж. – 550 с. ; 1972. – Т. 3 : З–ЗЯТИ. – 744 с. ; 1980. – Т. 11 : Х–Б. – 699 с.

231. Сучасний тлумачний словник української мови. 55 000 слів / [уклад. А.М. Яковлева, Т.М. Афонська]. – Харків : Торсінг Плюс, 2007. – 672 с.
232. Тлумачний словник-мінімум української мови / [уклад. Л.О. Ващенко, О.М. Єфімов]. – К. : Довіра, 2000. – 535 с.
233. Українські прислів'я, приказки та порівняння з літературних пам'яток / [упоряд. М.М. Пазяк]. – К. : Наук. думка, 2001. – 392 с.
234. УРФС – Українсько-російський і російсько-український фразеологічний словник / [авт.-уклад. І.С. Олійник, М.М. Сидоренко]. – К. : Радянська школа, 1978. – 447 с.
235. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : в 4 т. / Макс Фасмер ; [пер. с нем. и доп. О.Н. Трубачев]. – М. : Прогресс, 1987. – Т. 3. – 832 с.
236. ФСУМ – Білоноженко В.М. Фразеологічний словник української мови : у 2 кн. / В.М. Білоноженко [та ін.]. – К. : Наукова думка, 1999. – Кн. 1. – 528 с. ; Кн. 2. – 529 с.
237. ФСУМ – Ужченко В.Д. Фразеологічний словник української мови / Ужченко Віктор Дмитрович. – К. : Освіта, 1999. – 224 с.
238. Черных П.Я. Историко-этимологический словарь русского языка / Павел Яковлевич Черных. – М. : Изд-во Русский язык, 1994. – 623 с.
239. Шанский Н.М. Краткий этимологический словарь / Николай Максимович Шанский. – М. : Изд-во Просвещение, 1961. – 402 с.
240. ШФСУМ – Шкільний фразеологічний словник української мови / [уклад. О. Давидова]. – Тернопіль : "Підручники і посібники", 2010. – 448 с.
241. Энциклопедия символов, знаков, эмблем / В. Андреева [и др.]. – М. : Локид-Миф, 2000. – 556 с.
242. Ярцева В.Н. Лингвистический энциклопедический словарь / [под ред. В.Н. Ярцевой]. – М. : "Большая российская энциклопедия", 2000. – 682 с.
243. AHD – The American heritage dictionary of the English language / [ed. A.H. Soukhanov]. – 3-d ed. – N. Y. : Houghton Mifflin Company, 1992. – 8652 p.

244. Encyclopaedia Britannica [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.britannica.com>
245. Etymological Dictionary of Modern English [Electronic resource] / [ed. D. Harper]. – Mode of access : <http://www.etymonline.com>
246. DAS – Dictionary of American Slang / [ed. R.A. Spears]. – Lincolnwood, Ill. : NTC, 1991. – 528 p.
247. LDCE – Longman Dictionary of Contemporary English / [ed. D. Summers]. – England : Pearson Education Limited, 1995. – 1668 p.
248. LDEI – Longman dictionary of English idioms / [ed. Th. H. Long, D. Summers]. – Harlow : Longman Group, 1996. – 387 p.
249. LDCE – Longman Dictionary of English language and culture / [ed. D. Summers]. – Harlow : Longman Group, 2000. – 1528 p.
250. Monaghan P. The encyclopedia of Celtic mythology and folklore / Patricia Monaghan. – N. Y. : Infobase Publishing, 2004. – 512 p.
251. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English / [eds A.S. Hornby, A.P. Cowie]. – Moscow : Russian Language Publishers, 1982. – Vol. 1–2.
252. Online Etymology Dictionary [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.etymonline.com/>
253. ChCD – Chambers 20th century Dictionary / [ed. E.M. Kirkpatrick]. – Edinburgh : W & R Chambers, 1980. – 1584 p.
254. POD – Pocket Oxford English Dictionary [Electronic resource]. – Mode of access : <http://pocket-oxford-english-dictionary.en.softonic.com/pocketpc>
255. Pokorny J. Indogermanisches etymologisches Wörterbuch / Julius Pokorny. – Bern : Francke. – Bd. 1–2. – 1959. – 1183 S.
256. The Penguin Dictionary of English Idioms / [eds D. M. Gulland, D. Hinds-Howell]. – London : Penguin Books Ltd., 2002. – 378 p.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

257. Байрон Дж. Г. Твори / Джордж Гордон Байрон ; [пер. з англ. В. Богуславської]. – К. : Дух і Літера, 2004. – 366 с.
258. Білик І. Меч Арєя / Іван Білик. – К. : А.С.К., 2006. – 384 с.
259. Велесова книга : Легенди. Міти. Думи / [за заг. ред. В. Довгича]. – К. : Індоевропа. – 1995. – 316 с.
260. Галицько-руські народні приповідки / [зібрав, упор. і пояс. Др. Іван Франко]. – Львів : Етнографічна комісія Наукового товариства імени Шевченка, 1901. – Вип. 1 (А–Відати). – Т. 10. – 200, VIII с. ; 1901–1905. Вип. 2 (Відати–Діти). – Т. 16. – XXV, 201–600 с. ; 1908. – Т. 2. Випуск 2 (Кравець–Пять). – Т. 24. – X, 301–612 с. ; 1909. – Т. 3. Випуск 1 (Рабунок–Час). – Т. 27. – 300 с.
261. Семенова М. Волкодав / Марія Семенова. – М. : Олма–Пресс, 1998. – 640 с.
262. Соколян М. Вежі та Підземелля / Марина Соколян. – К. : Грані–Т, 2008. – 168 с.
263. Шухевич В. Гуцульщина / Володимир Шухевич // Матеріали до українсько-руської етнології. – Львів, 1901. – Ч. 2. – 320 с.
264. Beowulf [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www8.georgetown.edu/departments/medieval/labyrinth/library/oe/texts/a4.1.html>
265. Byron G. G. Selections From Byron. Lyrical Verse / George Gordon Byron. – Moscow : Progress Publishers, 1979. – 520 p.
266. Good News Bible : Today's English Version / [ed. R.G. Bratcher]. – N. Y. : American Bible Society, 1976. – S. l. – 931 p.
267. The NIV Study Bible / [ed. K.L. Barke, D.W. Burdick]. – Grand Rapids, MI. : Zondervan Publishing House, 1995. – 1950 p.
268. Tolkien J. R. R. Silmarillion / John Ronald Reuel Tolkien. – Boston ; N. Y. : Houghton Mifflin Company, 1999. – 365 p.

269. Tolkien J. R. R. The Fellowship of the Ring / John Ronald Reuel Tolkien. – N. Y. : Ballantine Books, 2000. – 479 p.

270. Tolkien J. R. R. The Hobbit / John Ronald Reuel Tolkien. – N. Y. : Ballantine Books, 1999. – 304 p.

271. Tolkien J. R. R. The Return of the King / John Ronald Reuel Tolkien. – N. Y. : Ballantine Books, 2000. – 481 p.

272. Völuspá [Electronic resource]. – Mode of access : <http://norse.ulver.com/edda/voluspa.html>

ДОДАТКИ

Додаток 1

Фразеологічні одиниці з інваріантною лексемою *fire* в англійській мові

1.	A brand from (out of) the fire	Людина, врятована від загрожуючої їй небезпеки, вірної загибелі	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 2002 – 512 с.
2.	A burnt child dreads the fire	Обпікшись на молоці, будеш дуги й на воду	www.sixthsense.ru/proverbs
3.	A little fire is quickly trodden out	Маленький вогонь легко затоптати. Іскру туши до пожежі.	www.sixthsense.ru/proverbs
4.	Better a little fire to warm us, than a great one to burn us	Краще маленький вогонь, щоб нас зігріти, аніж великий, який нас спалить	www.sixthsense.ru/proverbs
5.	He carries fire in one hand and water in the other	В одній руці несе вогонь, а в іншій воду. У нього права рука не знає що робить ліва	www.sixthsense.ru/proverbs
6.	He will never set the Thames on fire	Йому ніколи Темзи не підпалити. Він пороку не вигадає. Він з неба зірок не хопає.	www.sixthsense.ru/proverbs
7.	One fire drives out another	Один вогонь іншим тушиться. Клиן клином выбивають.	www.sixthsense.ru/proverbs
8.	Out of the frying-pan into the fire	Зі сковороди да у вогонь. Із вогню та в полум'я.	www.sixthsense.ru/proverbs
9.	Soft fire makes sweet malt	Слабий вогонь варить солодкий солод. Добре слово не важко, а потрібно.	www.sixthsense.ru/proverbs
10.	The fat is in the fire	Зробленого назад не воротиш. Спohватився, коли скотився.	www.sixthsense.ru/proverbs
11.	Baptism of fire	Бойове хрещення	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 2002 – 512 с.
12.	Be on fire	Бути в збудженому стані; запалати коханням; спалахнути, розсердитися; проявити зусилля	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 2002 – 512 с.
13.	Be under fire	Воєн. Бути під обстрілом; бути	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. –

		мішен'ю для нападок	4-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 2002 – 512 с.
14.	Build a fire under oneself	Самому собі яму копати; рубати сук, на якому сидиш	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 2002 – 512 с.
15.	Catch (take) fire	Загорітися, спалахнути; загорітися інтересом; хвилюватися; запалати коханням	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 2002 – 512 с.
16.	Council fire	Костер, який розводили індійці під час нарад	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 2002 – 512 с.
17.	Direct one's fire against	Направляти вогонь на; обрушитися на	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 2002 – 512 с.
18.	Draw the fire of somebody	Викликати на себе вогонь (супротивника); стати об'єктом насмішок	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 2002 – 512 с.
19.	Fight fire with fire	Клин клином вибивають	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 2002 – 512 с.
20.	Fire and brimstone	Пекельні муки; що за чортівня!	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 2002 – 512 с.
21.	Fire and fury	Надзвичайна пристрасть	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 2002 – 512 с.
22.	Fire and water are good servants, but bad masters	Вогонь і вода – гарні слуги людини, але їм не можна давати волю	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 2002 – 512 с.
23.	Fire into the brown (of them)	Стріляти по виводку	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 2002 – 512 с.
24.	Fire that closest kept burns most of all	Скритий вогонь сильніше горить	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 2002 – 512 с.
25.	Fires of heaven (heavenly fires)	Небесні вогні, зорі	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 2002 – 512 с.
26.	Flash (shoot) fire	Метати іскри (про очі)	Кунин А.В. Англо-русский

			фразеологический словарь. – 4-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 2002 – 512 с.
27.	Go through fire and water	Перенести важкі випробовування; пройти вогонь і воду (і мідні труби)	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 2002 – 512 с.
28.	Hang fire	Бути повільним, затримуватися	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 2002 – 512 с.
29.	Have something out of the fire	Врятувати щось від знищення, руйнації	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 2002 – 512 с.
30.	Hell-fire club	Клуб безпутної «золотої» молоді (такі клуби були розповсюджені наприкінці XVIII ст.)	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 2002 – 512 с.
31.	Hermes' (St. Elmo's) fire	Вогні Святого Ельма (феномен атмосферного струму)	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 2002 – 512 с.
32.	Kentish fire	Голосне вираження аудиторією свого незадоволення або нетерпіння	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 2002 – 512 с.
33.	Liquid fire	Міцні спиртні напої	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 2002 – 512 с.
34.	Little chips light great fires	Від копійкової свічки Москва згоріла	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 2002 – 512 с.
35.	Miss fire	Пройти непомітно, не дати бажаного ефекту	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 2002 – 512 с.
36.	Nurse the fire	Підтримувати вогонь	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 2002 – 512 с.
37.	One fire drives out another	Клин клином вибивають; одна пристрасть витісняє іншу	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 2002 – 512 с.
38.	One's eyes flash (или shoot) fire	Очі мечуть молнії; очі горять, свіркають	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд., стереотип. – М. :

			Русский язык, 2002 – 512 с.
39.	Open fire	Відкривати вогонь; виступати проти когось	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 2002 – 512 с.
40.	Play with fire	Грати з вогнем	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 2002 – 512 с.
41.	Promethean fire	Прометеїв вогонь; перен. життя	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 2002 – 512 с.
42.	Pull (snatch) somebody out of the fire	Врятувати когось, виручити когось із біди	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 2002 – 512 с.
43.	Pull somebody's (the) chestnuts out of the fire	Таскати кашпани з вогню для когось, робити за когось важку роботу; чужими руками жар загібати	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 2002 – 512 с.
44.	Put the chestnuts in the fire	Заварити кашу	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 2002 – 512 с.
45.	Put to fire and sword	Предати вогню та мечу	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 2002 – 512 с.
46.	Running fire	Біглий вогонь; град критичних зауважень	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 2002 – 512 с.
47.	Sacred fire	«Священный вогонь»; геній	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 2002 – 512 с.
48.	Set fire to something (set something on fire)	Підпалити щось	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 2002 – 512 с.
49.	Set the Thames on fire	Зробити щось надзвичайне; бути надзвичайно талановитим; порох не вигадати; зірок з неба не хопати	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 2002 – 512 с.
50.	Soft fire makes sweet malt	Ласкавим словом багатого добитися можна	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд., стереотип. – М. :

			Русский язык, 2002 – 512 с.
51.	Stand fire	Витримувати вогонь супротивника; витримувати критику, випробовування	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 2002 – 512 с.
52.	The fire which lights (warms) us at a distance will burn us when near	Вогонь, що гріє нас здалеку, обпече поблизу	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 2002 – 512 с.
53.	There is no fire without smoke	Все має свою оборотну сторону	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 2002 – 512 с.
54.	There is no smoke without fire	Диму без вогню не буває	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 2002 – 512 с.
55.	To go through fire and water (through thick and thin)	Перенести важкі випробовування; пройти вогонь і воду	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 2002 – 512 с.
56.	With fire and sword	Вогнем і мечем	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 2002 – 512 с.
57.	Adjusted fire	Влучний вогонь	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
58.	Blow the fire	Розпалювати вогонь	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
59.	Commit to the fire	Знищити вогнем; віддати на знищення вогнем	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
60.	Have many (several) other irons in the fire	Одночасно переслідувати декілька (багато) цілей і бути зацікавленим у досягненні декількох (багатьох) результатів	Латигіна А.Г. Тлумачний англо-український словник ідіом для бізнесменів – К. : Київ. нац. торг.-економ. ун-т, 2000 – 180 с.
61.	Set the world on fire	Зробити щось надзвичайне, те, що може прославити	www.correctenglish.ru
62.	To fight fire with fire	Вибивати клин клином	Ажнюк Б.М. Улюблені англійські прислів'я і

			приказки: 500 висловів. – К. : Вид-во «Криниця», 2001 – 80 с.
63.	Fall in burning fire upon one's head, to	Присоромити когось, звалитися на когось як покарання (за зло тощо)	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
64.	Fall into the fire one started, to	Потрапити у власну пастку; вирізав прут, а самого ним б'ють	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
65.	Fire a shot, to	Вистрелити; зробити крок, зробити спробу	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
66.	Fire away!	Розкажуй! Давай!	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
67.	Fire into the wrong flock, to	Попасти пальцем у небо	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
68.	Fire off a gun, to	Зробити різке зауваження; (раптом) виступити з промовою; висунути нищівний аргумент	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
69.	Fire of straw yields naught but smoke, a	З солом'яного багаття не буде пуття	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
70.	Fire one's last shot, to	Зробити останню спробу; вдатися до останнього заходу; використати останній засіб	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
71.	Get on like a house on fire, to	Успішно, швидко просуватися вперед; робити значні успіхи; ладити один з одним; жити дружно	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
72.	God of fire	Бог вогню; Гефест; Вулкан	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид.,

			стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
73.	Heap coals of fire on one's head, to	Присоромити когось, відплативши добром за зло	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
74.	High days, holidays and bon-fire nights	Свята; особливо урочисті дні (жарт)	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
75.	Like wildfire	Дуже швидко, навально	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
76.	On fire with	У збудженні від	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
77.	Put irons in the fire, to	Розпочати щось, почати здійснювати якісь заходи	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
78.	Red as fire	Червоний, як вогонь; вогняно-червоний	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
79.	Red-man's fire	Вогнище по-індійському, як його розкладають індійці	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.

Фразеологічні одиниці з інваріантною лексемою *вогонь* в українській мові

1.	З вогню та в полум'я	З однієї неприємності в іншу, ще гіршу	Ужченко В. Д. Фразеологічний словник української мови. – К. : Освіта, 1998 – 224 с.
2.	В вогонь і в воду	Готовий на будь-який самовідданий вчинок, на все. Так метафорично позначаються дві найбільші небезпеки для людини	Ужченко В. Д. Фразеологічний словник української мови. – К. : Освіта, 1998 – 224 с.
3.	Вогнем дихати	Мати злість на кого-	Ужченко В. Д.

		небудь, виявляти вороже ставлення до когось	Фразеологічний словник української мови. – К. : Освіта, 1998 – 224 с.
4.	Вогнем і мечем	Нещадно, з жорстокістю	Ужченко В. Д. Фразеологічний словник української мови. – К. : Освіта, 1998 – 224 с.
5.	Гра з вогнем	Дуже необережні дії без урахування їхніх наслідків	Ужченко В. Д. Фразеологічний словник української мови. – К. : Освіта, 1998 – 224 с.
6.	Гратися (бавитися) з вогнем	Поводитися необережно, здійснювати що-небудь небезпечно, не думаючи про наслідки	Ужченко В. Д. Фразеологічний словник української мови. – К. : Освіта, 1998 – 224 с.
7.	Між двох вогнів	Метафоричне перенесення значення небезпеки з обох боків	Ужченко В. Д. Фразеологічний словник української мови. – К. : Освіта, 1998 – 224 с.
8.	Підливати масла у вогонь	Підсилувати, розпалювати, збуджувати певні почуття, переживання, суперечку тощо	Ужченко В. Д. Фразеологічний словник української мови. – К. : Освіта, 1998 – 224 с.
9.	Пройти вогонь і воду і мідні труби	Зазнати всіляких випробувань, виявитися мужнім, спритним.	Ужченко В. Д. Фразеологічний словник української мови. – К. : Освіта, 1998 – 224 с.
10.	Пустити з вогнем	Знищити з вогнем, спалити	Ужченко В. Д. Фразеологічний словник української мови. – К. : Освіта, 1998 – 224 с.
11.	Як вогню	Дуже сильно	Ужченко В. Д. Фразеологічний словник української мови. – К. : Освіта, 1998 – 224 с.
12.	На терновім вогні не горить (про людину)	Лиха, недобра людина, злостивець (значення цього фразеологізму пов'язане з народним повір'ям, що тільки на терновому вогні можна спалити тих, кого вважали відьмами, упирями)	Кожуховська Л. П. Шкільний фразеологічний словник української мови. – К. : Торба, 2001. – 80 с.
13.	Лице палало вогнем	Дуже почервоніти	Кожуховська Л. П. Шкільний фразеологічний словник української мови. – К. : Торба, 2001. – 80 с.
14.	Домашнє вогнище	Своя оселя, родина, сім'я	Ярещенко А. П. Сучасний фразеологічний словник

			української мови. – Харків : Торсінг Плюс, 2009. – 640 с.
15.	Вдень з вогнем	Неможливо знайти щось	Ярещенко А. П. Сучасний фразеологічний словник української мови. – Харків : Торсінг Плюс, 2009. – 640 с.
16.	Кидати вогнем-блискавицею	Дуже гніватися, сердитися на кого-небудь, лаяти когось	Ярещенко А. П. Сучасний фразеологічний словник української мови. – Харків : Торсінг Плюс, 2009. – 640 с.
17.	Підливати масла до вогню	Ускладнювати ситуацію, підсилювати певне почуття	Ярещенко А. П. Сучасний фразеологічний словник української мови. – Харків : Торсінг Плюс, 2009. – 640 с.
18.	Без вогню варити	Докоряти кому-небудь чимсь, не давати спокою настирливими доріканнями	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
19.	Викликати вогонь на себе	Навмисне брати на себе всю складність, вину кого-небудь, або відповідальність за щось	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
20.	Як вогнем	Дуже сильно	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
21.	На вогник	Для відпочинку, розмов	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
22.	Без вогника	Неенергійно, без піднесення, захоплення	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
23.	З вогником	Захоплюючись, з піднесенням	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
24.	Аж червоні вогні в очах блискотять	Хтось погано себе почуває, відчуває наближення стану запаморочення	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
25.	Як у вогні	Нестерпно мучитись фізично чи морально	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
26.	Крізь вогонь і смерть	Через усі перешкоди й небезпеки	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
27.	Прометеїв вогонь	Незгасаюче прагнення до	Білоноженко В. М. Словник

		досягнення високої та благородної мети	фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
28.	Як вогонь червоний	Дуже, у великій мірі	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
29.	Як вогонь на суху соломі	Дуже швидко, жадібно	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
30.	Як вогню вхопити	На дуже короткий відрізок часу	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
31.	Нехай воно ясним вогнем горить!	Уживається для вираження великого незадоволення, роздратування, досади з приводу кого-, чого-небудь	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
32.	Вогнем горіти	Бути дуже червоним, гарячим (від приливу крові)	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
33.	Як на вогні горить	Бути дуже збудженим, знервованим; хто-небудь дуже швидко щось зношує, рве, псує, руйнує	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
34.	Діставати каштани з вогню	Виконувати дуже важку роботу, результатами якої користується хтось інший	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
35.	Догратися з вогнем	Необачно поведися, наражаючи себе на небезпеку, неприємності	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
36.	Запалювати вогонь у крові	Збудити у когось сильні почуття, захопити, полонити кого-небудь	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
37.	Кинути вогнем	Неприємно, сердито, ворожо дивитися на кого-небудь	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
38.	Аж вогню креше	Дуже сердитися	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
39.	Палити вогнем	Безжалісно знищувати	Білоноженко В. М. Словник

		кого-, що-небудь; викликати значне підвищення температури тіла, завдавати морального страждання, дуже мучити	фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
40.	Як вогнем палити	Дуже швидко	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
41.	Палитися вогнем	Дуже непокоїтися, страждати від чогось; виражати сильні почуття	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
42.	Пашіти вогнем	Бути дуже розгаряченим, рум'яним і т.ін. внаслідок сильного збудження, хвилювання	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
43.	Пече вогнем	Дуже жарко	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
44.	Як вогнем пече кого	Хто-небудь дуже страждає морально; хтось занепокоєний чимсь	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
45.	Хоч на вогні печи кого	Що не роби	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
46.	Вогняний півень	Пожежа	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
47.	Піддавати жару у вогонь	Підсилювати, розпалювати, збуджувати чимсь певне почуття, переживання, суперечку	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
48.	Підкладати вогню до печеного	Погіршувати становище, ускладнювати що-небудь чимсь	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
49.	Пошукати такого вдень з вогнем	Немає подібного до кого-небудь; хтось незрівнянний, надзвичайний	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
50.	Прикладати до жару вогню	Дошкуляти чим-небудь комусь, посилювати біль, переживання, горе	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.

51.	Приймати на себе вогонь	Прикривати, боронити кого-небудь від небезпеки, нападів, ганьби	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
52.	Пустити червоного півня	Підпалювати що-небудь, викликати пожежу з метою розплати, помсти	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
53.	Сипати вогнем	Дуже сердито, гнівно розмовляти	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
54.	Скакати у вогонь і воду	Бути готовим на будь-який самовідданий учинок заради кого-небудь, робити будь-що для когось	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
55.	Танути як віск на вогні	Швидко втрачати сили, здоров'я від хвороби, горя; марніти	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
56.	Тримати під вогнем	Весь час обстрілювати з вогнепальної зброї кого-, що-небудь; постійно критикувати кого-, що-небудь	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
57.	Хапати з вогню	Дуже швидко, невідкладно робити що-небудь	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.

Додаток 2

Фразеологічні одиниці з варіантною лексемою *candle* в англійській мові

1.	Bell, book and candle	Відлучення від церкви; по всій формі, безповоротно, остаточно	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
2.	Be not worth the candle	Не виправдовувати себе, бути неvigідним	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
3.	Burn the candle at both ends	Безжалісно витратити свою енергію, свої сили; марнувати життя	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
4.	Butcher, the baker and the	Люди різних професій	Баранцев К.Т. Англо-

	candlestick maker, the		український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
5.	Can hold a candle to (one, something) one, something	Не гірший, що витримує порівняння	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
6.	Candle-end economies	Економія на сірниках, тобто економія на таких витратах, яка не дає ніякого результату	Латигіна А.Г. Тлумачний англо-український словник ідіом для бізнесменів – К.: Київ. нац. торг.-економ. ун-т, 2000 – 180 с.
7.	Not fit to hold a candle to someone	Нікуди не годиться	Polyidioms.narod.ru/index/0.128
8.	Go out like a candle in a snuff	Швидко зникнути; щезнути як блискавка; померати; гаснути як свічка	Мізін Костянтин Іванович. Англо-український словник компаративної фразеології. – Кременчук: Щербатих О.В., 2010 – 120 с.
9.	Melt like candle	Втрачати волю, худнути; перепався як щука	Мізін Костянтин Іванович. Англо-український словник компаративної фразеології. – Кременчук: Щербатих О.В., 2010 – 120 с.
10.	Waste away like a candle	Померати; гаснути як свічка	Мізін Костянтин Іванович. Англо-український словник компаративної фразеології. – Кременчук: Щербатих О.В., 2010 – 120 с.
11.	Hold a candle to the devil	Звернути з істинного шляху, підтримувати завідомого погану людину	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд., стереотип. – М.: Рус.яз, 2002 – 512 с
12.	Hold a candle (a fathering candle) to the sun	Займатися безкорисною справою, марно тратити сили	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд., стереотип. – М.: Рус.яз, 2002 – 512 с
13.	Let (sell) by inch of candle	Продавати останні товари, що залишилися (допоки не догорить свічка) [старовинний звичай на аукціонах]	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд., стереотип. – М.: Рус.яз, 2002 – 512 с
14.	A lighted candle	Прийом гостей; звана вечеря	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд., стереотип. – М.: Рус.яз, 2002 – 512 с
15.	Drink off candle-ends (for)	Пити за здоров'я своєї дами [шекспірівський вислів]	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд., стереотип. – М.:

			Рус.яз, 2002 – 512 с
16.	Game is not worth the candle	Не варта гра і свічок; не варта справа заходу; шкурка вичинки не варта	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
17.	Go out like a candle in a snuff, to	Швидко зникнути, померти, згоріти як свічка	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
18.	Nose to light candles at, a	Червоний ніс (п'яниці)	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.

Фразеологічні одиниці з варіантною лексемою *свічка* в українській мові

1.	Звестися на воскову свічку	Дуже схуднути, змарніти	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
2.	Вдень з свічками не знайти	Бути добре захованим; дуже рідкісний	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
3.	Ні Богу свічка, ні чортові кочерга	Нічим не примітна людина. Добро протиставляється злу, свічка для Бога, голівешка (що горить) для чорта	Ужченко В. Д. Фразеологічний словник української мови. – К. : Освіта, 1998. – 224 с.
4.	Мов свічка	Стрункий	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
5.	Танути як свічка	Дуже швидко худнути	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
6.	Як свічка палати	Рівним, високим, яскравим полум'ям	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
7.	Сто свічок в очах засвітилися	У кого-небудь від сильного удару або болю з'являється зорове відчуття мерехтіння, ряботіння	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
8.	Пошукати такого вдень	Неможливо знайти що-	Білоноженко В. М. Словник

	при сонцеві із свічкою	небудь	фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
9.	Ніби скапувати свічкою	Худнути, марніти від переживань, хвороби	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
10.	Чорт із свічкою не знайде	Кого-, що-небудь не можна розшукати, навіть докладаючи великих зусиль	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.

Додаток 3

Фразеологічні одиниці з варіантною лексемою *hot* в англійській мові

1.	As hot as hell	Дуже гарячий; гаряче як у пеклі	Мізін К.І. Англо-український словник компаративної фразеології. – Кременчук : Щербатих О.В., 2010 – 120 с.
2.	Be full of hot air to	Бути дуже хвастливим, хвастатися; займатися балаканиною	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
3.	Be getting hot to	Майже відгадати; наблизитися до того місця, де щось заховано	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
4.	Be on hot bricks to	Хвилюватися, почувати себе дуже неспокійно, бути у стані нервового збудження; сидіти як на розпеченому вугіллі; як на жару; як на голках	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
5.	Blow hot and cold to	Вагатися, виявляти нерішучість, часто змінювати свої погляди; робити взаємовиключні речі; займати двоїсту позицію	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
6.	Blow hot coals to	Біснуватися, скаженіти, шаленіти	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
7.	Bring (something) in hot and hot to	Подавати гарячими (про страви)	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
8.	Catch in hot	Дістати нагінку,	Баранцев К.Т. Англо-

		прочухана; бути (суворо) покараним, понести кару	український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
9.	Hot air	Балаканина, пусті слова; маячня	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 2002 – 512 с.
10.	As hot as a furnace	Жарко, наче в пеклі	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 2002 – 512 с.
11.	Hot as fire	Почервонівший (про обличчя, щоки)	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 2002 – 512 с.
12.	A hot baby	Темпераментна, схильна до кохання людина, дівчина «з вогником»	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 2002 – 512 с.
13.	Hot blood	Гарячість	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 2002 – 512 с.
14.	A hot dog	«Хот-дог», булочка з гарячою сосискою	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 2002 – 512 с.
15.	A hot house plant	Парникова рослина (про людину)	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 2002 – 512 с.
16.	Hot line	«гаряча лінія» - лінія прямого телефонного зв'язку (наприклад між Москвою та Вашингтоном); «гаряча лінія» - лінія прямого телефонного зв'язку, що надає можливість телеглядачам задавати питання виступаючим по телевізору; телефон довіри	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 2002 – 512 с.
17.	A hot number	Дивовижна штука (про нову марку автомобілю, популярну пісню, товар, що добре продається)	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 2002 – 512 с.
18.	A hot potato	Неприємне питання (яким доводиться займатися); справа, чи	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд., стереотип. – М. :

		людина, від якої хочеться якнайскоріше позбутися	Русский язык, 2002 – 512 с.
19.	A hot scent	Гарячий слід	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 2002 – 512 с.
20.	The hot seat	Відповідальна посада, пов'язана з ризиком	Латигіна А.Г. Тлумачний англо-український словник ідіом для бізнесменів – К. : Київ. нац. торг.-економ. ун-т, 2000 – 180 с.
21.	A hot spot	Важке чи небезпечне положення (особливо під час війни); гаряча точка, район заворушень і т.п.; популярний нічний клуб (особливо популярний за рахунок стриптизу)	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 2002 – 512 с.
22.	Hot stuff	Щось дивовижне, першокласне; щось сенсаційне, хвилююче; гарний працівник, виконавець і т.п.; темпераментна людина; порнографія, порнографічна книга, листівка	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 2002 – 512 с.
23.	Hot under the collar	Розсерджений, роздратований, розлючений; збуджений	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 2002 – 512 с.
24.	Hot war	«гаряча війна», відкритий воєнний конфлікт; озброєні сутички між державами	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 2002 – 512 с.
25.	A hot seat	Відповідальна посада, пов'язана з ризиком	Латигіна А.Г. Тлумачний англо-український словник ідіом для бізнесменів – К. : Київ. нац. торг.-економ. ун-т, 2000 – 180 с
26.	Be in hot water	Бути/перебувати в серйозній небезпеці	Латигіна А.Г. Тлумачний англо-український словник ідіом для бізнесменів – К. : Київ. нац. торг.-економ. ун-т, 2000 – 180 с.
27.	Go like hot cakes	Розходитися/розпродаватися як «гарячі пиріжки»	Латигіна А.Г. Тлумачний англо-український словник ідіом для бізнесменів – К. : Київ. нац. торг.-економ. ун-т, 2000 – 180 с.

28.	Hot line	Товар, на який є дуже великий попит	Латигіна А.Г. Тлумачний англо-український словник ідіом для бізнесменів – К. : Київ. нац. торг.-економ. ун-т, 2000 – 180 с.
29.	Hot money	«гарячі гроші» (капітали, які часто переміщують із однієї країни до іншої через побоювання знецінення, або з метою отримання найвищого прибутку)	Латигіна А.Г. Тлумачний англо-український словник ідіом для бізнесменів – К. : Київ. нац. торг.-економ. ун-т, 2000 – 180 с.
30.	Hot money (slang)	Гроші, отримані нечесним шляхом	Латигіна А.Г. Тлумачний англо-український словник ідіом для бізнесменів – К. : Київ. нац. торг.-економ. ун-т, 2000 – 180 с.
31.	A little pot is soon hot	Дріб'язкові люди схильні бурхливо реагувати; неглибокі калюжі промерзають до дна	Ажнюк Б.М. Улюблені англійські прислів'я і приказки: 500 висловів. – К. : Вид-во «Криниця», 2001 – 80 с.
32.	To make it hot for one	Виляяти (і покарати) когось за провину; дати комусь перцю; дати комусь на горіхи	Ажнюк Б.М. Улюблені англійські прислів'я і приказки: 500 висловів. – К. : Вид-во «Криниця», 2001 – 80 с.
33.	The hot seat	Електричний стілець (в США); дуже важке, чи ризиковане положення	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 2002 – 512 с.
34.	Get into hot water, to	Вскочити в халепу	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
35.	Get it hot, to	Бути покараним, понести кару	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
36.	Get too hot for one, to	Становище стає нестерпним для когось; у жар кидає	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
37.	Go for one hot and strong, to	Рішуче нападати на когось; показати комусь де раки зимують	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.

38.	Hot as pepper	Запальний, гарячий (про характер)	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
39.	Hot baby	Дівчина, що захоплюється хлопцями	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
40.	Hot cockles	Сільська гра, що нагадує піжмурки (людина з зав'язаними очима намагається відгадати, хто її ударив) (заст)	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
41.	Hot coppers	Горло, що пересохло (з похмілля)	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
42.	Hot go speller	Палкий захисник, прибічник	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
43.	Hot pot	Баранина або яловичина, тушкована з картоплею; (діал.) гарячий напій з елю та спирту; підсолоджений ель з прянощами	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
44.	Hotter than hinges	Чудово; як по маслу	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
45.	In hot blood	Під впливом гніву; скипівши	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
46.	Like a cricket on a hot grill	Не в своїй тарілці	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
47.	Like a hen on hot girdle	Ніяково, як на жару, як на голках, як на розпеченому вугіллі	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.

48.	Make it hot for one, to	Дати нагінку; нагріти чуба; задати перцю комусь; виляяти, набити когось; створити нестерпні умови для когось, допекти; насолити; задати жару комусь	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
49.	Make things hot for one, to	Чинити опір комусь, настроїти проти когось	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
50.	Not so hot	Нічого надзвичайного, особливого; так собі; потрошку	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
51.	Piping hot	Свіжоспечений; тільки що зі сковороди; дуже гарячий; зовсім новий; свіжий	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.

Фразеологічні одиниці з варіантною лексемою *гарячий* в українській мові

1.	Впіймати (ловити) га гарячому кого	Викрити кого-небудь на місці злочину	Ужченко В. Д. Фразеологічний словник української мови. – К. : Освіта, 1998. – 224 с.
2.	Всипати гарячих	Покарати, висікти йдеться про різки, які спочатку пропарювали в гарячій воді для гнучкості, а потім ними шмагали)	Ужченко В. Д. Фразеологічний словник української мови. – К. : Освіта, 1998. – 224 с.
3.	Пороти гарячку	Діяти поспіхом	Ужченко В. Д. Фразеологічний словник української мови. – К. : Освіта, 1998. – 224 с.
4.	По гарячих слідах	Негайно, відразу ж, як відбулась якась подія	Ярещенко А. П. Сучасний фразеологічний словник української мови. – Харків : Торсінг Плюс, 2009. – 640 с.
5.	Впійматися на гарячому	Бути викритим на забороненому чи протизаконному	Ярещенко А. П. Сучасний фразеологічний словник української мови. – Харків : Торсінг Плюс, 2009. – 640 с.
6.	Гаряча точка	Неспокійні місця на планеті, де відбуваються воєнні або терористичні	Ярещенко А. П. Сучасний фразеологічний словник української мови. – Харків :

		дії	Торсінг Плюс, 2009. – 640 с.
7.	Гаряча голова	Відчайдушна людина	Ярещенко А. П. Сучасний фразеологічний словник української мови. – Харків : Торсінг Плюс, 2009. – 640 с.
8.	Гарячий на руку	Сповнений завзяття, енергії, запальний	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
9.	Під гарячу руку	У час гніву, великого збудження	Ярещенко А. П. Сучасний фразеологічний словник української мови. – Харків : Торсінг Плюс, 2009. – 640 с.
10.	Як на гарячій вугіллі	У стані дуже великого хвилювання, збудження	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
11.	Ні гаряче, ні зимно	Кому-небудь все байдуже, хтось не звертає уваги на що-небудь, не виявляє зацікавлення чимось	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
12.	Гарячий серцем	Запальний, пристрасний	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
13.	Гарячка обхопила	Хто-небудь перебуває у стані великого збудження	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
14.	Як з гарячки	Не зовсім осмислено, не обдуманно, згарячу	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
15.	Іти по гарячих слідах	Реагувати, відгукуватися на що-небудь, не гаючи часу, а відразу після того, що відбулося, сталося	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
16.	Кувати залізо поки гаряче	Не марнувати даремно часу, поспішати користатись сприятливими обставинами	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
17.	Обливати гарячими слізьми	Дуже плакати над ким-, чим-небудь	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
18.	Гаряче серце	Той, хто дуже любить кого-небудь	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка,

			1999. – 980 с.
19.	Гарячий слід	Ознаки, які залишилися після недавнього перебування кого-небудь десь	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
20.	За гаряче й студене хапати	Усе робити, не від якої роботи не відмовлятися	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.

Додаток 4

Фразеологічні одиниці з варіантною лексемою *spark* в англійській мові

1.	As the sparks fly upward	Напевно, обов'язково, безсумнівно, безумовно, на роду написано	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
2.	The sparks fly	Ну і галас піднявся!	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь – М. : Русский язык, 1984 – 944 с.
3.	That was the spark that set the forest on fire	Сир-бор з-за чогось	Гуревич В.В., Дозорец Ж.А. Русско-английский фразеологический словарь – М. : Изд-во Эксмо, 2005 – 656 с.
4.	A bright spark	Яскрава особистість	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь – М. : Русский язык, 1984 – 944 с.
5.	Have a spark in one's throat	Вічно хотіти пити, відчувати постійну жажду	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь – М. : Русский язык, 1984 – 944 с.
6.	Make the sparks fly	Працювати з вогоньком, так, що небу жарко стане	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь – М. : Русский язык, 1984 – 944 с.
7.	A small spark makes a great fire	Маленька іскра може викликати великий вогонь	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь – М. : Русский язык, 1984 – 944 с.
8.	The sparks will fly	Ну і галас підніметься	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь – М. : Русский язык, 1984 – 944 с.
9.	Strike sparks out of smb	Так діяти на людей, що вони стають веселими	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь – М. : Русский язык, 1984 – 944 с.

Фразеологічні одиниці з варіантною лексемою *іскра* в українській мові

1.	Аж іскри з очей сиплються	Уживається для підкреслення чийогось гніву; відчуття запаморочення від удару, фізичного болю	Ужченко В. Д. Фразеологічний словник української мови. – К. : Освіта, 1998. – 224 с
2.	Аж іскри летять	Дуже енергійно, завзято, докладаючи всіх зусиль	Ужченко В. Д. Фразеологічний словник української мови. – К. : Освіта, 1998. – 224 с
3.	Іскра Божа	Талант, видатні здібності; високі прагнення	Ужченко В. Д. Фразеологічний словник української мови. – К. : Освіта, 1998. – 224 с
4.	Іскорки в очах замиготіли	Хто-небудь почав дивитись радісно, з інтересом	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
5.	Очі метають іскри	Хтось дивиться гнівно, люто, сердито	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
6.	Сипати іскрами	Поглядом виявляти гнів	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.

Додаток 5

Фразеологічні одиниці з варіантною лексемою *heat* в англійській мові

1.	At a heat	Одним махом, за одним заходом, враз	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
2.	Dead heat	Спортивне змагання, в якому двоє або більше учасників приходять до фінішу одночасно	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
3.	If you can't stand the heat, stay out of the kitchen	Не берися не за свою справу	Латигіна А.Г. Тлумачний англо-український словник ідіом для бізнесменів – К. : Київ. нац. торг.-економ. ун-т, 2000 – 180 с.
4.	If you don't like heat get out of the fire	Любиш тепло – терпи й дим	Адамия Н.Л. Русско-англо-немецкий словарь пословиц, поговорок, крылатых слов и

			Библейских изречений / Н.Л. Адамия – 2-е изд., испр. – М. : Наука: Флинта, 2006 – 344 с.
5.	Put (turn) on the heat	Рішуче діяти; добиватися чогось; на повну силу; пустити в хід усю свою владу	Кунин Александр Владимирович. Англо-русский фразеологический словарь. – М. : Русский язык, 1984. – 944 с.
6.	Take the heat off	Послабити, розрядити.	Кунин Александр Владимирович. Англо-русский фразеологический словарь. – М. : Русский язык, 1984. – 944 с.
7.	Dutch heat	Випивка, гуляння, частування, за яке всі платять однаково; складчина	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
8.	In the heat of something	В розпалі чогось	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
9.	Marathon heat	Марафонський біг (спорт)	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.

Фразеологічні одиниці з варіантною лексемою *жар* в українській мові

1.	Кидати то в жар, то в холод	Викликати хвилювання, збудження	Ужченко В. Д. Фразеологічний словник української мови. – К. : Освіта, 1998. – 224 с.
2.	Підкидати (підсипати, піддати) жару	Викликати, посилювати запал у когось, спонукати до інтенсивної дії	Ужченко В. Д. Фразеологічний словник української мови. – К. : Освіта, 1998. – 224 с.
3.	Чужими руками жар загрібати	Користуватися результатами праці інших	Ужченко В. Д. Фразеологічний словник української мови. – К. : Освіта, 1998. – 224 с.
4.	Із жару та в полум'я	Потрапити з однієї неприємності в ще більшу	Ярещенко А. П. Сучасний фразеологічний словник української мови. – Харків : Торсінг Плюс, 2009. – 640 с.
5.	Атмосфера розжарилася	Створилася напружена обстановка	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.

6.	Ні жарене, ні парене	Слабохарактерний, нерішучий, безвольний, не здатний щось вирішувати самостійно	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
7.	Давати жару	Дуже лаяти, сварити кого-небудь; бити, громити кого-небудь, чинити що-небудь незвичайне, відчайдушне	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
8.	Докинути хмизу в жар	Підсилювати, розпалювати які-небудь почуття, переживання	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
9.	Як на жаринах	Неспокійно, тривожно, нетерпляче; неспокійний, тривожний, нетерплячий	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
10.	Аж небу жарко	Уживається для вираження найвищого ступеня інтенсивності якоїсь дії, діяльності; активніше, енергійніше вже не може бути	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
11.	Кинути жарину в серце	Робити натяк на що-небудь, викликати в кого-небудь хвилювання, бентежити, тривожити когось	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
12.	Обдати жаром	Викликати у кого-небудь стан сильного хвилювання, збентеження, переляку	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
13.	Обсипає жаром	Хто-небудь відчуває значне підвищення температури тіла; когось палить (від хвороби); хтось раптово відчуває сильне хвилювання, збентеження	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
14.	Піддавати жару	Спонукає кого-небудь до інтенсивнішої дії, викликати, посилювати запал у когось	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
15.	Піддавати жару у вогонь	Підсилювати, розпалювати, збуджувати чимсь певне почуття, переживання, суперечку	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
16.	Прикладати до жару вогню	Дошкуляти чим-небудь комусь, посилювати біль, переживання, горе	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка,

			1999. – 980 с.
17.	Мороз і жар пробіг по тілу	кому-небудь стає неприємно моторошно, страшно	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
18.	Наливатися жаром	Червоніти	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
19.	Як жаром обдало	Викликати у кого-небудь стан сильного хвилювання, збентеження, переляку тощо	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
20.	Піддавати жару	Говорити про кого-, що-небудь з іронією, з глумом, або ускладнювати стосунки з кимсь, сприяючи посиленню неприємних емоцій	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
21.	Сипнути жару за халяви під хвіст	Дуже дошкуляти кому-небудь чимсь; проучувати кого-небудь за щось	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
22.	Спіймати жар-птицю	Стати везучим, досягти чогось значного	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.

Додаток 6

Фразеологічні одиниці з варіантною лексемою *hell* в англійській мові

1.	As hell	Надзвичайно, до чорта, страшенно	Мізін К.І. Англо-український словник компаративної фразеології. – Кременчук : Щербатих О.В., 2010 – 120 с.
2.	As black as hell	Зовсім чорний, темний; темний як ніч; нічого не видно	Мізін К.І. Англо-український словник компаративної фразеології. – Кременчук : Щербатих О.В., 2010 – 120 с.
3.	As cold as hell	Дуже холодний (на дотик, зазвичай тіло людини); бездушний, млявий; несимпатичний (людина), страшний як чорт; не схильний до емоцій, холоднокровний	Мізін К.І. Англо-український словник компаративної фразеології. – Кременчук : Щербатих О.В., 2010 – 120 с.
4.	As hot as hell	Дуже гарячий, спекотний; «гаряче як у пеклі»	Мізін К.І. Англо-український словник компаративної фразеології. – Кременчук :

			Щербатих О.В., 2010 – 120 с.
5.	Laugh like hell	Сміятися до сліз; залитися як циган сироваткою	Мізін К.І. Англо-український словник компаративної фразеології. – Кременчук : Щербатих О.В., 2010 – 120 с.
6.	As mad as hell	Дуже сердитий, злий; злий як чорт	Мізін К.І. Англо-український словник компаративної фразеології. – Кременчук : Щербатих О.В., 2010 – 120 с.
7.	As sure as hell	Точно, поза сумнівом, без варіантів	Мізін К.І. Англо-український словник компаративної фразеології. – Кременчук : Щербатих О.В., 2010 – 120 с.
8.	As touchy as hell	Надзвичайно дратівливий, запальний; образливий	Мізін К.І. Англо-український словник компаративної фразеології. – Кременчук : Щербатих О.В., 2010 – 120 с.
9.	Work like hell	Дуже багато й тяжко працювати; працювати як раб	Мізін К.І. Англо-український словник компаративної фразеології. – Кременчук : Щербатих О.В., 2010 – 120 с.
10.	As hell	Сильно, навально, енергійно, швидко, надзвичайно, з усієї сили, як тільки можна	Баранцев К.Т. Англо- український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
11.	Beat the hell out of one to	Дуже набити, відлупцювати когось, дати прочухана; показати, де раки зимують	Баранцев К.Т. Англо- український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
12.	Better to reign in hell, than serve in heaven	Краще панувати в пеклі, ніж бути рабом у раю	Баранцев К.Т. Англо- український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
13.	Black as hell	Хоч в око стрель; хоч око виколи; зовсім чорний; зовсім темно, нічого не видно	Баранцев К.Т. Англо- український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
14.	Come hell or high water	Що б не трапилося; за будь-яких обставин; чого б не коштувало	Баранцев К.Т. Англо- український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
15.	All hell broke (is, let) loose	Справжнє пекло, пекельні страждання	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 2002 – 512 с.
16.	Hell for leather	Дуже швидко; з усією	Кунин А.В. Англо-русский

		силою; на страшенній швидкості; зі всіх ніг	фразеологический словарь. – 4-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 2002 – 512 с.
17.	One hell of a	Страшенний, жахливий; надзвичайний; до біса цікавий; дивовижний; світовий	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 2002 – 512 с.
18.	One hell of a lot	Величезний; жахливо	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 2002 – 512 с.
19.	Hell on (upon) earth	Справжнє пекло; суцільне пекло	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 2002 – 512 с.
20.	Hell's bells	Ось тобі на! Що за чортівня!	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 2002 – 512 с.
21.	A snowball's chance in hell	«Бажати мерзлого в Петрівку», тобто не мати жодного шансу на успіх	Латигіна А.Г. Тлумачний англо-український словник ідіом для бізнесменів – К. : Київ. нац. торг.-економ. ун-т, 2000 – 180 с.
22.	All hell to pay	Опинитися в серйозній небезпеці	Латигіна А.Г. Тлумачний англо-український словник ідіом для бізнесменів – К. : Київ. нац. торг.-економ. ун-т, 2000 – 180 с.
23.	Hell is paved with good intentions	Добрі наміри чи обіцянки часто обертаються поганими справами; наслідки чієїсь вчинків часто бувають протилежними до добрих намірів; слова ласкаві, а думки лукаві; м'яко стелить, да твердо спати	Ажнюк Б.М. Улюблені англійські прислів'я і приказки : 500 висловів. – К. : Вид-во «Криниця», 2001 – 80 с.
24.	To send one to hell	Послати когось до пекла; послати когось під три чорти	Ажнюк Б.М. Улюблені англійські прислів'я і приказки : 500 висловів. – К. : Вид-во «Криниця», 2001 – 80 с.
25.	When hell freezes	Коли рак на горі свисне, а риба заспіває	www.imadin12.narod.ru/phrases/english idioms.html
26.	Smell hell	Хлібнути горя	www.imadin12.narod.ru/phrases/english idioms.html
27.	Fiend of hell, the	Біс, сатана, дідько	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид.,

			стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
28.	Frighten the hell out of one, to	Перелякати когось, налякати так, що аж жижки трусяться (розм.)	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
29.	Get hell	Дістати нагінку, прочухана; бути (суворо) покараним, понести кару	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
30.	Get the hell out of here!	Забирайся до біса звідси (розм.)	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
31.	Give one a hell of time, to	Виляяти когось, завдати багато неприємностей або клопоту комусь	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
32.	Goddess of hell	Богиня підземного царства; Персефона; Прозерпіна	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
33.	God of hell	Бог підземного царства; Плутон	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
34.	God pickle my soul in hell, if	Побий мене лиха година, якщо (жарт)	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
35.	Go through hell, to	Пройти через тяжке випробування; перенести пекельні муки	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
36.	Have a hell of time, to	Дуже погано провести час (розм.)	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
37.	Hell broke loose	Пекло розверзлося; знявся страшений галас	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во

			«Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
38.	Hell-for-leather pursuit	Невідступне переслідування	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
39.	Hell with it!	Хай йому чорт! Хай йому всячина!	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
40.	Hope to hell, to	Страшенно хотіти, бажати чогось (розм.)	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
41.	How in the name of hell!	Як у біса!	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
42.	Lead apes in hell, to	Померти старою дівою (ірон) [за старим англійським повір'ям старим дівам призначено після смерті нянчити у пеклі мавп]	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
43.	Like a bat out of hell	Дуже швидко, прожогом; з усіх сил, щодуху	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
44.	Limb of hell	Породження пекла	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
45.	Make a most hell of a bloomer, to	Припуститися дуже грубої помилки, страшенно помилятися	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
46.	Make one's life a hell, to	Зробити чиєсь життя нестерпним	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
47.	Move heaven and hell, to	Пустити все в хід, зробити все можливе, докласти всіх зусиль (для того, щоб	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во

		помститися комусь, насолити, досягти чогось)	«Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
48.	Raise more hogs and less hell, to	Займатися своїми справами і не втручатися в політику	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.

Фразеологічні одиниці з варіантною лексемою *пекло* в українській мові

1.	Лізти поперед батька в пекло	Випереджати інших у чому-небудь; забігати наперед	Ужченко В. Д. Фразеологічний словник української мови. – К. : Освіта, 1998. – 224 с.
2.	Пеклом дихати	Дуже сердитися, ненавидіти когось, тримати зло на когось	Ужченко В. Д. Фразеологічний словник української мови. – К. : Освіта, 1998. – 224 с.
3.	Як Марко у пеклі	Невпинно, безугавно, без потреби	Ужченко В. Д. Фразеологічний словник української мови. – К. : Освіта, 1998. – 224 с.
4.	Дантове пекло	Відображення в яскравих картинах «потойбічного світу», вад суспільства: мстивості, егоїзму, жадібності, розбещеності; жажливі, небезпечні обставини чи умови. Крилатий вислів «дантове пекло» є образною характеристикою якихось важких, трагічних, смертельно небезпечних для людей ситуацій, у які вони потрапляють. Це може торкатися життя всього суспільства або долі однієї людини.	Кожуховська Л. П. Шкільний фразеологічний словник української мови. – К. : Торба, 2001. – 80 с.
5.	Хоч до біса у пекло	Куди завгодно, у найнебезпечніше місце	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
6.	Спровадити до пекла	Позбавити життя когонебудь; згубити, убити когось	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.

7.	Полізити у саме пекло	Намагатися бути там, де найважче, де найбільша небезпека, ризикувати життям; заради кого-, чого-небудь бути готовим на будь-які випробування	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
8.	Наче Марко проклятий у пеклі	Без потреби, невпинно, не перестаючи	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
9.	Хоч у пекло	Куди завгодно, у найнебезпечніше місце	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
10.	Спекти чорта	Нічого не дістати, не одержати, не добитися	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
11.	Чорт із свічкою не знайде	Кого-, що-небудь не можна розшукати, навіть докладаючи великих зусиль	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.

Додаток 7

Фразеологічні одиниці з варіантною лексемою *burn* в англійській мові

1.	Burn a hole in one's pocket	Не довго триматися, затримуватися (про гроші)	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
2.	Burn daylight to	Користуватися штучним світлом удень (спочатку мали на увазі лише свічки); перен. марно проводити, витратити час	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
3.	Burning question	Пекуче питання	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
4.	Burning shame	Страшений сором; страшенна ганьба, стид і сором	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
5.	Burning words	Палкі, запалюючі, хвилюючі слова	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний

			словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
6.	Burn like tinder	Згоріти як свічка	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
7.	Burn not your house to frighten the mouse	Не пали свого будинку, щоб позбутися мишей (тобто не жертвуй великим, щоб усунути дрібну неприємність)	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
8.	Burn one's boats to	Спалити свої кораблі, спалити мости, відрізати собі шлях до відступу	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
9.	Burn one's fingers to	Обпекти собі пальці, обпектися на чомусь, зазнати в чомусь невдачі	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
10.	Burnt-cork artist	Виконавець негритянських пісень, загримований негром	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
11.	Burn the candle at both ends	Безжалісно витратити свою енергію, свої сили; марнувати життя	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
12.	Burn the earth to	Гнати, нестися, їхати дуже швидко	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
13.	Burn the midnight oil to	Працювати вночі, ночами	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
14.	Burn the planks to	Сидіти протягом тривалого часу, засидітися	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
15.	Burn the water to	Бити рибу остенем з човна в нічний час при світлі факела, вогника	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид.,

		тощо	стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
16.	Burn to ashes to	Згоріти до останку, дотла	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
17.	Burn with indignation to	Бути дуже обуреним	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
18.	Dod burn	Хай йому біс! Хай його чорти візьмуть! Прокляття!	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
19.	Money burns a hole in somebody's pocket	Марно витрачати гроші; сипати/розкидатися грішми; розтринькувати гроші	Латигіна А.Г. Тлумачний англо-український словник ідіом для бізнесменів – К. : Київ. нац. торг.-економ. ун-т, 2000 – 180 с.
20.	My money is burning a hole in my pocket	Мені аж кортить витратити гроші	Латигіна А.Г. Тлумачний англо-український словник ідіом для бізнесменів – К. : Київ. нац. торг.-економ. ун-т, 2000 – 180 с.
21.	a (the) burnt child dreads the fire	Обпікшись на молоці, будеш дмухати й на воду	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 2002 – 512 с.
22.	fire that closest burns most of all	Скритий вогонь сильніше горить	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 2002 – 512 с.
23.	Fall in burning fire on (upon) one's head ,to	Присоромити когось, звалитися на когось як покарання (за зло, недовір'я тощо)	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
24.	Fiddle while Rome is burning, to	Розважатися під час народного лиха [римський імператор Нерон, відомий своєю жорстокістю, грав на кіфарі і складав вірші, дивлячись, як горить Рим, який підпалили за його наказом]	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
25.	If coals do not burn they blacken	Вугіль як не спалить, то очорнить (присл.)	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний

			словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
26.	Later love comes, the more it burns, the	Волосся сивіє, а голова шаліє	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.

Фразеологічні одиниці з варіантною лексемою *пекти* в українській мові

1.	На терновім вогні не горить (про людину)	Лиха, недобра людина, злостивець (значення цього фразеологізму пов'язане з народним повір'ям, що тільки на терновому вогні можна спалити тих, кого вважали відьмами, упирами)	Кожуховська Л. П. Шкільний фразеологічний словник української мови. – К. : Торба, 2001. – 80 с.
2.	Пекти раків	Почервоніти від чогонебудь (сорому, перегрівання тощо) (забарвлення рака залежить від пігментів, серед яких найбільше каротиноїдів. Один з них, астаксатин, при нормальних умовах має червоний колір. Сполучаючись із білками, він утворює пігменти синюватих і бурих тонів. З підвищенням температури, навіть на сонці, ці сполуки руйнуються, астаксатин звільняється. Ось чому зварений рак червоний)	Кожуховська Л. П. Шкільний фразеологічний словник української мови. – К. : Торба, 2001. – 80 с.
3.	Плести смаленого дуба	Говорити нісенітниці, недоречно чи невдало жартувати (в основу фразеологізму лягли народні оповідання. Однак на шляху свого сучасного звучання він зазнав певних змін щодо змісту, форми і складу)	Кожуховська Л. П. Шкільний фразеологічний словник української мови. – К. : Торба, 2001. – 80 с.
4.	Печеного гарбуза дати	Відмовляти тому, хто	Ярещенко А. П. Сучасний

	(піднести, винести)	сватається (традиційний український обряд)	фразеологічний словник української мови. – Харків : Торсінг Плюс, 2009. – 640 с.
5.	Печеного гарбуза дістати (схопити, скуштувати, отримати)	Одержати відмову при сватанні дівчини (залишитися ні з чим)	Ярещенко А. П. Сучасний фразеологічний словник української мови. – Харків : Торсінг Плюс, 2009. – 640 с.
6.	Печеної криги бажати	Хотіти чогось нереального, неможливого	Ярещенко А. П. Сучасний фразеологічний словник української мови. – Харків : Торсінг Плюс, 2009. – 640 с.
7.	Неопалима купина	Безсмертя. Вислів використовується для створення образів, що утверджують безсмертя народу, передових ідей сучасності. У Біблії (Ісход 3, 2-4) розповідається про першу зустріч Мойсея з Богом, який промовляв до нього з палаючого тернового куща, що горів і не згорав	Ярещенко А. П. Сучасний фразеологічний словник української мови. – Харків : Торсінг Плюс, 2009. – 640 с.
8.	Спалити мости	Порвати з кимось, чимось, унеможливити повернення до когось, чогось	Ярещенко А. П. Сучасний фразеологічний словник української мови. – Харків : Торсінг Плюс, 2009. – 640 с.
9.	Пекти очі кому	Докоряти в'їдливо комусь за вчинене зло, образу	Ярещенко А. П. Сучасний фразеологічний словник української мови. – Харків : Торсінг Плюс, 2009. – 640 с.
10.	Очі горять	Хтось своїм виглядом виражає хворобливий стан; чийсь погляд виражає певні почуття	Ярещенко А. П. Сучасний фразеологічний словник української мови. – Харків : Торсінг Плюс, 2009. – 640 с.
11.	Як опечений	Дуже швидко зреагувати на щось	Ярещенко А. П. Сучасний фразеологічний словник української мови. – Харків : Торсінг Плюс, 2009. – 640 с.
12.	Пекуче питання	Назріле, нагальне, складне для розв'язання завдання	Ярещенко А. П. Сучасний фразеологічний словник української мови. – Харків : Торсінг Плюс, 2009. – 640 с.
13.	Обпекти поглядом (очима)	Пильно дивитися на когось, на щось, виражаючи своє ставлення	Ярещенко А. П. Сучасний фразеологічний словник української мови. – Харків : Торсінг Плюс, 2009. – 640 с.
14.	Горить шапка на комусь	Хтось потребує спокути своїх гріхів, які стають очевидними для всіх	Ярещенко А. П. Сучасний фразеологічний словник української мови. – Харків :

			Торсінг Плюс, 2009. – 640 с.
15.	Не бачити смаленого вовка	Не бути досвідченим, не зазнавати труднощів, випробувань у житті	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
16.	Аж горить	Виконується дуже інтенсивно	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
17.	Нехай воно ясным вогнем горить	Уживається для вираження великого незадоволення, роздратування, досади з приводу кого-, чого-небудь	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
18.	Вогнем горіти (полум'ям)	Бути дуже червоним, гарячим (від приливу крові), бути в жару, відчувати жар	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
19.	Не горіти і не куритися	Бути байдужим	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
20.	Як на вогні горить	Бути дуже збудженим, знервованим; хтось дуже швидко щось зношує, рве, псує, руйнує	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
21.	Бодай грець спалив у діжі	Уживається для вираження незадоволення ким-небудь, зневаги, зла до когось	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
22.	Щоб грім убив і блискавка спалила!	Уживається для вираження великого незадоволення з приводу кого-, чого-небудь та побажання нещастя комусь	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
23.	Діло вигоріло (справа вигоріла)	Уживається на означення успішного завершення чого-небудь; все гаразд, як слід	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
24.	Згоріти на виду	Дуже червоніти, соромлячись	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
25.	Згоріти від сорому	Дуже ніяковіти, червоніти	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
26.	Земля горить під	Для кого-небудь	Білоноженко В. М. Словник

	ногами	становище стає критичним, безвихідним	фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
27.	Як мокро горить	Не докладаючи багато зусиль, ненапружено	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
28.	Хай воно горить	Уживається для вираження крайнього незадоволення, великого обурення чим-небудь	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
29.	Як мерзле горить	Не докладаючи багато зусиль, ненапружено	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
30.	Очі загорілися	Чий-небудь погляд, вигляд раптово став виражати якість почуття	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
31.	Очі розгоряються	Чий-небудь погляд виражає якість почуття	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
32.	Від п'яти пече	Хто-небудь не може встояти на місці від нетерпіння, комусь не терпиться	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
33.	Печене й варене	Все або взагалі будь-яка робота; страви	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
34.	Розігрівати кров	Викликати збудженість у кого-небудь	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
35.	Запеклося серце	Хто-небудь від тривалих переживань став нечулим, байдужим до навколишнього світу	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
36.	Серце тліє	Хто-небудь зазнає моральних страждань, тяжко переживає	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
37.	Сльози закипіли в очах	Хто-небудь почав плакати	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
38.	Щойно спечений	Який нещодавно або щойно став ким-небудь, здобув якусь професію, призначений на яку-	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.

		небудь посаду	
39.	І шапка не горітиме	Хто-небудь не відчуває сорому за свою вину	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.

Додаток 8

Фразеологічні одиниці з варіантною лексемою *thunder (bolt)* в англійській мові

1.	Like a bolt from the blue	Повна несподіванка	Мізін К.І. Англо-український словник компаративної фразеології. – Кременчук : Щербатих О.В., 2010 – 120 с.
2.	Like a bolt out of a clear sky	Як грім серед ясного неба	Мізін К.І. Англо-український словник компаративної фразеології. – Кременчук : Щербатих О.В., 2010 – 120 с.
3.	Strike smb. like a bolt from the blue	Раптово вразити когонебудь (неприємна подія, новина); як обухом по голові	Мізін К.І. Англо-український словник компаративної фразеології. – Кременчук : Щербатих О.В., 2010 – 120 с.
4.	As black as thunder	Дуже похмурий, у поганому настрої; насупитися як чорна хмара	Мізін К.І. Англо-український словник компаративної фразеології. – Кременчук : Щербатих О.В., 2010 – 120 с.
5.	Look like thunder	Дуже злий; злий як кропива	Мізін К.І. Англо-український словник компаративної фразеології. – Кременчук : Щербатих О.В., 2010 – 120 с.
6.	As loud as thunder	Дуже гучний; говорить як грім гримить	Мізін К.І. Англо-український словник компаративної фразеології. – Кременчук : Щербатих О.В., 2010 – 120 с.
7.	Stunned as by a thunderclap	Раптово зупинився, заціпенів (від несподіванки, новини і т.п.); став як ошпарений	Мізін К.І. Англо-український словник компаративної фразеології. – Кременчук : Щербатих О.В., 2010 – 120 с.
8.	As black as a thunder cloud	Дуже похмурий, у поганому настрої; насупився як чорна хмара	Мізін К.І. Англо-український словник компаративної фразеології. – Кременчук : Щербатих О.В., 2010 – 120 с.
9.	Behind bolt and bar	Під надійним замком; за ґратами	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
10.	Blood and thunder tall	Дешевий sensationний або детективний роман, sensationна бульварна	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид.,

		література	стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
11.	Bolt and the flour to	Старанно розслідувати справу	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
12.	Bolt from (out) of the blue	Як грім серед ясного неба, як сніг на голову	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
13.	Bolt (something) to the bran to	Піддавати старанному розглядові; уважно, старанно розслідувати; відокремлювати важливе від другорядного	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
14.	Bolt upright	Прямо; немов аршин проковтнув	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
15.	Do a bolt to	Збігти, утекти, дременути; п'ятами наживати	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
16.	Thunder and lightning	Розроби мене грім! Грім і блискавка!	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 2002 – 512 с.
17.	By thunder	Хай йому чорт! (вигук, що виражає незадоволення, захоплення і т.п.)	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 2002 – 512 с.
18.	A thunderbolt in a serene day	Удар блискавки в безхмарний день	Ажнюк Б.М. Улюблені англійські прислів'я і приказки : 500 висловів. – К. : Вид-во «Криниця», 2001 – 80 с.
19.	To look like a dying duck in a thunderstorm	(бути схожим на вмираючу качку під час грози) про людину, що виглядає сумною, зневіреною (говориться жартома, щоб привести до тям, підбадьорити); повісити носа	Ажнюк Б.М. Улюблені англійські прислів'я і приказки : 500 висловів. – К. : Вид-во «Криниця», 2001 – 80 с.
20.	To steal somebody's thunder	(украсти чийсь блискавку) використати у своїх цілях чийсь ідею,	Ажнюк Б.М. Улюблені англійські прислів'я і приказки : 500 висловів. – К. :

		відкриття, прийом	Вид-во «Криниця», 2001 – 80 с.
21.	To hurl thunderbolts	Метати громи і блискавки	www.polyidioms.narod.ru/index/0.128
22.	Bucket of bolts	Дуже стара машина, що ледве їздить	www.enpuz.ru/idioms
23.	Nuts and bolts	Основні факти чи важливі деталі чогось	www.enpuz.ru/idioms
24.	Sit bolt upright	Сидіти прямо як стріла, сидіти зовсім прямо	www.correctenglish.ru/reference/idioms
25.	Blood and thunder	Грім і блискавка! Хай йому чорт!	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
26.	Fool's bolt is soon shot, a	У дурня гроші довго не лежать у кишені; дурень швидко втрачає свої можливості; дурне діло не хитре	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
27.	Fool's bolt may sometimes hit the mark, a	Інколи і дурень правду скаже	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
28.	Go to thunder, to	Руйнуватися, гинути	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
29.	Have shot one's bolt, to	Розстріляти всі свої заряди; вичерпати свої можливості; зробити своє діло; висловити головне	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
30.	Like a clap of thunder from a clear sky	Як сніг на голову	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
31.	Make a bolt, to	Кинутися, побігти, рвонутися; утікти	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
32.	Make a shaft or a bolt of it, to	Ризикнути	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
33.	Pour out the thunders of	Метати грім і блискавку,	Баранцев К.Т. Англо-

	one's wrath, to	кидати вогнем-блискавицею, вертати громами (громи)	український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
34.	Push the bolt home, to	Засунути засов, закрити затвор	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.

Фразеологічні одиниці з варіантною лексемою *грім* (блискавка)
в українській мові

1.	Метати громи та блискавки на кого	Роздратовано говорити про кого-, що-небудь, лаяти когось	Ярещенко А. П. Сучасний фразеологічний словник української мови. – Харків : Торсінг Плюс, 2009. – 640 с.
2.	Як грім	Фізично витривалий, дужий, ставний	Ужченко В. Д. Фразеологічний словник української мови. – К. : Освіта, 1998. – 224 с.
3.	Як грім з ясного неба	Несподівано, раптово, зненацька	Ужченко В. Д. Фразеологічний словник української мови. – К. : Освіта, 1998. – 224 с.
4.	Як громом вражений	Неприємно здивований, схвилюваний чим-небудь несподіваним	Ужченко В. Д. Фразеологічний словник української мови. – К. : Освіта, 1998. – 224 с.
5.	Бий тебе грім!	Усталена формула висловлення великого незадоволення з приводу кого-, чого-небудь	Ярещенко А. П. Сучасний фразеологічний словник української мови. – Харків : Торсінг Плюс, 2009. – 640 с.
6.	Кидати вогнем-блискавицею	Дуже гніватися, сердитися на кого-небудь, лаяти когось	Ярещенко А. П. Сучасний фразеологічний словник української мови. – Харків : Торсінг Плюс, 2009. – 640 с.
7.	Мов грім серед ясного неба	Неочікувано, зненацька, раптово	Ярещенко А. П. Сучасний фразеологічний словник української мови. – Харків : Торсінг Плюс, 2009. – 640 с.
8.	Як грім на голову	Зовсім несподівано, зненацька	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
9.	Вергати громи на кого	Дуже гніватися, сердитися на кого-небудь, лаяти когось; бурхливо виявляти своє незадоволення,	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.

		роздратування	
10.	Грім би ударив	Уживається для вираження великого незадоволення; уживається для вираження мимовільної згоди з чим-небудь, нехай буде так	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
11.	Аж гримітиме	З великим скандалом, ганебно	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
12.	Грім би мене вдарив	Уживається для запряганя у правдивості своїх слів, щирості намірів, запевнення в чому-небудь	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
13.	Грім би побив	Уживається для вираження великого незадоволення з приводу чого-небудь, побажання комусь нещастя	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
14.	Хай мене грім поб'є	Уживається як запряганя у правдивості своїх слів, щирості намірів, запевнення в чому-небудь	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
15.	Хай хоч грім з неба	За будь-яких обставин	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
16.	Щоб грім убив і блискавка спалила!	Уживається для вираження великого незадоволення з приводу кого-, чого-небудь та побажання нещастя комусь	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
17.	Думка блискавкою мигнула в голові	Хто-небудь раптово подумав про щось	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
18.	Як громом приглушений	Приголомшений, остовпілий	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
19.	Як громом прибило	Дуже приголомшило, вразило кого-небудь щось	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.

20.	Ніби грозова хмара	Дуже сумний, похмурий, невеселий, невдоволений	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
-----	--------------------	--	---

Додаток 9

Фразеологічні одиниці з варіантною лексемою *flame* в англійській мові

1.	Like blazes	Дуже, надзвичайно, до біса	Мізін К.І. Англо-український словник компаративної фразеології. – Кременчук : Щербатих О.В., 2010 – 120 с.
2.	Add fuel to the flame	Підливати масла у вогонь	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
3.	To add oil to the flame	Підливати масла у вогонь	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
4.	To pour oil on the flame	Підливати масла у вогонь	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
5.	To heap fuel to the flame	Підливати масла у вогонь	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
6.	Burst into flame to	Спалахнути	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь : в 2-х кн. – 3-е. изд., испр. – М. : «Сов. Энциклопедия», 1967. – К. I. – 738 с.
7.	Consign to the flames	Спалити, предати вогню	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь : в 2-х кн. – 3-е. изд., испр. – М. : «Сов. Энциклопедия», 1967. – К. I. – 738 с.
8.	Fan the flame	Розпалювати чиясь пристрасть; розпочати війну	Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь : в 2-х кн. – 3-е. изд., испр. – М. : «Сов. Энциклопедия», 1967. – К. I. – 738 с.
9.	Enflame one's curiosity	Збуджувати чиясь цікавість	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид.,

			стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
10.	Flash to flame	Зайнятися	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
11.	Old flame (one's)	Стара любов, стара симпатія	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
12.	To fan the flames of something	Роздмухувати полум'я чогось, розпалювати пристрасті навколо чогось	Шерік А.Д. Довідник англійських, німецьких та українських ідіом і виразів – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2005 – 173 с.
13.	Go to blazes, to	Забирайся геть! Іди до біса! Руйнуватися, гинути, розорюватися	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.
14.	How in the name of blazes!	Як у біса!	Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006 – 1056 с.

Фразеологічні одиниці з варіантною лексемою *полум'я* в українській мові

1.	З вогню та в полум'я	З однієї неприємності в іншу, ще гіршу	Ужченко В. Д. Фразеологічний словник української мови. – К. : Освіта, 1998. – 224 с.
2.	Полум'ям дихати	Мати злість на кого-небудь, виявляти вороже ставлення до когось	Ужченко В. Д. Фразеологічний словник української мови. – К. : Освіта, 1998. – 224 с.
3.	Із жару та в полум'я	Потрапити з однієї неприємності в ще більшу	Ярещенко А. П. Сучасний фразеологічний словник української мови. – Харків : Торсінг Плюс, 2009. – 640 с.
4.	Запалювати серце (душу)	Полонити кого-небудь; збудити у кого-небудь сильні почуття	Ярещенко А. П. Сучасний фразеологічний словник української мови. – Харків : Торсінг Плюс, 2009. – 640 с.
5.	Зайнятися полум'ям	Дуже червоніти від збудження, ніяковості	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
6.	Запалювати вогонь у крові	Збудити у когось сильні почуття, захопити, полонити кого-небудь	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
7.	Очі палають	Чий-небудь вигляд виражає хворобливий стан, погане самопочуття; чий-небудь вигляд виражає якісь почуття	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
8.	Полум'ям обгорнуло	Хтось відчув сильне збентеження, хвилювання і т.ін., дуже вражений чимсь	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
9.	Палити душу	Дуже хвилювати, непокоїти	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
10.	Папіти полум'ям	Бути дуже розгаряченим, рум'яним внаслідок сильного збудження, хвилювання	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
11.	Запалилося серце	Кого-небудь охопило сильне почуття	Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.